

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДАНИЛЕНКО ДЕНИС ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.541(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬСТВА
В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ
СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ**

Спеціальність 081 – Право

(Галузь знань – 08 Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Д.О. Даниленко

Науковий керівник – Храмцов Олександр Миколайович, доктор юридичних
наук, професор

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Даниленко Д.О. Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань – 08 Право). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2024.

Дисертація присвячена кримінально-правовій характеристиці насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

З'ясовано, що насильство як кримінально-правова категорія є суспільно небезпечним та протиправним впливом на іншу особу, що має вираження в умисних фізичних та (або) психічних (інформаційних) діяннях та містить необхідний комплекс суб'єктивних ознак, а саме наявність мети та мотиву (мотивів) для вчинення такого діяння поза або всупереч волі людини, що впливає на свободу її волевиявлення, або містить реальну загрозу для заподіяння фізичної чи психічної шкоди.

Визначено, що у проєкті нового КК України запропоноване поняття «насильство» є недосконалим та вкрай обмеженим у своєму трактуванні. Зокрема, дефініція стосується лише ознак фізичного впливу, так, як «акустичний, світловий, термічний чи хімічний вплив» можуть характеризувати фізичний вплив, адже підпадають під його ознаки. Крім того, таке визначення жодним чином не згадує про психічний вплив, що може і майже завжди завдається при вчиненні насильства, а це провокує у свою чергу те, що психічне насильство може залишитися поза увагою.

Аналізуючи Загальну то Особливу частини КК України, встановлено що категорія насильства має різне застосування. Зокрема, в межах Загальної частини КК її варто сприймати як: - обставину, що виключає звільнення від кримінальної відповідальності у випадку застосування насильства до потерпілого під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної групи чи організації; - підставу для застосування крайньої необхідності та заподіяння шкідливих наслідків правопорушнику під час його затримання; - підставу для необхідної оборони у випадках насильницького вторгнення до житла тощо. Особлива частина КК України визначає насильство як: - ознаку основного, кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складів кримінальних правопорушень, - ознаку, що характеризує предмет кримінального правопорушення; - підставу для виникнення стану сильного душевного хвилювання; - самостійне посягання, де основним об'єктом виступають біологічні блага людини, тобто життя, здоров'я, особиста свобода тощо; - спосіб вчинення у двооб'єктних кримінальних правопорушення, де біологічні блага (життя, здоров'я, особиста свобода) виступають додатковим об'єктом посягання.

Підтверджено, що насильство останнім часом суттєво видозмінилося, зокрема це стосується досить поширеного різновиду військового насильства, яке набуло свого активного розвитку з 2014 року та продовжує активно застосовуватися, як по відношенню до військовослужбовців, так і до цивільного населення України.

З'ясовано, що насильство може бути класифіковано відповідно до певних критеріїв, а саме: сфери застосування (економічне, політичне, домашнє, психологічне та інші); за суб'єктами, що піддаються насильству (пряме та опосередковане насильство); механізмом поширення насильства (офлайн та онлайн насильство).

Виявлено, що насильство як кримінально-правова категорія характеризується низкою об'єктивних ознак, серед яких: 1) дія або

бездіяльність (проявляється переважно у неповідомленні важливої інформації потерпілій особі, незабезпеченні належних умов для членів своєї сім'ї чи осіб, що перебувають на утриманні у правопорушників, тобто невчинення дій, що стає наслідком певних порушень в психічному стані потерпілої особи); 2) суспільно небезпечні наслідки (при цьому слід враховувати, що такі наслідки не завжди будуть обов'язковими, проте зважати на їхню потенційну можливість настання в майбутньому); 3) причинний зв'язок між діяннями та наслідками (має місце лише за наявності наслідків, і в такому випадку важливо встановити причинний зв'язок між діянням і проміжним наслідком (безпосередній причинний зв'язок), та причинний зв'язок між діянням та похідним наслідком (опосередкований причинний зв'язок); 4) адресність, тобто насильство має вчинятися по відношенню до конкретного суб'єкта чи групи суб'єктів; 5) час, місце та обстановка (якщо розглядати примушування до вступу в статевий зв'язок, за ч. 2 ст. 154 КК України, то цілком логічно, що вказана в диспозиції «матеріальна або службова залежність» передбачає наявність особливого місця, де відбувалися або відбуваються робочі відносини між правопорушником та потерпілою особою).

З'ясовано, що суб'єктивними ознаками насильства як кримінально-правової категорії є: 1) вина (прямий або непрямий умисел); 2) мета, тобто уявне передбачення результату діяльності, що направляє і регулює людську діяльність, зміст якої залежить від об'єктивної дійсності та реальних можливостей суб'єкта, який вчиняє кримінальне правопорушення з ознаками насильства. Різновиди мети насильства можливо класифікувати за: а) критерієм орієнтованості; б) критерієм тривалості; 3) мотиви, якими можуть бути: помста, озлобленість, незадоволення, ревності, хуліганські, статеві та інші особисті спонукання.

Надано змістовну характеристику фізичного та психічного насильства в кримінальних правопорушення проти статевої свободи та статевої

недоторканості особи. Встановлено, що виключення фізичного насильства та психічного насильства з диспозиції ст. 152 та 153 КК України як обов'язкового способу вчинення таких кримінальних правопорушень, обґрунтовано необхідністю розширити об'єктивну сторону зґвалтування та сексуального насильства, зменшити кількість випадків уникнення відповідальності за вчинення подібних дій. Утім, це не вплинуло на сформоване в судовій практиці розуміння, що зґвалтування та інші дії сексуального характеру не пов'язані з проникненням у тіло особи, поєднуються з фізичним та/або психічним насильством.

Враховуючи аналіз фізичного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості, таке насильство класифікується за критеріями: - за наявністю опору потерпілої особи при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості фізичне насильство може бути явним чи потенційним; - за потерпілими від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості фізичне насильство може бути таким, що застосовується до повнолітньої особи, неповнолітньої особи, малолітньої особи, обмежено дієздатної особи, недієздатної особи; - за наявністю особливих зв'язків між особою-правопорушником та потерпілою від кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особою, фізичне насильство може бути таким, що застосовується до подружжя, до особи з якою перебуває у сімейних чи близьких відносинах, до особи зі службовим, професійним чи громадським обов'язком; - за обов'язковістю кваліфікації: фізичне насильство, що впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння та є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 153 КК України); фізичне насильство, що не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, проте завжди є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 152 КК України); фізичне насильство, що не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного

діяння (ст. 154, ст. 155, ст. 156, ст. 156-1 КК України); - за формою вираження в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості: ляпаси, стусани, побої, обмеження свободи пересування, мордування, мучення.

Визначено, що психічне насильство застосовується у всіх кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, в яких може мати вираження у: 1) погрозах (погрозах, які стосуються як потерпілої особи, так і інших осіб); 2) примушуванні (яке може бути результативним та безрезультативним); 3) шантажі; 4) психічному тиску; 5) залякуванні тощо. З'ясовано, що у зґвалтуванні та сексуальному насильстві психічне насильство застосовується переважно у погрозах. Такі погрози зазвичай мають невизначений характер, і виражаються у таких висловлюваннях як «нікому не кажи, а то пришию», «будеш калікою», «можуть бути проблеми з головою», а також нецензурними лайками або жаргонними виразами (вербальні погрози), а також ті, які виражаються за допомогою використання сторонніх предметів (наприклад, зброї).

Беручи до уваги аналіз психічного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості, таке насильство класифікується за критеріями: - мети застосування психічного насильства: 1) психічне насильство, метою якого є подолання наявного опору потерпілої особи; 2) психічне насильство, метою якого є подолання потенційного (можливого) опору потерпілої особи; - наслідків, що спричиняються психічним насильством: 1) психічне насильство, що спричинило розлад здоров'я; 2) не спричинило явного психічного розладу, проте змінило поведінкові процеси потерпілого; - суб'єктної спрямованості застосування психічного насильства: 1) психічне насильство, вчинене по відношенню до повнолітньої особи; 2) психічне насильство, вчинене по відношенню до малолітньої особи; 3) психічне насильство, вчинене по відношенню до неповнолітньої особи; - сприйняття потерпілою особою

проявів психічного насильства: 1) психічне насильство, що викликає почуття страху, тим самим знижує психологічну діяльність потерпілого, через що останній втрачає контроль над своїми діями, який проявляється в непотрібних діях (рухах), інколи супроводжується втратою активності; 2) психічне насильство, що викликає почуття протесту, гніву, обурення, які, навпаки, підвищують активність потерпілого та спонукають останнього до активних дій з метою протидії такому насильству; - використання допоміжних засобів вчинення психічного насильства: 1) психічне насильство, що вчиняється вербально; 2) психічне насильство, що вчиняється за допомогою сторонніх предметів (наприклад, зброї).

Розкрито зарубіжний досвід практики застосування норм законодавства про кримінальну відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та надано пропозиції щодо вдосконалення практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства. У тому числі розглянуто статистичні дані за останні п'ять років щодо кількості вчинених кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що характеризуються постійним збільшення офіційно зареєстрованих випадків зґвалтування.

Визначено, що фізичне та психічне насильство у всіх можливих його проявах в законодавстві Франції, Польщі, ФРН та Великої Британії є складовою частиною більшості кримінально-карних діянь проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. При цьому важливим аспектом є те, що у випадках застосування фізичного або психічного насильства при вчиненні кримінальних правопорушень, що аналізуються, суди встановлюють більшу міру відповідальності за такі діяння. Адже завдання різного роду тілесних ушкоджень, або психічних травм, що застосовуються для подолання можливого або потенційного опору потерпілих при вчиненні

статевих кримінальних правопорушень є складовими частинами кваліфікованих, особливо кваліфікованих складів кримінальних статевих правопорушень, або обтяжуючими обставинами. Беручи до уваги досвід Великої Британії, можливою була б нормативна конкретизація в КК України кримінально-правового змісту обману, за прикладом тієї, що втілена в Законі Великої Британії «Про статеві злочини».

Запропоновано з метою уточнення об'єктивної сторони складу примушування викласти ч. 1 ст. 154 КК України в такій редакції: «Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою шляхом залякування, шантажу, погроз – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців».

Враховуючи особливу соціальну чутливість зґвалтування та сексуального насильства, запропоновано підвищити покарання за їх вчинення в період дії правового режиму воєнного стану. А саме, викласти частину 3 ст. 152 КК України, в такій редакції: «Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи, чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років» та ч. 3 ст. 153 КК України, а саме викладення її в такій редакції: «Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи, чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років».

З метою зменшення кількості оціночних та суб'єктивних понять в КК України, запропоновано уточнити зміст супутніх обставин та викласти примітку ст. 152 КК України у такій редакції: «Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин, якими не можуть бути: фізичне насильство, погроза його застосування, погроза знищенням чи пошкодженням майна

потерпілого чи третьої особи, погроза обмеженням прав або свобод потерпілого чи третьої особи, обману, шантажу, психічного примусу, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану».

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, статевая свобода, статевая недоторканість, примушування до вступу в статевий зв'язок, погроза, зґвалтування, сексуальне насильство, психічне насильство, психіка.

ABSTRACT

Danylenko D. O. Criminal law characteristics of violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person. – Qualifying science paper on the rights of the manuscript. Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy Degree in Law, Specialty 081 – Law. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2024.

The thesis is devoted to the criminal-legal characteristics of violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person.

It was found that violence as a criminal legal category is a socially dangerous and illegal influence on another person, which is expressed in intentional physical and (or) mental (informational) actions and contains the necessary complex of subjective features, namely the presence of a goal and the motive(s) for committing such an act outside of or against the will of a person, which affects the freedom of expression of his will or contains a real threat of causing physical or mental harm.

It was determined that the proposed concept of "violence" in the draft of the new Criminal Code of Ukraine is imperfect and extremely limited in its interpretation. In particular, the definition refers only to signs of physical impact, as "acoustic, light, thermal or chemical impact" can characterize physical impact,

because they fall under its signs. In addition, such a definition does not in any way mention the mental impact that can and almost always occurs when violence is committed, which in turn provokes that mental violence can be overlooked.

Analyzing the General and Special parts of the Criminal Code of Ukraine, it was established that the category of violence has different applications. In particular, within the scope of the General part of the Criminal Code, it should be perceived as: a circumstance that excludes exemption from criminal liability in the case of violence against the victim during the performance of a special task to prevent or uncover a criminal group or organization; grounds for applying extreme necessity and causing harmful consequences to the offender during his detention; grounds for necessary defense in cases of violent home invasion, etc. A special part of the Criminal Code of Ukraine defines violence as: a sign of the main, qualified or especially qualified components of criminal offenses, a sign that characterizes the subject of a criminal offense; the reason for the emergence of a state of strong mental excitement; independent encroachment, where the main object is a person's biological goods, that is, life, health, personal freedom, etc.; the method of committing two-objective criminal offenses, where biological goods (life, health, personal freedom) are an additional object of encroachment.

It has been confirmed that violence has changed significantly recently, in particular, it concerns a rather widespread type of military violence, which has gained its active development since 2014 and continues to be actively used, both in relation to military personnel and the civilian population of Ukraine.

It was found that violence can be classified according to certain criteria, namely: spheres of application (economic, political, domestic, psychological and others); by subjects exposed to violence (direct and indirect violence); mechanism of spreading violence (offline and online violence).

It was found that violence as a criminal legal category is characterized by a number of objective signs, including: 1) action or inaction (manifested mainly in failure to communicate important information to the victim, failure to provide

proper conditions for members of his family or persons dependent on offenders, i.e. failure to take actions, which becomes as a result of certain violations in the mental state of the victim); 2) socially dangerous consequences (at the same time, it should be taken into account that such consequences will not always be mandatory, but their potential occurrence in the future should be taken into account); 3) causal relationship between actions and consequences (occurs only in the presence of consequences, and in this case, it is important to establish a causal relationship between an action and an intermediate consequence (direct causal relationship), and a causal relationship between an action and a derivative consequence (mediated causal relationship); 4) targeting, that is, violence must be committed in relation to a specific subject or group of subjects; 5) time, place and situation (if we consider coercion to enter into sexual relations, according to Part 2 of Article 154 of the Criminal Code of Ukraine, it is quite logical that the "material or official dependence" specified in the disposition implies the presence of a special place where the or there is a working relationship between the offender and the victim).

It was found that the subjective signs of violence as a criminal legal category are: 1) guilt (direct or indirect intent); 2) the goal, that is, the imaginary prediction of the result of the activity that directs and regulates human activity, the content of which depends on the objective reality and real capabilities of the subject who commits a criminal offense with signs of violence. Varieties of the purpose of violence can be classified according to: a) criterion of orientation; b) duration criterion; 3) motives, which can be: revenge, bitterness, dissatisfaction, jealousy, hooliganism, sexual and other personal motives;

A meaningful description of physical and mental violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person is provided. It was established that the exclusion of physical violence and mental violence from the provision of Art. 152 and 153 of the Criminal Code of Ukraine, as a mandatory way of committing such criminal offenses, is justified by the need to expand the

objective side of rape and sexual violence, to reduce the number of cases of avoiding responsibility for committing such actions. However, this did not affect the understanding formed in judicial practice that rape and other acts of a sexual nature not related to penetration into a person's body are combined with physical and/or mental violence.

Taking into account the analysis of physical violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, such violence is classified according to the following criteria: - based on the presence of the victim's resistance when committing criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, physical violence can be obvious or potential; - for victims of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, physical violence can be such as is applied to an adult, a minor, a minor, a person with limited legal capacity, an incapacitated person; - due to the presence of special ties between the offender and the victim of a criminal offense against sexual freedom and sexual integrity, physical violence can be such that it is applied to a spouse, to a person with whom he is in a family or close relationship, to a person with an official, professional or public duty; - according to the mandatory qualification: physical violence that affects the qualification of a socially dangerous act and is a way of committing a criminal offense (Article 153 of the Criminal Code of Ukraine); physical violence, which does not affect the qualification of a socially dangerous act, but is always a way of committing a criminal offense (Article 152 of the Criminal Code of Ukraine); physical violence that does not affect the qualification of a socially dangerous act (Article 154, Article 155, Article 156, Article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine); - by the form of expression in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity: slaps, kicks, beatings, restriction of freedom of movement, gagging, torture.

It was determined that mental violence is used in all criminal offenses against a person's sexual freedom and sexual integrity, which can be expressed in: 1) threats (threats that concern the victim and other persons); 2) coercion (which

can be effective or ineffective); 3) blackmail; 4) mental pressure; 5) intimidation, etc. It was found that in rape and sexual violence, mental violence is used mainly in the form of threats. Such threats are usually of a vague nature and are expressed in such expressions as "don't tell anyone, or I'll sew you up", "you will be crippled", "there may be problems with your head", as well as obscene insults or slang expressions (verbal threats), and also those expressed through the use of extraneous objects (for example, weapons).

Taking into account the analysis of mental violence in criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, such violence is classified according to the following criteria: - the purpose of using mental violence: 1) mental violence, the purpose of which is to overcome the existing resistance of the victim; 2) mental violence, the purpose of which is to overcome the potential (possible) resistance of the victim; - consequences caused by mental violence: 1) mental violence that caused a health disorder; 2) did not cause a clear mental disorder, but changed the victim's behavioral processes; - subjective orientation of the use of mental violence: 1) mental violence committed against an adult; 2) mental violence committed against a minor; 3) mental violence committed against a minor; - the victim's perception of manifestations of mental violence: 1) mental violence that causes a feeling of fear, thereby reducing the psychological activity of the victim, due to which the latter loses control over his actions, which is manifested in unnecessary actions (movements), sometimes accompanied by a loss of activity; 2) mental violence that causes feelings of protest, anger, indignation, which, on the contrary, increase the activity of the victim and encourage the latter to take active actions in order to counteract such violence. - use of auxiliary means of committing mental violence: 1) mental violence committed verbally; 2) mental violence committed with the help of foreign objects (for example, weapons).

The foreign experience of the practice of applying the norms of legislation on criminal liability for offenses against the sexual freedom and sexual integrity of a person is disclosed, and suggestions are provided for improving the practice of

applying the norms of the legislation on responsibility for criminal offenses against the sexual freedom and sexual integrity of a person with signs of violence. Including, statistical data for the last five years regarding the number of committed criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person, which are characterized by a constant increase in officially registered cases of rape, were considered.

It was determined that physical and mental violence in all its possible manifestations in the legislation of France, Poland, Germany and Great Britain is an integral part of most criminal acts against sexual freedom and sexual integrity of a person. At the same time, an important aspect is that in cases of the use of physical or mental violence when committing the analyzed criminal offenses, the courts establish a greater degree of responsibility for such actions. After all, the tasks of various kinds of physical injuries or mental injuries, which are used to overcome the possible or potential resistance of the victims when committing sexual criminal offenses, are components of qualified, especially qualified components of criminal sexual offenses, or aggravating circumstances. Taking into account the experience of Great Britain, it would be possible to specify the criminal law content of deception in the Criminal Code of Ukraine, following the example of the one embodied in the Great Britain Law "On Sexual Crimes".

In order to clarify the objective side of the composition of coercion, it is proposed to set out Part 1 of Art. 154 of the Criminal Code of Ukraine in the following wording: "Forcing a person without his voluntary consent to perform an act of a sexual nature with another person by means of intimidation, blackmail, threats - is punishable by a fine of up to fifty tax-free minimum incomes of citizens or arrest for a term of up to six months."

Taking into account the special sensitivity of rape and sexual violence, it is proposed to increase the punishment for their commission during the legal regime of martial law. Namely, to set out Part 3 of Art. 152 of the Criminal Code of Ukraine, in the following wording: "Rape committed by a group of persons, or

rape of a minor or committed under conditions of war or state of emergency, is punishable by deprivation of liberty for a term of seven to twelve years" and Part 3 of Art. 153 of the Criminal Code of Ukraine, namely its wording as follows: "Sexual violence committed by a group of persons, or sexual violence against a minor or committed under conditions of war or a state of emergency, is punishable by imprisonment for a term of five to seven years." ;

In order to reduce the number of evaluative and subjective concepts in the Criminal Code of Ukraine, it is proposed to clarify the content of accompanying circumstances and set out note of Art. 152 of the Criminal Code of Ukraine in the following version: "Consent is considered voluntary if it is the result of a person's free will, taking into account the accompanying circumstances, which cannot be: physical violence, the threat of its use, the threat of destruction or damage to the property of the victim or a third person, the threat of restriction of rights or freedoms of the victim or a third person, deception, blackmail, mental coercion, use of material or official dependence, helpless or vulnerable state against a person."

Key words: criminal offense, criminal liability, sexual freedom, sexual inviolability, coercion to have sexual intercourse, threat, rape, sexual violence, mental violence, psyche.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Публікації у фахових виданнях України:

1. Даниленко Д.О. Насильство як кримінально-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2021. Вип. 32. С. 39–44. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/17815>.

2. Даниленко Д. О. Теоретичні та практичні аспекти застосування поняття «насильство » в кримінальному правопорушенні, передбаченому статтею 153 КК України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2022. Вип. 33. С.100–106. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21591>.

3. Даниленко Д. О. Психічне насильство у кримінальному праві (поняття та ознаки). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2022. Вип. 34. С. 133–139. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21496>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Даниленко Д. О. Кримінальна відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за законодавством окремих зарубіжних країн: *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції:* матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Харків, 28 листопада 2022 року). С. 95–98. URL: http://law.karazin.ua/resources/doks2021/mone/kriminal/ZBIRNYK_tez_konferent_siiia_kafedra_kpd_28-11-22.pdf.

5. Даниленко Д. О. Права людини та кримінальне насильство. *Права людини в Україні: минуле, сьогодні, майбутнє*: тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 грудня 2021 року). С.263–265.
URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/danylenko/pdf.

6. Даниленко Д. О. Щодо питання посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в період дії правового режиму воєнного стану. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С. 402–405.
URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8130/1/Цілі%20сталого%20розвитку%20в%20аспекті%20зміцнення%20національного%20та%20міжнародного%20правапорядку.%20.pdf>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА.....	29
1.1. Насильство як кримінально-правова категорія.....	29
1.2. Об’єктивні ознаки насильства.....	50
1.3. Суб’єктивні ознаки насильства.....	65
Висновки до Розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2 НАСИЛЬСТВО В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ.....	83
2.1. Фізичне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості.....	83
2.2. Психічне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості.....	119
Висновки до Розділу 2.....	145
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ НАСИЛЬСТВА В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ.....	148
3.1. Міжнародний досвід практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства.....	148
3.2. Шляхи вдосконалення практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства.....	174
Висновки до Розділу 3.....	185
ВИСНОВКИ.....	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
ДОДАТКИ.....	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України	–	Кримінальний кодекс України
ст.	–	Стаття
ч.	–	Частина
ЗМІ	–	Засоби масової інформації
КПК України	–	Кримінальний процесуальний кодекс України
ВРУ	–	Верховна Рада України
ФРН	–	Федеративна Республіка Німеччина
ПВСУ	–	Пленум Верховного суду України

ВСТУП

Актуальність теми. Так склалося історично, що насильство, на жаль, є складовою частиною суспільного життя. З огляду на його поширеність та звичаєвість, аналіз його вихідних даних давно цікавить представників різних наук, в тому числі, й кримінально-правової науки. Зазвичай, насильство є однією з форм суспільно небезпечної поведінки, що детерміновано політичними, соціально-економічними та морально-психологічними умовами життя суспільства. У межах науки кримінального права насильство характеризується як спосіб вчинення кримінального правопорушення, ознака основного, кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складів кримінальних правопорушень, ознакою, що характеризує предмет кримінального правопорушення, підстава для виникнення стану сильного душевного хвилювання, самостійне посягання тощо. Саме як спосіб вчинення кримінального правопорушення, насильство застосовується при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що визначені в межах Розділу IV Кримінального кодексу України.

Особлива суспільна небезпечність кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи полягає у тому, що такі діяння порушують конституційне право на свободу та особисту недоторканість особи. Відповідно до офіційних статистичних даних близько 700–900 зафіксованих випадків вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи було вчинено протягом останніх п'яти років. Втім, це лише офіційно зареєстровані випадки, адже зважаючи на чутливість такого виду кримінальних правопорушень існує значна частка тих випадків, про які потерпілі особи не

бажають розголошувати, а це, у свою чергу, провокує високу латентність таких правопорушень.

Слід відмітити, що до 2017 року насильство, погроза застосування насильства були складовими частинами зґвалтування та задоволення статевої пристрасті неприродним способом (наразі сексуальне насильство) у вигляді способу вчинення кримінальних діянь. Утім після внесення змін до кодексу, такі способи вчинення кримінальних правопорушень вже не мали обов'язкового значення. Хоча на практиці, після вже майже семи років, суди й надалі акцентують увагу на саме таких способах вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що в тому числі впливає на правильну кваліфікацію суспільно небезпечного діяння.

Також в умовах правового режиму воєнного стану, повномасштабного вторгнення, постійної військової агресії сусідньої держави, фіксується дедалі більше випадків вчинення таких правопорушень в зонах ведення активних бойових дій та на деокупованих українських територіях. При тому, що такі правопорушення переважно поєднуються із застосування різних видів насильства.

Враховуючи таку низку об'єктивних та суб'єктивних аспектів виникає необхідність у здійсненні аналізу застосування та кваліфікації насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

У науці кримінального права загальним питанням насильства, як кримінальної правової категорії, а також окремим характеристикам насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи присвятили свої праці такі фахівці як: Л.Р. Шувальська, М.М. Денисюк, А.Б. Блага, О.М. Храмцов, І.Р. Данильченко, А.О. Йосипів, Т.М. Хомич, О. Дітріх, М.І. Дмитренко, О.М. Гумін, І.В. Козич, Т.В. Циганчук, Д.Д. Лях, Л.А. Наконечна,

Ю.Л. Приколотина, Є.М. Пащенко, Г.М. Собко, Т.Л. Сироїд, М.І. Хавронюк, О.О. Дудоров, О.П. Холод, Т.Д. Лисько, О.В. Харитонова, С.О. Харитонов, К.В. Юртаєва, І.І. Чугуніков, Г.Я. Мартинишин, Г.Ю. Нікітіна-Дудікова, М.Д. Денисовський, І.О. Томчук, Х.Р. Яцкулич, К.П. Задоя, К.М. Плутицька, Є.Є. Шмерецький, Л.П. Брич, Н.О. Симоненко, Ю. Яковенко, В.Ю. Омецинська, А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, Д.П. Москаль, М.В. Сийплові, О.М. Джужа, О.В. Поштаренко, Н.О. Ліщук, Т.П. Матюшкова, М.М. Корчовий, В.І. Борисов, В.В. Пясковський, В.А. Кохтюк, Ю.Г. Халявка, С.Ю. Федьорко, Ю.С. Скоробогата, В.В. Фурса. Утім у таких працях не відображено особливостей фізичного та психічного насильства саме в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а деякі положення є застарілими та неактуальними. Саме враховуючи такі обставини, й зумовлюється актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021) та плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р); Стратегії забезпечення державної безпеки (Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022); Стратегії воєнної безпеки України «Військова безпека – всеохоплююча оборона» (Указ Президента України від 25 березня 2021 року №121/2021); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, визначених у Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки.

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від

30.11.2020 року (протокол № 5). Тема дисертації уточнена рішенням Вченої ради юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 11.11.2022 року (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у наданні кримінально-правової характеристики насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, визначення прогалин та недоліків у сучасному кримінальному законодавстві, що регулює такі суспільні відносини, а також визначення шляхів для вдосконалення практики застосування кримінально-правових норм щодо відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства.

Досягнення поставленої мети можливе лише при вирішенні таких **завдань дослідження:**

- надати визначення поняття насильства як кримінально-правової категорії;
- визначити об'єктивні ознаки насильства як кримінально-правової категорії;
- встановити суб'єктивні ознаки насильства як кримінально-правової категорії;
- надати кримінально-правову характеристику фізичного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- сформулювати класифікаційну модель різновидів фізичного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- надати кримінально-правову характеристику психічного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;

- навести класифікаційну модель різновидів психічного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;

- описати особливості міжнародної практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства;

- виокремити шляхи вдосконалення практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері охорони статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика насильства у кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження становить сукупність загальнотеоретичних та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, серед загальнотеоретичних було використано: методи логіки (аналізу, синтезу, аналогії) – при аналізі нормативно-правових актів, матеріалів кримінальних проваджень, які стосуються застосування насильства при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (Розділи 1.1; 2.1; 2.2). Серед спеціальних методів було використано: - системно-структурний метод – при здійсненні класифікації насильства та різновидів психічного і фізичного насильства у кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (Розділи 1.1.; 2.1; 2.2); - догматичний – при здійсненні аналізу змісту статей КК України щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства (Розділи 2.1; 2.2); - порівняльно-правовий – при здійсненні аналізу зарубіжного законодавства

щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості з ознаками насильства (Розділ 3.1); - формально-логічний (догматичний) – при здійсненні аналізу об’єктивних та суб’єктивних ознак насильства (Розділи 1.2; 1.3); - статистичний – для аналізу відповідних кількісних та якісних показників вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (Розділи 2.2, 3.2); - моделювання – при формуванні пропозицій до чинного законодавства в частині заповнення прогалін та недоліків (Розділи 2.1; 2.2; 3.2).

Нормативну основу дисертаційного дослідження становить низка законодавчих актів, а саме: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України» з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, проекти нормативно-правових актів, що стосуються теми, яка досліджується, кримінальні кодифіковані акти зарубіжних країн тощо.

Емпіричну базу дослідження складають результати вивчення вітчизняних та зарубіжних матеріалів (вироків, ухвал судів) про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2018–2023 рр. щодо кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Наукова новизна отриманих результатів обумовлена тим, що дисертація є першою у сучасній доктрині кримінального права комплексною науковою працею, в якій здійснено кримінально-правову характеристику насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, наведено класифікаційні критерії поділу

основних різновидів насильства та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Конкретними елементами наукової новизни є наступні:

уперше:

- запропоновано посилити кримінальну відповідальність за вчинення зґвалтування та сексуального насильства у період дії правового режиму воєнного стану;

- запропоновано уточнити зміст статті 154 КК України, а саме викласти її в такій редакції: «Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою шляхом залякування, шантажу, погрози...»;

- сформульовано класифікаційні моделі психічного та фізичного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, відповідно до критеріїв поділу;

удосконалено:

- теоретичні положення щодо поняття насильства як кримінально-правової категорії, що має включати в себе низку обов'язкових об'єктивних та суб'єктивних ознак;

- розуміння «супутніх обставин» як елементів, що виключають добровільність згоди, які мають бути викладені у Примітці до ст. 152 КК України і є несумісними з фізичним та психічним насильством;

- теоретичні положення щодо суб'єктивних ознак насильства, таких як: мета, що є бажаним результатом вчиненого діяння та мотививи, що є спонукальними причинами для вчинення діяння.

дістали подальшого розвитку:

- обґрунтування необхідності замінити назву ст. 153 КК України «сексуальне насильство» на «дії сексуального характеру без проникнення у тіло особи»;

- дослідження міжнародного досвіду практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства;

- пропозиції щодо необхідності додаткової кваліфікації діянь, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень особі при вчиненні зґвалтування та сексуального насильства за відповідною статтею Розділу II КК України;

- дослідження особливостей взаємозв'язку об'єктивної та суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно. Викладені у ній положення, які виносяться на захист, розроблено ним особисто.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що матеріали та висновки дисертації можуть бути використані у навчальній, науково-дослідній роботі та в законотворчій діяльності:

– у науково-дослідній діяльності – як основа для подальшого дослідження насильства як кримінально-правової категорії (Акт впровадження в наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 17 січня 2024 року);

– у навчально-освітньому процесі – для підготовки нових й удосконалення наявних навчальних та методичних матеріалів з кримінального права (Загальної та Особливої частин), міжнародного кримінального права, кримінології та викладання відповідних навчальних дисциплін (Акт впровадження в освітній процес та науково-методичну діяльність кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна від 07 листопада 2023 року);

– у правотворчості – для подальшого удосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості;

- у правозастосуванні – для практичної реалізації норм і положень законодавства про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості з ознаками насильства.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи доповідалися на: II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє» (м. Харків, 10 грудня 2021 року), Науково-практичній інтернет-конференції «Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції» (м. Харків, 28 листопада 2022 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку» (м. Харків, 27 жовтня 2023 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації викладені у 6 наукових працях, з яких 3 статті – у наукових фахових виданнях України та 3 тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 3 додатків. Загальний обсяг дисертації – 228 сторінок, з яких основного тексту – 193 сторінки. Список використаних джерел містить 222 найменування.

РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Насильство як кримінально-правова категорія

Насильство – є складною юридичною категорією, що має давнє коріння. При цьому, воно сприймається по-різному народами та державними утвореннями світу.

Факти вчинення насильства вже давно є однією з глобальних проблем світу. Це негативне явище кожного дня завдає шкоди найбільш важливим соціальним цінностям людини, а саме – здоров'ю та життю, недоторканості, свободі, людській честі та гідності тощо. Його застосування завжди пов'язане зі своєрідним обмеженням свободи особи, примусом її до небажаної, нехарактерної для неї поведінки, що в свою чергу, шкідливо та негативно впливає на її психічне здоров'я та біологічне життя.

Особливістю будь-якого різновиду насильства є те, що це явище характеризується досить високим рівнем латентності як в Україні, так і в інших державах світу. При цьому, державні інституції не завжди можуть точно вести облік усіх проявів насильства, адже до статистичних даних потрапляє лише частина випадків, а окремі факти насильства з певних причин, можуть не реєструватися компетентними органами.

Утім, не беручи до уваги реальну відсутність точних даних щодо масштабів цього явища, та, незважаючи на те, що насильство було присутнім на всіх етапах історичного розвитку людства, суспільство не має ставитися до насильства як до своєрідної неминучої частини свого існування, адже саме воно може створювати умови та передувати вчиненню небезпечних кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, що в цілому

деструктивно впливає на забезпечення стабільного розвитку такого суспільства.

Для початку зазначимо, що насильство варто розглядати в комплексному аналізі. Зокрема, це стосується історії виникнення поняття; причин, що його провокують; підходів до формування його узагальненого розуміння; ознак, що характеризують його кримінально-правове значення; видів та форм, в яких воно матиме вираження тощо.

Насильство – це поліфункціональна категорія, що належить до категоріальних апаратів різних наук і яку, на думку Л.Р. Шувальської, неможливо віднести до жодної з галузей знань [1, с.12]. Можливо погодитися з позицією Х. Хекхаузена та Д. Ольвіуса, які зазначили, що «насильство буквально супроводжує всю історію людства, і не має однозначних оцінок його витоків, причин та функцій, оскільки завжди є необхідним для здійснення аналізу конкретної історичної ситуації з урахуванням особливостей кожної культури» [2, с. 345].

Видатні філософи наголошували на тому, що «насильство – породжує тільки насильство» [3, с. 132] і воно є небезпечним саме по собі, при цьому здійснюється щодо людини та може призводити до надзвичайно тяжких наслідків [4, с. 17]. При цьому суттєвим фактором є те, що саме безладдя та беззаконня в державі призводить до зростання насильства та до його видозмінення [5, с. 50].

Якщо досліджувати етимологію поняття «насильство», необхідно навести деякі його розуміння та трактування зарубіжною і сучасною наукою.

Так, американський філософ Ш. Волін вказував, що насильство – є похідним терміном від слова «violentia», і стосується некерованого та стихійного прояву сили всупереч поняттю нормального та законного використання сили інститутом держави. Оксфордський словник англійської мови розглядає насильство поняттям, що можна окреслити «використання фізичної сили з метою нанесення тілесних ушкоджень чи руйнування» [7].

Близькі значення поняття «насильство» зустрічаються також, і в інших мовах. Наприклад, у німецькій мові під насильством розуміється грубий, фізичний тілесний вплив з метою підпорядкування іншого своїй волі [8]. У словнику сучасної англійської мови видавництва Лонгман визначено, що насильство – це використання фізичної сили стосовно іншого [9, с. 175]. Аналогічне визначення насильства міститься в словниках американського варіанта англійської мови: «насильство – це фізична сила, яка використовується для нанесення тілесних ушкоджень, псування або руйнування» [10, с. 1490].

Українська дослідниця А.Б. Блага взагалі вбачає у понятті «насильство» загальнослов'янське походження, що належить до найдавнішого фонду слов'янської лексики – культурного надбання слов'ян чи окремих слов'янських народів, його основне значення – утиск, примушування, застосування сили [11, с. 286].

Таким чином, аналізуючи етимологічне розуміння дефініції «насильство» можливо відзначити, що воно базується на виключно негативному впливі за допомогою використання переважно фізичної сили та має на меті завдати певних фізичних ушкоджень, втрат та негативних наслідків потерпілому. У той самий час, якщо розглядати розуміння насильства в контексті кримінально-правового значення, то цілком зрозуміло, що таке визначення є надто вузьким, та не відображає низки його сутнісних об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Зважаючи на те, що насильство є досить складною категорією для розуміння науковцями та дослідниками, пропонуються окремі підходи до визначення такого поняття.

Розглядаючи аналіз іноземного світогляду щодо насильства, І.Р. Данильченко дійшов до висновку, що зарубіжна наука пропонує два основні підходи: вузький та розширювальний. І вказує на те, що зазвичай використовується саме вузький підхід, що ґрунтується на виключно

фізичному впливі, що і підтверджується наведеними вище положеннями. Таким чином, психологічна складова залишається поза увагою. Розширювальний підхід, навпаки, акцентує увагу на заподіянні будь-якого збитку особі, в тому числі, й моральної та (або) психологічної шкоди [12, с. 157]. На нашу думку, така позиція науковця базується на традиційному аналізі праць дослідників 90-х рр., адже в сучасних працях зарубіжних науковців все більше акцентується увага на важливості захарування психічної складової до поняття насильства, що є безумовно позитивним аспектом.

Також варто відзначити, що згідно із визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, що було надано у 1992 р. та використовується сьогодні, насильством визнається умисне застосування фізичної сили або психічного впливу, дійсне або у вигляді погрози, спрямоване проти себе, іншої людини, групи або спільноти, що призводить або має велику імовірність заподіяння тілесних ушкоджень, смерті, психологічної травми, відхилення у розвитку або різного роду наслідків [13].

Таким чином, використовуючи саме розширювальний підхід до аналізу насильства, можливо підтвердити наявність двох основних складових насильства: фізичного та психічного впливу, що здійснюється по відношенню до особи.

Розглядаючи тему підходів до розуміння поняття «насильство», що дозволить нам сформулювати власне визначення дефініції, необхідно проаналізувати також позиції сучасних дослідників щодо таких підходів.

Так, Д.Ю. Кобицький, розглядаючи та аналізуючи зміст поняття «насильство», вказує на чотири рівні розуміння такої категорії: конкретно-правовий, юридичний, загальнокультурний та філософський. Незважаючи на те, що предметом дослідження науковця було філософсько-правове визначення насильства, варто зазначити, що саме конкретно-правовий підхід

до насильства включає в себе схоже або близьке до розуміння та застосування в кримінально-правовій науці значення.

Філософська теорія розуміння поняття «насильство» пов'язує із застосуванням тим чи іншим класом (соціальною групою) різних форм примусу щодо інших класів (соціальних груп) з метою придбання, або ж збереження економічного і політичного панування, завоювання тих або інших прав чи привілеїв. При цьому, насильство часто може ототожнюватися із озброєним впливом [15, с. 151]. Це є цілком зрозумілим, адже насильство було довгий час характерним способом досягнення військових цілей щодо розширення територій. Таке, на жаль, вираження насильства є актуальним й сьогодні – в умовах збройної військової агресії сусідньої держави по відношенню до України в цілому та її населення, зокрема.

А.О. Йосипів також досліджувала термін насильство в багатьох аспектах, зокрема: політичному, біологічному, психологічному, соціальному та інших. Можливо погодитися з позицією науковиці, в частині положення про те, що фахівці, які ґрунтовно аналізують цю проблему, відносять насильство до загальнонаукових понять, яке інтегрує в собі результати наукових доробок представників різних наук [16, с. 62].

Таким чином, насильство в кожному підході, виходячи зі сфери суспільних відносин, в якому воно застосовується, буде мати різне значення. При цьому міститиме спільний знаменник – здійснення певного впливу на волю та/або свідомість конкретної особи, або суспільства в цілому.

Виділяють також абсолютистський та прагматичний підходи до визначення поняття, що досліджується. При тому, що під абсолютистським визначається суто негативний аспект застосування насильства, а прагматичний підхід визначає корисне або виправдане насильство, тобто таке, що диктується негативними умовами, в яких може опинитися особа [17, с. 4].

Не можемо цілковито погодитися з таким умовним поділом насильства, в якому визначено, що існує корисне або виправдане насильство. Адже навіть, виходячи з суто етимологічного розуміння насильства, воно є виключно негативним явищем, тобто таким, що в будь-якому разі спрямоване проти волі та свідомості особи чи осіб. Саме тому, насильство не може приносити користі або виправдовуватися з боку будь-яких осіб.

Крім підходів до визначення поняття «насильство», виділяють також теорії або причини виникнення насильства. Зокрема, деякі науковці визначають три наступних теорії:

1. *Соціально-історична* або *соціокультурна*. Домінантна позиція чоловіків у суспільних відносинах, патріархальні культурні норми, що провокують насильство. Базується виключно на вузькому розумінні насильства;
2. *Системно-сімейна*. За цією теорією акцент робиться на походження та форми конфлікту, вивчаються особливості взаємодії, динаміка спілкування, процеси вирішення суперечностей у сім'ях; насильство в такому випадку розглядається як дисфункція всієї системи, а не просто як наслідок індивідуальної психопатології одного з членів сім'ї. Таке насильство є наслідком лише самоствердження одного з членів сім'ї за рахунок пригнічення іншого.
3. *Індивідуально-психологічна*. Основна увага приділяється діагностиці генетичних та біологічних аномалій, що виявляються в порушенні фізичного (наприклад, сексуальні та інші розлади) та психічного здоров'я (захворювання нервової системи, депресивні стани, перенесені в дитинстві психологічні травми), зловживанні алкоголем та пристрасті до наркотиків, аморальних вчинках [18, с. 24–25].

Аналізуючи наведені теорії виникнення варто відзначити, що вони більшою мірою стосуються насильства в сім'ї, а також тих детермінант, що його провокують. Хоча і розглядається воно у досить широкому розумінні,

що комплексно характеризує насильство в сім'ї. Тобто, такий поділ застосовується в межах кримінологічної науки.

Таким чином, зміщуючи увагу на безпосередній аналіз категорії насильство в кримінально-правовому розумінні, можливо зробити проміжний висновок, що таке поняття є різновидом насильства загального, що має давню історію походження, підходи до визначення та причини його виникнення.

У сучасній теорії кримінального права існує низка різних визначень дефініції «насильство». З одного боку, це істотно збагачує уявлення про насильство як складний, багатогранний, суспільний об'єкт. До того ж, розбіжності у розумінні юридичної природи феномену насильства створюють певні труднощі в контексті кримінально-правової оцінки кримінального правопорушення як такого, що вчинене із застосуванням насильства, розмежування понять психічного впливу і психічної шкоди як ознак психічного насильства, вирішення питання про те, що єдиним двооб'єктним кримінальним правопорушенням, або сукупністю двох однооб'єктних кримінальних правопорушень, або сукупністю двооб'єктного кримінального правопорушення і однооб'єктного кримінального правопорушення проти особи є вчинене діяння, визначення обсягу поняття насильницьких кримінальних правопорушень у суміжних з кримінальним правом юридичних науках, і зокрема, кримінології тощо [19, с. 77]. Таким чином, з цього трактування насильства, в розумінні його застосування в кримінально-правовій площині, вже можливо вказати на його багатоаспектність.

На нашу думку, саме по собі збільшення кількості різноманітних визначень поняття «насильство» не є підтвердженням збагачення уявлення про насильство, саме в його кримінально-правовому розумінні. Хоча варто погодитися з тим, що аналіз сучасних публікацій дає збагнути, що науковці дедалі більше тяжіють до наведення виключного переліку юридичних та фактичних ознак, що формують таке уявлення, за відсутності надання

власного наукового визначення поняття «насильство». Адже, це є те саме визначення поняття, але перефразоване на своє бачення та розуміння, проте сутність якого досить часто залишається такою ж самою.

Щодо безпосереднього розуміння насильства як кримінально-правової категорії, то варто сказати, що це є найбільш небезпечна форма кримінально-каранної діяльності, оскільки вона ставить під загрозу найбільш значущі для людини цінності – життя і здоров'я.

Воно виступає універсальним інструментом здійснення різних за характером кримінальних правопорушень. І хоча кримінальне насильство – це наслідок певних процесів і явищ економічного, соціально-політичного характеру, залежить від рівня розвитку економіки в цілому, соціальної сфери, внутрішньої і зовнішньої політики держави, проте воно є важливою самостійною проблемою [20].

У КК України поняття «насильство» у всіх відмінках згадується 101 раз (в редакції від 24 квітня 2023 р.). Хоча необхідно відзначити, що в межах науки кримінального права відсутнє офіційне законодавче визначення поняття «насильство», у зв'язку з чим виникає необхідність щодо звернення до інших нормативно-правових актів, які мають відношення до кримінально-правової науки та доктринальних позицій науковців.

Саме через те, що немає єдиного, інтегрованого у певному нормативно-правовому акті визначення поняття «насильство» виникають такі прогалини, що і стають наслідком накопичення значної кількості визначень, до якого кожен із дослідників вносить свої окремі пропозиції у вигляді обов'язкових вичерпних ознак.

М.І. Хавронюк переконаний, що найкращим способом для уникнення труднощів у формулюванні понятійного апарату цього явища, неоднозначності розуміння й трактування основних термінів, доцільним було би законодавцю розглянути можливість впровадження Словника

кримінально-правових термінів як складової частини Кримінального кодексу України [21].

Варто погодитися з такою пропозицією науковця, і додати, що не лише поняття «насильство» не має юридичного закріплення та загального розуміння, а ще й низка інших важливих кримінально-правових дефініцій. Проте, варто враховувати також і той аспект, що прийняття кожного нормативно-правового акту, в тому числі і, Словника кримінально-правових термінів, має бути достатньо аргументованим та мати юридичну доцільність в такому прийнятті. На нашу думку, більш логічним, було би наведення Глосарію термінів, що вживаються в межах основного кримінального Закону України в його першому розділі.

Зокрема, у проєкті КК України (станом на травень 2023 р.) пропонується у Розділ 1.4. КК України, який містить Глосарій із кримінально-правовими термінами, що будуть використовуватися в межах кримінального Закону, закріпити законодавче визначення поняття «насильство», яким охоплюється «фізичний, акустичний, світловий, термічний чи хімічний вплив на іншу людину» [22].

На нашу думку, таке визначення поняття «насильство» в ключовому кримінальному законі України є недосконалим та вкрай обмеженим у своєму трактуванні. По-перше, таке визначення поняття «насильство» стосується по суті лише ознак фізичного впливу, оскільки «акустичний, світловий, термічний чи хімічний вплив» можуть характеризувати саме фізичний вплив, адже підпадають під його елементи. По-друге, таке визначення жодним чином не згадує про психічний вплив, що може і майже завжди завдається при вчиненні насильства, а це, у свою чергу, провокує те, що психічне насильство може взагалі залишитися поза увагою. Враховуючи це, така важлива кримінально-правова категорія потребує суттєвого доопрацювання в контексті його трактування в Глосарії основного кримінального законодавчого акту.

У зв'язку з тим, що поняття «насильство» згадується у чинному КК України більше 100 разів, виникає об'єктивна потреба у з'ясуванні його сутності, виходячи з тих статей, в яких воно згадується. При цьому, варто зазначити, що поняття «насильство» може сприйматися як обтяжуюча відповідальність обставина, спосіб вчинення кримінального правопорушення або кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення, що також має значення для нашого дослідження. Хоча й у переважній більшості випадків, дослідження науковців зводяться виключно до розуміння насильства як способу здійснення кримінального правопорушення, про що безпосередньо зазначається в диспозиції кримінально-правової норми.

Спробуємо розглянути та проаналізувати деякі з визначень насильства як кримінально-правової категорії. Так, на думку М.І. Дмитренка, насильство пов'язується із застосуванням насамперед свідомого, фізичного, психологічного, фінансово-матеріального тиску на людину, в тому числі, може полягати як у всіякому обмеженні проявів свободи людини, так і будь-якому обмеженні як фізичних, так і моральних, естетичних й інших духовних можливостей людини [23, с. 29]. Насильство – це складний і багатоаспектний феномен, що несе в собі суто негативне оціночне судження та вживається в дуже широкому значенні, включаючи усі форми економічного, психологічного та фізичного придушення, а також душевні якості, такі як брехня, ненависть, лицемірство, тощо [24, с. 65]. Така ж сама позиція відслідковується і у Ф.М. Джавадова, де насильством – «є протиправний, умисний та суспільно-небезпечний вплив на організм людини, вчинений проти її волі і спрямований на заподіяння шкоди життю та здоров'ю» [25, с.11]. І.В. Косич виокремлює кримінальне правопорушення, що вчиняється із застосуванням насильства, таким чином відразу вказує на насильство в розумінні способу вчинення кримінального правопорушення і яким вважає, «передбачене Кримінальним Кодексом України суспільно небезпечне умисне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом

кримінального правопорушення, що скоюється або супроводжується спричиненням фізичної шкоди іншій людині чи створенням загрози спричинення такої шкоди всупереч (проти) її волі» [26, с. 13].

Як бачимо, що зазначені вище визначення поняття насильства мають одну спільну характеристику, хоча й вміщують в собі різний обсяг фактичних та юридичних ознак, якими характеризується поняття «насильство». Науковці вбачають лише фізичний вплив на особу при застосуванні такого діяння, жодним чином не згадуючи при цьому про психічний вплив, з чим ми не можемо погодитися при власному формуванні визначення поняття «насильство» та його основних ознак.

Проте, низка науковців усе ж вважають за доцільне зараховувати до поняття «насильство» також і психічну складову.

Так, в юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка, насильство визначається як умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди із злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних діянь [27, с. 45].

Також визначається, що насильство в кримінально-правовому сенсі є суспільно небезпечним, вольовим, винним, із застосуванням психічної або фізичної шкоди діянням, що посягає на ті суспільні відносини, охоронювані законами, які зазначені в Особливій частині Кримінального кодексу України, а так само – те діяння, що заподіює або ставить їх під загрозу [28, с. 91]. Тут можемо відзначити, що науковець виключає розгляд насильства як кримінально-правової категорії, характерної для розділу Загальної частини КК України, з чим ми також не можемо погодитися.

На думку В.А. Бачиніна, відслідковується певна переконаність в тому, що насильство є найприйнятнішим способом вирішення більшості проблем та конфліктів [29]. Таким чином, науковець знову ж таки акцентує увагу на

тому, що насильство як кримінально-правова категорія є лише способом вчинення кримінального правопорушення.

О.М. Гумін вказує, що з кримінально-правового погляду під насильством слід розуміти умисний, суспільно небезпечний і протиправний вплив, який здійснюється за допомогою використання психічного або фізичного посягання особою на інших осіб і внаслідок якого заподіюється шкода або створюється реальна загроза для життя, здоров'я, честі, гідності та інших прав і свобод громадян, що гарантовані Конституцією України й охороняються кримінальним законодавством України [30, с. 25]. Тут науковець досить широко описує категорію насильства з майже вичерпним переліком необхідних юридичних та фактичних ознак, в тому числі, звертає увагу на те, що фізичне посягання може здійснюватися лише проти інших осіб, а не самого себе.

На думку О.М. Ігнатова, насильством можна назвати «енергетичний вплив на органи і тканини організму людини, їх фізіологічні функції, шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або вплив на її психіку через інформаційний тиск, що вчиняється всупереч волі людини, спроможний заподіяти органічну, фізіологічну чи психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людині» [31, с. 70]. У цьому ж випадку, науковець приділяє увагу як фізичному, так і психічному впливу, що є складовими частинами насильства.

Як бачимо, зазначені вище розуміння сутності поняття «насильство» мають безумовну спільність у тому, що насильство – це є завжди негативний вплив на особу, проте не всі є солідарними у тому, що цей вплив має бути фізичним, а може містити в собі ще й інформаційні (психічні) ознаки впливу на особу або групу осіб.

На противагу зазначеним вище положенням щодо насильства Л.А. Наконечна запропонувала взагалі відмовитися від використання в

Особливій частині КК України терміну «насильство», окреслила шляхи кримінально-правової оцінки насильницьких діянь, які є способом учинення кримінальних правопорушень а саме запропонувала кваліфікувати відповідні діяння за сукупністю зі статтями, що передбачають кримінальну відповідальність за заподіяння ударів, побоїв, катування, тілесних ушкоджень, смерті тощо [32, с. 6].

У цьому випадку не можемо цілковито погодитися з позицією науковиці, адже в Особливій частині КК України, дефініція «насильство» має принципово важливе значення і не обмежується лише його розумінням як «способу вчинення кримінального правопорушення». До того ж, неможливо ототожнювати поняття насильство виключно з насильницькими діями.

О.М. Костенко, досліджуючи категорію насильства, вказує на те, що сутність усіх кримінальних правопорушень полягає не в тому, що вони посягають на безпеку суспільства, тобто є суспільно небезпечними, а в тому, що вони є проявом сваволі й посягають на встановлений у суспільстві за допомогою законодавства порядок, необхідний для підтримки необхідного рівня безпеки населення України [33, с. 28].

Насильство як і будь-яка форма кримінальної поведінки, – це прояв певних властивостей «соціальної особистості», тобто властивостей її волі і свідомості, що надають їй поведінці кримінального характеру. При цьому, «соціальну особистість», що має такі властивості волі і свідомості, які можуть надавати поведінці людини характер соціальної патології, слід називати «соціопатичною особистістю» [34, с. 10].

Позиція науковця є досить вдалою та аргументованою щодо необхідності розуміння насильства як негативної категорії, що є проявом сваволі, посягання на встановлений порядок, а не лише зазначення суспільної небезпечності такого діяння, що відслідковується у більшості визначень науковців. При цьому, також вказується на деякі суб'єктивні ознаки

насильства, на противагу тим, які були зазначені вище, і в яких акцентується увага лише на об'єктивних ознаках.

Одним із дослідників, який окреслив універсальне розуміння сутності поняття «насильство» в сучасному розумінні, що відповідає вимогам нашого часу, став О.М. Храмцов. Учений зазначає, що насильство як кримінально-правова категорія це умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на іншу особу, який характеризується ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією і здійснюється фізичними та (або) інформаційними діями (дією чи бездіяльністю) всупереч чи поза волею людини і впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє їй фізичну та (або) психічну шкоду або містить реальну загрозу їх спричинення. Під насильством як кримінологічною категорією дослідник розуміє вид агресивної поведінки, яка носить протиправний характер і спричиняє фізичну чи психічну шкоду іншій людині, чи ставить під загрозу спричинення їй такої шкоди [35, с. 392].

Таким чином, можна сказати, що визначення науковця вміщує в собі положення про те, що насильство – це є як фізичний, так і психологічний вплив, а також важливим є акцентування на суб'єктивних ознаках насильства, що досить часто залишається поза увагою інших.

Тому, проаналізувавши наведені вище визначення та поділяючи думку О.М. Костенко, О.М. Храмцова та О.М. Ігнатова, визначимо, що насильство як кримінально-правова категорія характеризується суспільною небезпечністю та протиправністю, може мати фізичну або психічну спрямованість, включає в себе комплекс суб'єктивних ознак та об'єктивних ознак, що спричиняють або можуть спричинити фізичну та (або) психічну шкоду.

Важливим аспектом аналізу насильства як кримінально-правової категорії є визначення його ролі та значення для Загальної та Особливої частини КК України, адже поняття виконує зовсім різне значення в кожній із

частин основного кримінального Закону. Зокрема, аналізуючи Загальну частину КК України, насильство варто сприймати, як:

- обставину, що виключає звільнення від кримінальної відповідальності, у випадку застосування насильства до потерпілого під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної групи чи організації;

- підставу для застосування крайньої необхідності та заподіяння шкідливих наслідків правопорушнику під час його затримання;

- підставу для необхідної оборони у випадках насильницького вторгнення до житла тощо.

В Особливій частині КК України насильство може сприйматися, як:

- ознака основного, кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складів кримінальних правопорушень, ознакою, що характеризує предмет кримінального правопорушення;

- підстава для виникнення стану сильного душевного хвилювання;

- самостійне посягання, де основним об'єктом виступають біологічні блага людини, тобто життя, здоров'я, особиста свобода тощо;

- спосіб вчинення у двооб'єктних кримінальних правопорушення, де біологічні блага (життя, здоров'я, особиста свобода) виступають додатковим об'єктом посягання.

Таким чином, можливо припустити, що в межах Загальної частини КК України насильство може, в тому числі, сприйматися як категорія, що має вимушений (певною мірою превентивний характер), тобто може застосовуватися з метою попередження більш небезпечних кримінальних правопорушень. Для прикладу, в процесі затримання правоохоронними органами особи, що вчинила кримінальне правопорушення, такими органами було завдано фізичної шкоди (фізичного насильства) правопорушнику, з метою припинення такого правопорушення, чи з метою попередження завдання ще більшої шкоди правопорушником. Утім, це не є розуміння того,

що іноді помилково вважається, що насильство буде мати вигляд або ознаки суспільної корисності, або мати виправдання з боку населення. У такому випадку буде необхідним в судовому порядку доводити, що особа, яка вчинила насильство, була змушена саме так вчинити.

У межах цього підрозділу варто також звернути увагу на види насильства. Це є також доволі дискусійним питанням в контексті розуміння кримінально-правової сутності насильства. Адже не завжди науковці погоджуються з тим, що психічне насильство, маючи ознаки впливу на свідомість чи психіку особи, варто виділяти в окремий вид в загальному насильстві.

Останнім часом кримінальне насильство суттєво видозмінилося, що можна аргументувати певним чином завдяки підвищенню ступеня небезпеки, зухвалості та жорстокості при вчиненні певних різновидів кримінальних правопорушень. Це стосується, в тому числі, й запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану [36] внаслідок повномасштабного вторгнення сусідньої держави на територію України у лютому 2022 року.

Дедалі більше в засобах масової інформації (далі – ЗМІ), з'являється інформація щодо військового насильства, яке застосовується окупантами по відношенню як до осіб, що боронять Україну (військовослужбовців), так і до цивільного населення в межах тимчасово окупованих територій України, та в зонах ведення активних бойових дій. Саме тому, можливо говорити про те, що з 2014 року, тобто, з моменту початку активних бойових дій на Східній частині території України, з'явилося нове поняття – військове насильство, що, у свою чергу, також може поділятися на військове насильство над військовослужбовцям та на військове насильство над цивільним населенням.

С.А. Шалгунова залежно від сфери суспільних відносин виділяє: економічне, політичне, соціальне насильство. При цьому, вона окремо зауважує, що фізичне та психічне насильство виступають формами, а не

різновидами насильства, як зазвичай це трактується в більшості праць науковців [37, с. 175].

Таким чином, науковиця виділяє не лише різновиди насильства, а говорить ще й про форми, в яких може здійснюватися насильство. У такому випадку виникає питання щодо того, чи є фізичне та психічне насильство формою насильства, чи все ж таки ці дві категорії виступають його різновидами?

Якщо розглядати положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», то тут мова йде про психологічне та фізичне насильство, які розглядаються як форми домашнього насильства (*фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання...; психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози...*) [38]. Хоча КК України у ст. 126-1 визначає домашнім насильством *умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства* щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [39]. Таким чином, можемо аргументувати наявність законодавчої прогалини, коли фізичне та психічне насильство розглядаються і як форма насильства, і як якого його різновиди. Утім, на нашу думку, фізичне та психічне насильство слід розглядати як два основних складових елементи поняття насильство у розумінні кримінально-правової категорії.

Видатний норвезький вчений Й. Галтунг виділив такі три різновиди насильства: культурне, структурне та пряме. Так, прямим насильством є звичайне розуміння насильства, що має вигляд діяння одних людей проти інших, що можуть завдавати збитків та шкоди людям, в тому числі, їхній власності. Таке насильство може проявлятися в тілесних ушкодженнях,

санкціях чи затриманнях. Структурне насильство завжди передбачає заподіяння шкоди опосередковано, за допомогою інших соціальних структур. Він вказує, що структурне насильство має місце, коли певна соціальна структура або інститут стають перешкодою на шляху до задоволення базових потреб інших індивідів або соціальних груп. І під культурним насильством він пропонує визнавати будь-які аспекти, що можуть бути використані для виправдання та легітимізації структурного або прямого насильства[40, с. 74].

З приводу культурного насильства, то саме тут можна розглядати насильство як обставину, що виключає можливість звільнення від кримінальної відповідальності у випадку застосування насильства до потерпілого під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної групи чи організації; підставу для застосування крайньої необхідності та заподіяння шкідливих наслідків правопорушнику під час його затримання; підставу для необхідної оборони у випадках насильницького вторгнення до житла. Утім було би недоречним називати такий вид насильства саме культурним, адже термін «культура» не підпадає під негативні явища та характеризує матеріальні та духовні цінності, що створені людством протягом його історії. Тому, як вже нами було зазначено раніше, таке насильство варто визнавати, як вимушене, проте в будь-якому випадку з негативними ознаками.

Також, аналізуючи різновиди насильства, можливо виокремити класифікацію щодо поділу за суб'єктами, котрі піддаються насильству, де можливо розглядати:

1) пряме (має місце у випадках, коли правопорушник заподіює шкоду потерпілому);

2) опосередковане (має місце у випадках, коли шкода заподіюється близьким чи третім особам, з метою впливу на поведінку та стан потерпілого) насильство.

Залежно від механізму розповсюдження насильства, можливо виділити офлайн та онлайн насильство. При цьому, варто відзначити, що перелік наведених критеріїв класифікації нами та іншими науковцями, що були зазначені в роботі, не є вичерпним, і насильство може бути також класифіковано залежно від:

- 1) сфери розповсюдження (економічне, домашнє, політичне, військове, сексуальне тощо);
- 2) кримінальних правопорушень, в яких воно проявляється (насильство в кримінальних правопорушеннях проти громадського порядку, проти власності, статевої свободи та недоторканості особи, життя та здоров'я тощо);
- 3) мети та мотивів вчинення насильства, тощо.

Зрозуміло, що будь-яке кримінально-правове явище має певний перелік ознак, які безпосередньо чи опосередковано можливо виділити, виходячи з його дефініції. Так, нами вже було зазначено, що деякі з науковців відмовляються сформулювати власне наукове визначення поняття «насильство», проте надають вичерпний перелік фактичних та юридичних ознак, що дають змогу зрозуміти сутність окресленого поняття.

Виходячи з уже наведених та проаналізованих визначень науковців, можливо констатувати, що насильство як кримінально-правова категорія характеризується: фактичними (об'єктивні та суб'єктивні ознаки, хоча і в деяких із них мало акцентується увага саме на суб'єктивних) та юридичними ознаками до яких, усталено, відносять незаконність або протиправність, що передбачає настання кримінальної відповідальності за вчинене діяння, а також суспільну небезпеку, що має вираження у заподіянні шкоди чи погрозі заподіяння шкоди особі, або іншим небайдужим для такої особи.

Більш детально на фактичних ознаках насильства ми зупинимося у наступних підрозділах роботи, а зараз можливо розглянути юридичні ознаки насильства.

З приводу таких ознак як незаконність чи протиправність у науковій літературі існує чимало протилежних позицій. Наведемо деякі з них, для формування власного розуміння.

Як зазначає О.М. Ігнатов, насильство як форма злочинної поведінки, повинно бути передбаченим КК України, тобто протиправним та суспільно небезпечним, що є юридичними ознаками насильства. Саме передбачення того чи іншого насильства в нормах КК України дає можливість відмежовувати кримінальне насильство від легітимного насильства (виховного примусу, законного покарання, заподіяння шкоди за обставин, що виключають злочинність діяння тощо) та інших незлочинних деліквентних форм насильства [41, с. 147]. Утім, на нашу думку, не є правильним вживати поняття «легітимного насильства». Адже легітимний – це синонім до слова законний, а застосування насильства – це завжди площина протизаконних дій та негативність.

Таку ж думку підтримує й Т.М. Хомич, яка вказує, що є некоректним буде включати в загальне визначення поняття насильства ознаку незаконності, адже інколи застосування насильства є цілком законним і навіть корисним для людини. Так, лікарі у своїй діяльності досить часто застосовують насильство (проти волі хворого, проте, в необхідних випадках – за згодою рідних) щодо пацієнта з метою врятувати йому життя (наприклад, ампутація частини тіла у випадку гангрені). Так само і насильство щодо членів сім'ї може мати корисну мету, зокрема, примусове годування дитини, яка відмовляється їсти на знак протесту проти певних дій батьків. У такому розумінні насильство вчиняється з метою допомогти самому об'єкту насильства, а не заради задоволення потреб його суб'єкта, а тому і визнається виправданим, легальним [42]. У цьому випадку, насильства в кримінально-правовому розумінні як такого не існує. Адже мова йде лише про примус, що використовується для запобігання отримання складних наслідків для особи.

При тому, варто вказати, що мотиви запровадження ознаки протиправності та незаконності є цілком зрозумілими. Проте слід зазначити, що його додавання як суттєвої характеристики явища, що дозволяє відмежувати його від інших видів «протиправних діянь» – ненасильницького примусу, є проблемним. Норми писаного права (на відміну від ідеї права) історично мінливі і мають безумовний характер. Отже, якщо і вводити ознаку незаконності в характеристику насильницьких дій, то лише як факультативний (додатковий), а не основний [43, с. 135].

На думку О.Ю. Агаджанян, насильство має ознаку суспільної небезпечності не лише у зв'язку із заподіянням безпосередньої шкоди фізичному або психічному здоров'ю людини, а й у зв'язку з високим рівнем латентності цього виду злочинів, унаслідок чого відсутнє повне уявлення про рівень насильства. Латентність буває двох видів: природна і штучна. Природна має місце, коли про скоєння кримінального правопорушення знають лише самі правопорушники та особи, які були причетні до цього діяння. Штучна латентність виникає через те, що потерпілі, свідки не бажають заявляти про вчинені кримінальні правопорушення, а також через бездіяльність правоохоронних органів, які повинні протидіяти злочинності. Насильницька злочинність має, головним чином, штучну латентність [44, с. 4].

Крім того, виділяють такі причини латентності насильницьких кримінальних правопорушень:

1) низька інформативність (тобто інформація про це явище широко не розповсюджується, часто не оприлюднюється), що накладає відбиток на інші чинники, які сприяють підвищенню латентності);

2) залежність від кривдника (мають на увазі психологічну, фізичну чи матеріальну залежність);

3) негативна оцінка суспільства (осуд, неспроможність суспільства правильно усвідомити суспільно небезпечний характер вчиненого протиправного діяння);

4) страх повторного насильства [45, с. 292].

Таким чином, незважаючи на те, що існують різні погляди щодо необхідності відмови від протиправності чи незаконності як ознаки кримінального насильства, на нашу думку, це є ще достатньо аргументованим, щоб відмовлятися від такої суттєвої ознаки кримінального насильства в теперішньому часі.

Отже, можемо підсумувати, що насильство притаманне будь-якому суспільству, але його форми та своєрідний рівень насиченості такого суспільства насильством у різних державах не буде однаковим. Можемо підтвердити лише той факт, що українське суспільство є перенасиченим різноманітними проявами насильства, взяти лише до уваги військове насильство, що від 2014 і до вже 2023 року суттєво видозмінилося.

І щодо формування самого визначення насильства як кримінально-правової категорії маємо сказати, що необхідним є з'ясування в тому числі об'єктивних та суб'єктивних ознак, що дадуть змогу навести вичерпне та досконале визначення.

1.2. Об'єктивні ознаки насильства

У попередньому підрозділі нами було з'ясовано, що цінність будь-якого поняття, категорії зводиться до наведення виключного переліку ознак, якими воно характеризується. Також від розуміння ознак поняття, можна сформулювати його визначення. До фактичних ознак насильства у розумінні кримінально-правової категорії належать суб'єктивні та об'єктивні ознаки.

Так склалося, що поняття об'єктивного та суб'єктивного виникли з необхідності розрізняти пізнаваний предмет і уявлення про нього для

з'ясування і врахування адекватності зображення свідомістю людини теперішньої реальності.

У кримінальному праві поняття об'єктивного і суб'єктивного широко використовуються як при аналізі ознак кримінального правопорушення, так і при розгляді інших законодавчих конструкцій. Усі ознаки кримінального правопорушення традиційно поділяються на об'єктивні та суб'єктивні.

Проте, такий поділ об'єктивного і суб'єктивного, як зазначає Г.М. Собко, є відносний. У реальності матеріальні і нематеріальні елементи кримінального правопорушення не тільки взаємодіють, перетікають одне в одне, але й представляють відому єдність. Переплетення і злиття об'єктивного і суб'єктивного природне для поведінки людини, в тому числі, для кримінальної. Відповідно воно знаходить відображення в юридичних формах його вираження в законі. Цим обумовлюються серйозні труднощі у визначенні змісту та меж об'єктивного і суб'єктивного в кримінальному правопорушенні [46, с. 116–117].

На підтвердження позиції науковиці варто навести приклад «суспільно небезпечних наслідків» як об'єктивної ознаки насильства та «мети» як суб'єктивної ознаки насильства, що мають прямий зв'язок один з одним. Адже особа – правопорушник, намагаючись досягти сформованої мети насильства, бажає або передбачає настання певних наслідків, що настануть після вчиненого діяння. Хоча не завжди суспільно-небезпечні наслідки насильства охоплюється лише метою, якою керується правопорушник, і зазвичай вони можуть виходити за межі такої мети. Наприклад, у процесі зґвалтування, метою якого було лише задоволення своєї статевої пристрасті, потерпіла особа втратила свідомість та отримала середньої тяжкості тілесні ушкодження. У цьому випадку, настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді втрати свідомості та отримання тілесних ушкоджень не охоплювалося метою правопорушника. Утім, саме тут можна відслідкувати

існування того безумовного взаємозв'язку об'єктивних та суб'єктивних ознак насильства.

Є.М. Пащенко, досліджуючи категорію насильства, дійшов до висновку, що до об'єктивних ознак насильства варто відносити: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між діянням і наслідками, а також потерпілого (інша особа). Інші ознаки об'єктивної сторони (місце, час, обстановка тощо) не мають істотного кримінально-правового значення [47, с. 33].

Обов'язкові та факультативні ознаки об'єктивної сторони визначають найважливіші показники суспільної небезпеки кримінального правопорушення (характер діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення, тяжкість суспільно небезпечних наслідків), що враховуються законодавцем насамперед під час вирішення питання про криміналізацію тих чи інших діянь, а також дозволяють суду в кожному конкретному випадку правильно визначити ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та, з урахуванням цього, призначити справедливе покарання, що відповідає вчиненому [48, с. 275].

На нашу думку, помилковим твердженням є констатація факту «не мають істотного значення», адже все завжди залежить від кримінальної ситуації, в якій вчиняється кримінальне правопорушення. Тому, слід вести мову про основні ознаки, що впливають на кримінально-правову кваліфікацію та додаткові (або факультативні) ознаки, що хоча й не впливають на кінцеву кримінально-правову кваліфікацію, проте мають значення для здійснення повноцінного аналізу певного юридичного явища або процесу, за виключенням, наприклад, тих, коли місце та спосіб вчинення кримінального правопорушення зазначається безпосередньо в диспозиції кримінально-правової норми. У такому випадку, вони стають обов'язковими ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Таким чином, в межах об'єктивних ознак кримінально-правової категорії насильства, вважаємо за необхідне дослідити діяння, наслідки, зв'язок між діяннями і наслідками та особу, проти якої спрямоване насильство – як основні ознаки, а також місце, час, обстановку – як додаткові (факультативні) ознаки насильства.

Насильство завжди буде розглядатися як своєрідна модель поведінки особи, а не як емоція або загальне ставлення до іншої особи. При тому, що злість не буде виступати обов'язковою умовою подальшої насильницької поведінки. Тому однією з головних ознак насильства виступає певний прояв поведінки особи – діяння.

Відомо, що загальним поняттям діяння вважають один із зовнішніх проявів діяльності правопорушника, що виражається в реальній дійсності у формі поведінкової активності (дії) або відсутності такої активності (бездіяльності), що зумовлено юридичними ознаками суспільної прийнятності чи протиправності, суспільної небезпечності тощо.

Дією визнається активна, свідома, суспільно небезпечна, протиправна поведінка суб'єкта. У сенсі фізичного впливу дія може бути простою та складною. Прості дії становлять одиничні (елементарні) акти поведінки людини, наприклад, завдання удару. Складні дії мають ускладнену структуру. З-поміж них можна виділити такі, що складаються з кількох актів поведінки, кожен із яких може бути визнано самосійною дією [49, с. 124].

Для прикладу, існує судова справа, в якій було встановлено факти заподіяння батьками тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості своїй новонародженій дитині. Так, протягом тривалого періоду часу з моменту народження дитини на її тілі було виявлено гематоми, укуси та переломи. Такі дії батьків пояснюються мотивом змусити дитину замовчати, в періоди коли вона плакала. Судом було встановлено факти фізичного насильства по відношенню до своєї дитини, що мало вираження в активних діях, спрямованих на завдання тілесних ушкоджень протягом тривалого періоду

часу. Тут, незважаючи на тривалість заподіяння шкоди, саме відображаються прості дії осіб [50].

Бездіяльністю визначається пасивна форма поведінки особи, що полягає у невчиненні нею конкретної дії (дій), які вона повинна була й могла вчинити за певних умов. Бездіяльність тотожна дії за своїми соціальними та юридичними властивостями, тобто вона є суспільно небезпечним, протиправним, свідомим і вольовим актом поведінки людини. Бездіяльність відрізняється від дії зовнішнім, фізичним виявом. У випадку бездіяльності особа не робить певних дій, що за конкретних умов вона повинна була й могла вчинити для запобігання заподіяння шкоди суспільним відносинам, які охороняє закон [49, с. 126].

Варто відзначити, що в наукових колах немає одностайної позиції щодо можливості чи неможливості вчинення насильства шляхом бездіяльності. Прикладом, з явним вираженням застосування насильства, є ненадання своїй, зазвичай, малолітній дитині їжі, незабезпечення достатнього рівня тепла, з метою заподіяння їй смерті. Це може стосуватися як матері, так і батька дитини.

Також бездіяльність має вираження при жорстокому поводженні у вигляді систематичного неповідомлення необхідної потерпілому інформації, яку суб'єкт кримінального правопорушення зобов'язаний повідомити, що призвело до самогубства потерпілого [51, с. 35].

Такої ж думки дотримується й М.І. Панов, який наголошує що при насильницьких кримінальних правопорушеннях проти особи, бездіяльність може мати місце в доведенні до самогубства при незабезпеченні належних умов життя батьками дітям, які перебувають на їх утриманні, чи дітьми щодо непрацездатних батьків, і таким чином впливають на їх психіку [51, с. 45].

При цьому варто відзначити, що у випадку бездіяльності, особа фактично не втручається у розвиток причинного зв'язку і тим самим може собі створювати реальну можливість для настання суспільно небезпечних

наслідків. Отже, бездіяльність в насильстві має бути не лише однією з необхідних умов, але ще й причиною наслідку, котрий настав для особи на яку було спрямовано насильство.

Таким чином, можливо зробити висновок, що бездіяльність у насильстві має застосування переважно при вчиненні психічного насильства і полягає в неповідомленні важливої інформації потерпілій особі, незабезпеченні належних умов для членів своєї сім'ї чи осіб, що перебувають на утриманні у правопорушників, тобто невчинення дій, що стає наслідком певних порушень (зрушень) в психічному стані потерпілої особи. Тому, насильство може вчинятися як у формі дій, так і бездіяльності.

Наступною об'єктивною ознакою кримінально-правової категорії насильства є суспільно небезпечні наслідки, до яких може призвести вчинення такого діяння. Зазвичай, суспільно небезпечні наслідки розглядаються як шкода, що завдається об'єкту кримінального правопорушення, і саме тут проявляється матеріальна (юридична) ознака кримінального правопорушення, така як суспільна небезпечність.

І.Ю. Щербініна справедливо зазначає, що суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення – це завжди шкода об'єкту кримінального правопорушення, проте іноді така шкода може виявлятися не в реальному, фактичному результаті, а в певній можливості (вірогідності) настання такого результату. КК України відомі норми, у яких законодавець поряд із вказівкою на суспільно небезпечну дію або бездіяльність, говорить про наявність небезпеки, наприклад, небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини (ст. 130 КК України) або створення небезпеки, наприклад, створення небезпеки тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків (ст. 253 КК України), або створення загрози, наприклад, створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків (ст. 272 КК) [53, с. 283].

Таким чином, суспільно небезпечні наслідки насильства можуть передбачати як шкоду так і небезпеку від вчиненого діяння.

Варто відмітити, що настання суспільно небезпечних наслідків як ознаки насильства є також дискусійним питанням, що немає одностайності серед науковців.

Так, Т.М. Хомич переконана, що настання суспільно небезпечних наслідків не є основною ознакою протиправного насильства, адже воно може і не спричинити ніяких видимих наслідків, проте заподіяти шкоду психічному здоров'ю особи, завдати їй як фізичного болю, так і психічних страждань [42]. Таким чином, науковиця сама собі суперечить, адже вказує на те, що протиправне насильство може не завдати видимих наслідків, проте завдати шкоди психічному здоров'ю, що є, по суті, також вираженням суспільно небезпечних наслідків.

Цікавою точкою зору з приводу настання суспільно небезпечних наслідків в насильстві є позиція Ю.Л. Приколотіної, яка зазначає, що використання поняття наслідків або шкоди як суттєвої ознаки насильства є, на перший погляд, досить логічною. При тому, що насильство завжди асоціюється зі шкідливими та негативними (травмуючими, такими, що завдають шкоди) діяннями. Проте, шкода, яка розуміється тут як заподіяння ушкодження, болю, може бути заподіяна і при медичній операції (наприклад, при ампутації ноги). Нога втрачена, і це безперечна шкода. І, якщо хтось заперечить, що якби не ампутація, то людина б померла, і тому ампутація була здійснена, щоб уникнути більш значимої шкоди, і за згодою самого хворого, то, проте, сам факт заподіяння шкоди як такої не ставиться під сумнів. Інший приклад, який змушує засумніватися у достатності запровадження ознаки заподіяння шкоди (або загрози її заподіяння) – є заподіяння тілесних ушкоджень правопорушнику під час його затримання. Тут шкода буде також необхідна. Все вказане вище природно призводить до

думки про недостатність і факультативність ознаки заподіяння шкоди (або загрози заподіяння шкоди) для віднесення дії до насильства [43, с. 134].

На нашу думку, в першому випадку не йде мова про насильство як кримінально-правову категорію в розумінні Особливої частини КК України і такий приклад не є доречним для опису об'єктивних ознак насильства. Утім, щодо другого прикладу, то слід відзначити, що у попередньому підрозділі нами було з'ясовано, що насильство може бути обставиною, що виключає звільнення від кримінальної відповідальності у випадку застосування насильства до потерпілого під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної групи чи організації. Саме на цей приклад, вірогідно, і посилається науковиця.

Є.М. Пащенко, аналізуючи насильство як кримінально-правову категорію, досліджував позиції науковців щодо обов'язковості існування суспільно небезпечних наслідків вчиненого протиправного насильства. Серед яких він виділяє дві категорії сформованих теорій у кримінально-правовій площині: наслідки є обов'язковою складовою насильства, а саме насильство завжди провокує заподіяння тілесних ушкоджень, смерті тощо; наслідки не є обов'язковою складовою насильства, має значення лише сам факт його заподіяння, що виражається в катуванні, психічному тиску, мученнях тощо [47, с. 36]. На нашу думку, у двох випадках ми маємо говорити про те, що наслідки завжди будуть мати місце, справа лише у часі, коли вони можуть проявитися, і характер таких наслідків – фізичний або психічний.

Саме у випадку заподіяння психічного насильства такі наслідки не завжди мають явне вираження і можуть проявлятися навіть після тривалого часу з моменту вчинення насильства, і тому необхідно брати до уваги потенційну можливість настання наслідків у майбутньому.

Можливо підтвердити нашу позицію тим, що деякі науковці виділяють два різновиди деліктів: делікти потенційної та делікти актуальної небезпеки. Зокрема, в деліктах потенційної небезпеки склад кримінального

правопорушення вичерпується самим фактом вчинення суспільно небезпечного діяння і доводити настання специфічних наслідків у вигляді створення небезпеки заподіяння шкоди певним охоронюваним людським благам немає потреби. При цьому в деліктах актуальної небезпеки присутня необхідність у доведенні як суспільно небезпечного протиправного діяння, так і наявності небезпеки від вчиненого діяння [54, с. 260]. Таким чином, суспільно небезпечні наслідки насильства можуть бути наслідками актуальної небезпеки та наслідками потенційної небезпеки.

У межах нашого дослідження варто також розглянути різновиди суспільно небезпечних наслідків, що може спричинити здійснення насильства. На перший погляд, основними наслідками насильства, можливо вважати фізичні страждання, втрату працездатності, емоційну залежність чи погіршення економічного стану життя потерпілих осіб. Крім того, шкода від насильства не обов'язково повинна бути видимою, явною, у вигляді тілесних ушкоджень, вона може бути прихованою, виявлятися і у психічних стражданнях, відхиленнях у розвитку тощо. Необхідно наголосити на тому, що визнання лише тілесних ушкоджень або смерті наслідками насильства звужує розуміння впливу акту насильства на окрему особу, спільноту або все суспільство і тим самим, залишає поза увагою інші суттєві наслідки насильства.

Варто погодитися також із позицією, що якщо примусові дії вчинені, а шкода не настала – насильницький акт все одно наявний. Тому правильніше буде говорити не лише про наявну шкоду, але й про можливу, гіпотетичну, яка може настати за визначених обставин [17]. Мають місце у такому випадку потенційні наслідки вчиненого насильства.

Зважаючи на те, що насильство як кримінально-правова категорія, полягає у завданні фізичного та психічного впливу, то суспільно небезпечні наслідки варто розглядати саме у завданні фізичної або психічної шкоди. При цьому варто погодитися з позицією І.В. Козич, який, аналізуючи поняття

насильства з точки зору завданої шкоди, зазначає, що абсолютно чистого фізичного насильства не існує [55, с. 36]. Дійсно, доволі важко собі уявити завдання особі фізичної шкоди без того, щоб не торкнутися її психічної сфери.

Так, фізична шкода може мати вигляд: побоїв та мордувань, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, смерті однієї чи декількох осіб, тощо. А психічна шкода включає в себе розлади психічної діяльності, психічні травми, переживання тощо.

Таким чином, можна дійти висновку, що суспільно небезпечні наслідки насильства мають важливе кримінально-правове значення і можуть бути явними або потенційними.

Щодо причинного зв'язку між діяннями та суспільно небезпечними наслідками як об'єктивної ознаки кримінально-правової категорії насильства, то варто виходити перш за все із загального розуміння такого зв'язку, що існує в кримінально-правовій науці.

С.А. Шалгунова зазначає, що причинний зв'язок між суспільно небезпечними діяннями та наслідками є відносинами між явищами, за яких одне явище (причина) закономірно, з внутрішньою необхідністю породжує, викликає інше явище (результат). Також наводяться види такого причинного зв'язку:

1) безпосередній причинний зв'язок – це такий зв'язок між діями винного та наслідками, що настали, коли між ними немає проміжних ланок, тобто вчинене особою діяння безпосередньо і обов'язково стало причиною шкідливого наслідку (фізичний вплив на тіло людини призводить до завдання тілесних ушкоджень, тобто розладу здоров'я);

2) опосередкований причинний зв'язок – це такий зв'язок між діями винного та наслідками, що настали, коли між ними є проміжна ланка, яка викликала настання протиправного результату (заподіяння тілесних ушкоджень призводить до розладу здоров'я, патологічних змін в організмі

людини, а далі через деякий проміжок часу це призводить до смерті) [56, с. 56].

Виходячи з аналізу наведеної вище позиції, одразу можемо зазначити, що безпосередній зв'язок при вчиненні насильства не матиме виражених труднощів. Так, яскравим прикладом зв'язку між діями та наслідками є звичайний приклад згвалтування, коли особа, застосовуючи вплив та явну фізичну перевагу, задовольнила свою статеву пристрасть, проте такий зв'язок буде мати місце лише, якщо не було завдано інших наслідків для потерпілої особи, наприклад, смерті особи.

Більш складним та таким, що викликає труднощі у з'ясуванні є опосередкований причинний зв'язок в насильстві, що має місце при наявності похідних наслідків.

Якщо розглядати опосередкований причинний зв'язок узагалі, то серед правопорушень, передбачених кримінальним законодавством, мають місце делікти з так званими похідними наслідками. У літературі їх називають по-різному, наприклад: «кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за наслідками», «кримінальні правопорушення, що характеризуються наявністю додаткових тяжких наслідків» [57, с 151–156].

Якщо розглядати такі наслідки крізь призму основного кримінального Закону, то до них належать такі делікти як, наприклад: ч. 2 ст. 121 «умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого»; ч. 2 ст. 194 «умисне знищення або пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, ... чи іншим загально небезпечним способом... що спричинило загибель людей...» та ін. Особливістю цих складів є те, що два наслідки – основний (проміжний), наприклад, у ч. 2 ст. 121 КК – тяжке тілесне ушкодження, і додатковий (похідний) – смерть потерпілого, настають послідовно, один за одним, як результат вчинення особою одного й того ж суспільно небезпечного діяння [58, с. 197]. Таким чином, можливо припустити, що науковець характеризує опосередкований причинний зв'язок

за допомогою звороту «..., що спричинило». Це здається цілком логічним і з чим варто погодитися.

У сучасній науці кримінального права встановлення причинного зв'язку в правопорушеннях з матеріальним складом пов'язують з такими правилами:

- 1) штучне ізолювання причини та наслідку;
- 2) застосування правила *conditio sine qua non* (умова, без якої не може бути...);
- 3) діяння має створювати реальну можливість настання шкоди (принцип реальної можливості);
- 4) діяння з необхідністю викликає відповідний наслідок. Ці положення можна застосувати також для встановлення причинного зв'язку саме в кримінальних правопорушеннях з похідними наслідками [57, с. 197].

Можливо погодитися з позицією К.В. Катеринчук, яка зазначила, що термін «характер причинно-наслідкових зв'язків» випадковий причинний зв'язок, що передбачає настання нетипових наслідків. Прикладом такого причинного зв'язку є вирок Святошинського районного суду м. Києва. Відповідно до обставин, дії винної особи кваліфікували за ч. 2 ст. 125 КК України. Особа завдала такі ушкодження: а) забійна рана голови; неповний відрив хрящів носа, що мають ознаки легких тілесних ушкоджень з короткочасним розладом здоров'я та не мають причинного зв'язку з настанням смерті; б) садна та синці на обличчі, що мають ознаки легких тілесних ушкоджень та не мають причинного зв'язку з настанням смерті. Зазначені ушкодження утворились від дії тупого (тупих) предмета (предметів) незадовго до настання смерті (40–60 хв). Після заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень, він прожив близько 40–60 хв. та міг здійснювати активні дії в повному обсязі. Однак за життя потерпілий хворів на хронічну ішемічну хворобу серця, що і призвело до настання смерті. Тобто специфічні особливості організму людини, які особа не передбачала,

призводять до неочікуваного наслідку. Відповідальність у цьому випадку настає за спричинені дії, а не за несподіваний наслідок [58, с. 235].

Зважаючи на те, що кримінальні правопорушення з похідними наслідками характеризуються саме настанням двох наслідків, котрі настають один за одним, то, вірогідно, що встановленню підлягає як причинний зв'язок між діянням і проміжним наслідком (безпосередній причинний зв'язок, іноді його ще називають прямим), так і між діянням і похідним наслідком (опосередкований причинний зв'язок).

У такому випадку необхідно вирішити декілька завдань:

- 1) чи передували в часі настанню похідних наслідків діяння;
- 2) проміжні наслідки, будучи причинно пов'язані з діянням, виступають тут як необхідна умова настання похідного наслідку;
- 3) проміжні наслідки (що знаходяться в причинному зв'язку з діянням) створюють реальну можливість настання наслідків похідних [59, с. 200].

Якщо розглядати опосередкований зв'язок між діяннями та наслідками в насильстві, то це можливо відобразити наступним чином. Відповідно до ч. 10 ст. 115 КК України особа, яка вчинила умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством, може бути притягнута до кримінальної відповідальності. У цьому випадку необхідно встановити зв'язок між двома суспільно небезпечними наслідками (між смертю особи та вчиненням насильницьких дій сексуального характеру), що є відповідно похідним та проміжним наслідком, а також зв'язок між суспільно небезпечним діянням (зґвалтуванням/сексуальним насильством та похідним наслідком (смертю особи)).

Це є важливим аспектом, що потребує в кожному окремому випадку своєї кваліфікації, адже якщо не буде встановлено причинного зв'язку між діянням та похідним наслідком, то буде відсутній і склад цього кримінального правопорушення, а особа може нести відповідальність лише

за діяння, пов'язане з настанням проміжного наслідку (беручи безумовно до уваги те, що він знаходиться з ним у причинному зв'язку).

Таким чином, необхідність існування в насильстві причинно-наслідкового зв'язку між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками має важливе кримінально-правове значення та впливає на кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення.

Ще однією об'єктивною ознакою насильства, що варто розглянути в межах цього підрозділу, є адресність, тобто насильство має вчинятися по відношенню до конкретного суб'єкта чи групи суб'єктів. Воно не може бути безадресним та не може стосуватися майна, оскільки насильство пов'язується виключно з впливом на іншу особу. Будь-яке насильство виступає кримінально караним у тому випадку, якщо воно спричиняється іншій або третій особі, а не самому собі.

Власне за цією рисою насильство відрізняється від аутоагресії – жорстокого поводження із самим собою, посяганням на власне життя і здоров'я. Сама по собі аутоагресивна поведінка не є протиправною. Адже аутоагресія може проявлятися у самоприниженні, самообвинуваченні, завданні собі різного ступеня тілесних ушкоджень, самогубстві, саморуйнівній поведінці (наркоманія, пияцтво, алкоголізм, ризикована сексуальна поведінка тощо).

Проте існує й інша думка в наукових колах, щодо того, яким же тоді терміном, крім насильства над особистістю, можна визначити вживання наркотиків або самогубство [43, с. 133]. При тому, науковиця не аргументує свою позицію щодо зарахування випадків аутоагресії до насильства.

Кримінально караною буде лише поведінка, яка використовує аутоагресію для досягнення інших кримінально карних цілей: наприклад, спричинення собі тілесних ушкоджень з метою ухилення від призову (ст. ст. 335, 336 КК України) чи військової служби (ст. 409 КК України) [55, с. 31]. Тут можливо говорити про прихований характер насильства, факт

застосування якого безумовно потребуватиме детального вивчення та аналізу для надання таким діям кримінально-правового характеру. Адже, для прикладу, якщо в особи є певні психічні відхилення і вона не розуміє факт завдання собі шкоди, навіть у випадку необхідності вчинення насильства задля ухилення від призову, такі дії навряд чи будуть визнаватися як кримінально карні.

Таким чином, маємо підсумувати, що насильство завжди спрямовується проти іншої або третьої особи, за виключенням випадків застосування аутоагресії для досягнення інших протиправних цілей, що охоплюються положеннями КК України. Крім того, насильство може мати будь-якого адресата: малолітню особу, неповнолітню особу, повнолітню особу, недієздатну особу, обмежено дієздатну особу (критерій правосуб'єктності); державного службовця, посадову особу, осіб правоохоронних чи судових органів, органів прокуратури (професійний критерій) тощо.

Щодо додаткових (факультативних) об'єктивних ознак насильства, таких як час, місце та обстановка, то науковцями переважно ігнорується аналіз таких ознак. Проте, на нашу думку, в деяких випадках вчинення саме насильства, такі ознаки матимуть принципово важливе значення та будуть впливати на кінцеву кваліфікацію.

Для прикладу, вчинення домашнього насильства (ст. 126-1) КК України передбачає обов'язкову наявність місця, яким зазвичай буває квартира, будинок, певне житлове приміщення, в якому проживали чи проживають разом правопорушник та потерпіла особа. Також, якщо розглядати примушування до вступу в статевий зв'язок, за ч. 2 ст. 154 КК України, то цілком логічно, що вказана в диспозиції «матеріальна або службова залежність» передбачає наявність особливого місця, де відбувалися або відбуваються робочі відносини між правопорушником та потерпілою особою, в інших же випадках такі дії не можуть бути кваліфіковані як

правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 154 КК України. І таких прикладів можливо навести чимало, аналізуючи положення КК України. Тому, слід враховувати час, місце та обстановку вчинення насильства, виходячи саме з аналізу того кримінального правопорушення, що вчиняється.

1.3. Суб'єктивні ознаки насильства

Важливість дослідження суб'єктивних ознак насильства як кримінально-правової категорії можливо пояснити тим, що наукова спільнота досить часто, про що вже було згадано у підрозділі 1.1 цього дослідження, акцентує увагу лише на об'єктивних ознаках такого діяння, або розглядає лише вину, як основну суб'єктивну ознаку. При цьому, поза увагою залишаються дослідження щодо дійсних намірів правопорушника, мети, його мотивів та інших форм поведінки.

У зв'язку з чим, крім типового для поняття насильства дослідження вини, будемо приділяти увагу, в тому числі, питанням мети, мотивів та мотивації.

Суб'єктивність насильства визначається виною у формі прямого або непрямого умислу. Можливо припустити, що формулою простого умислу в насильстві є таке: винна особа усвідомлює, що вчиняє конкретне діяння, яке характеризується насильством, і бажає, щоб шляхом вчинення такого діяння була досягнута конкретна протиправна мета. А розумінням непрямого умислу є таке: винна особа усвідомлює, що вчиняє конкретне діяння, яке характеризується насильством, не бажає, але свідомо допускає, що шляхом спричинення такої шкоди, буде досягнута конкретна протиправна мета, або байдуже ставиться до спричинення такої шкоди, оскільки головне для неї – досягнення основної протиправної мети.

Варто зауважити, що насильство, навіть беручи до уваги його сприйняття, характеризується умисним характером, що виключає,

насамперед, випадковість. Так, можливо аргументувати, що насильство – це всі невідповідні дії, що здійснюються за рахунок переваги правопорушника, що порушують свободу особистості, спричиняють їй фізичну чи психічну шкоду та виходять за межі визначених соціальних норм.

Більшість дослідників переконані, що для насильства як діяння, способу вчинення кримінального правопорушення, обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, характерна саме умисна форма вини. Якщо ж дії вчинено з необережності, то слід говорити не про насильство, а про випадки заподіяння шкоди здоров'ю чи життю шляхом дії при вчиненні суспільно небезпечних діянь, де конструктивно передбаченим серед інших є посягання на особистість.

Так насильство, на відміну від інших природних інстинктів (самозбереження, розмноження тощо), є свідомим актом, що вчиняється умисно, з певною метою, тому притаманний лише людині як єдиній істоті, наділеній свідомістю. Крім того, цей акт вчиняється у відношенні когось, а не проти себе, тому для нього характерною буде наявність як мінімум двох осіб: насильника та жертви насильства [43, с. 133].

О.С. Парамонова, досліджуючи кримінальні правопорушення проти власності, що містять ознаки насильства, зазначає, що питання щодо визначення форми вини, змісту корисливого мотиву чи мети у правопорушеннях проти власності, не позбавлені дискусійності та потребують додаткового вивчення. Також науковиця в цілому не зупиняючись на аналізі форми вини, зазначає, що всі вони характеризуються умисною формою вини та можуть вчинятись як з корисливим мотивом чи метою, так і без такого, тобто основною суб'єктивною ознакою є саме умисність діяння [60, с. 60].

Так, можливо аргументувати те, що енергетичний вплив на особу, для того, щоб утворювати склад певного насильства, має містити умисні дії. Адже якими би не були наслідки саме необережних діянь, їх складно буде

віднести до насильства. Сутність насильства, яке проявляється назовні і свідчить про таке винне ставлення особи до вчиненого діяння, що називається умисною виною, при цьому має цілеспрямований характер своїх діянь.

Т.М. Хомич також переконана, що вина в правопорушеннях з ознаками насильства має умисний, свідомий характер дій, адже примус особи до певної поведінки може вчинятися лише умисно, з передбаченням та бажанням настання певного результату, або байдужого ставлення до результатів своєї діяльності. Неумисні вчинки, нещасні випадки не підпадають під визначення насильства, оскільки відсутня така важлива ознака насильства як воля особи, що спричиняє шкоду [17].

Тому, варто навіть задати риторичне питання щодо того, як можливо вчиняти насильство, не маючи при цьому бажання зашкодити особі чи навіть не відаючи про нього. Гнівити, пригноблювати, або обмежувати чийсь волю з необережності, просто неможливо ні теоретично, ні практично. У випадках, коли вплив здійснюється з необережності, варто говорити про необережне заподіяння фізичної шкоди особі, залишаючи поза увагою насильство. Наприклад ст. 128 КК України вказує на кримінальну відповідальність за «необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження», і саме це правопорушення можливо впевнено назвати діянням, що не містить ознак насильства.

На думку Н.В. Довгань-Бочкової, аналіз форми вини при вчиненні насильницьких кримінальних правопорушень зводиться до «термінологічної суперечки». Вона аргументує, що в цілому вина не має значення для визначення сутності насильства. Так поняття «насильство», що розглядається як спосіб вчинення кримінального правопорушення, у випадку згадування його певної конкретної форми вини може безпідставно звузити його зміст [61, с. 131].

Крім того, встановлення форми вини насильницького способу вчинення кримінального правопорушення не має принципового значення, адже форма вини, з якою вчиняється таке правопорушення, обумовлюється законодавцем в диспозиції окремо або впливає з її змісту. Якщо ж є певні сумніви стосовно форми вини, з якою вчиняється кримінальне правопорушення, то цей недолік слід виправляти шляхом законодавчого уточнення диспозиції, а не доктринальним тлумаченням поняття насильства, зокрема як способу вчинення кримінального правопорушення [61, с. 131].

У цілому погоджуючись з позицією науковиці, слід додати, що не лише у випадку застосування насильства як способу вчинення кримінального правопорушення маємо говорити про його умисність. Бо і в Загальній частині КК України, в якій насильство може виступати обставиною, що виключає можливість звільнення від кримінальної відповідальності, підтверджується його умисність. Адже неможливо уявити застосування насильства з необережності до особи, що вчиняє кримінальне правопорушення спеціальними суб'єктами, під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної групи.

Г.М. Собко при дослідженні насильства взагалі не розкривала детально поняття вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, бо вважає, що це занадто передбаченим та недискусійним. Адже переконана, що будь-яке насильство вчиняється з прямим умислом, коли особа усвідомлює суспільно небезпечне діяння та бажає їх настання [46, с. 137].

Таким чином, усвідомлювана спрямованість насильства проти іншої людини всупереч або поза її волею та його специфічна функціональність (спосіб досягнення певної цілі через заподіяння смерті, фізичної та/або психічної травми, обмеження свобод волевиявлення або дій іншої людини або спосіб отримання задоволення через фізичні та/або психічні страждання жертви) обумовлює можливість вчинення насильства лише умисно.

Саме наявність умислу на настання зазначених суспільно-небезпечних наслідків або свідоме припущення їх настання є обставиною за якою відмежовують кримінальні правопорушення, що мають ознаки насильства від правопорушень з необережного заподіяння шкоди життю чи здоров'ю іншій людині.

Хоча варто згадати про розбіжності в позиціях деяких науковців щодо вчинення насильства з необережності. Про це у своєму визначенні поняття фізичного насильства зазначає М.О. Мягков, ніяк не аргументуючи свою позицію щодо можливості вчинення кримінального правопорушення з ознаками насильства, як умисно так і з необережності [62, с.85]. З такою позицією науковця варто не погодитися, щонайменше з точки зору його необґрунтованості та доведенні фактів такого твердження.

Усі об'єктивні ознаки кримінального правопорушення, за винятком суспільно небезпечних наслідків усвідомлюються або не усвідомлюється суб'єктом, таким чином становлять предмет інтелектуального, а не вольового зв'язку, а саме цей зв'язок не є ні умислом, ні необережністю. Тому, конструювання двох форм вини на підставі неоднорідного психічного зв'язку із чим-небудь, крім наслідків, теоретично безпідставне.

Таким чином, науково необґрунтованою є побудова необережної вини щодо таких кваліфікуючих ознак як особливі властивості об'єкта (вік потерпілого при зґвалтуванні), спосіб вчинення кримінального правопорушення (наприклад, загальнонебезпечний), обстановка тощо.

При вчиненні умисного кримінального правопорушення особа може ставитися необережно щодо тільки однієї кваліфікуючої ознаки – наслідку, а інші кваліфікуючі обставини умисного правопорушення можуть ставитися у вину тільки тоді, коли правопорушник завідомо знав про наявність цих обставин. Дійсно, жодне кримінальне правопорушення, що містить ознаки насильства, не може бути визнане умисним, якщо суб'єкт не усвідомлює характеру об'єкта або тих обставин об'єктивної сторони, які істотно

впливають на характер і ступінь суспільної небезпеки. Адже, за законодавчим визначенням, умисел характеризується усвідомленням суспільної небезпечності вчинюваного діяння.

Таким чином, можна дійти висновку, що насильство як кримінально-правова категорія завжди характеризується прямим або непрямим умислом.

Наступними суб'єктивними ознаками, що мають значення для кримінально-правової категорії насильства є мета, мотив (мотиви) та мотивація на вчинення насильства. Для початку слід зауважити, що саме такими, на перший погляд, додатковим (факультативним) ознакам будь-якого кримінального правопорушення приділяється менше уваги, в силу того, що так сформувались істори́чно і сталою практикою, такі категорії суттєво не впливають на кримінально-правову кваліфікацію суспільно небезпечного діяння. Проте, на нашу думку, саме мета та мотиви відіграють важливу роль для кримінально-правової кваліфікації насильства.

Мотив і мета є ключовими компонентами в характеристиці будь-якої людської діяльності. Акцентуючи на їхній істотній ролі, через які вчиняють убивства, слід зауважити, що вони дають змогу не лише правильно зрозуміти психічний стан особи в момент вчинення кримінального правопорушення, виявити умови протиправної поведінки, але й точно визначити форму вини та ступінь суспільної небезпеки винного [63, с. 56].

Деякі науковці аргументовано зауважують, що мотив та мета як обов'язкові ознаки складу кримінального правопорушення можуть або прямо зазначатися у диспозиціях кримінально-правової норми або безумовно впливати із характеру вчиненого діяння [49, с. 173].

Зокрема, відповідно до пункту 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) до обставин, що підлягають доведенню у кримінальному провадженні, належать винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Відсутність в

обвинувальному акті посилення на мотив і мету вчинення кримінального правопорушення призведе до труднощів юридичної кваліфікації цього діяння й відмежування від схожих складів правопорушень [64].

Також слід зауважити, що відсутність вказівки на мету, мотив або мотиви у диспозиції кримінально-правової норми не завжди означитиме, що відповідні (суб'єктивні) ознаки складу кримінального правопорушення, не входять до кола обов'язкових. Зокрема, вони можуть мати прихований характер, що впливає зі змісту інших ознак. Для прикладу, загальноновизнано, що формулювання «у зв'язку з виконанням обов'язку», безумовно вказує на мету кримінального правопорушення – перешкодити неправомірній діяльності іншої особи.

Аналізуючи суб'єктивні ознаки насильства, та досліджуючи механізм умисного вчинення кримінального насильства в повному обсязі, варто розглядати три основні блоки, а саме:

- 1) мотивацію суспільно небезпечного діяння;
- 2) планування протиправних (суспільно небезпечних) дій;
- 3) виконання кримінального правопорушення (при цьому враховується вплив різноманітних психічних станів і процесів, зовнішнього середовища, прийнятті людиною рішення та зворотні зв'язки) [65, с. 33–34].

Тому, варто підкреслити безумовну важливість аналізу, мети та мотивів суспільно небезпечного діяння, що містить в собі ознаки насильства.

Під метою як загальною кримінально-правовою категорією варто розуміти уявне передбачення результату діяльності, що направляє і регулює людську діяльність, зміст якої залежить від об'єктивної дійсності та реальних можливостей суб'єкта, який вчиняє кримінальне правопорушення.

На думку М.В. Гедз, встановлення мети як ознаки суб'єктивної сторони діяння, необхідне в усіх випадках вчинення умисного кримінального правопорушення, що дасть змогу виявити його причини, а також визначити вид і строк покарання [66, с. 362].

Кримінально-правовою наукою обґрунтовується позиція, що у випадку наявності в диспозиції кримінально-правової норми вказівки на мету, таке кримінальне правопорушення може і повинно вчинятися лише умисно [67]. Деякі науковці йдуть ще більш радикальним шляхом і стверджують, що у таких випадках умисел може бути лише прямий, якщо присутня мета вчинення правопорушення [68].

О.М. Храмцов зазначає, що мета кримінального правопорушення – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, вчиняючи кримінальне правопорушення. У науці виділяють проміжну та кінцеву мету суспільно небезпечних дій. Шкода при цьому має виступати засобом досягнення саме суспільно корисної мети – припинити посягання або запобігти йому. Для всіх обставин, що виключають злочинність діяння, метою вчинення діянь є усунення (запобігання, протидія) певної небезпеки, що загрожує особі, яка захищається, іншим особам, суспільству або державі. Якщо наявна інша мета, то в діях особи відсутня та чи інша обставина, що виключає злочинність діяння [69, с. 88].

Таким чином, варто виділяти не лише протиправну мету насильства, що зазвичай передбачає кримінальну відповідальність за її досягнення, а також суспільно корисну мету, що матиме місце при вчиненні насильства задля попередження більш вагомого суспільно небезпечного діяння та виключатиме протиправність такого діяння.

Так, у межах суспільно корисної мети можливо виділити: мету, що спрямована на попередження чи розкриття злочинної групи або організації; мету, що спрямована на попередження завдання ще більш тяжких наслідків; мету, що спрямована на необхідну оборону свого майна, житла тощо;

Мета вчинення кримінального правопорушення, яка хоч і має факультативне значення для кваліфікації, але обов'язково враховується під час визначення суспільної небезпечності вчиненого правопорушення, особи правопорушника та під час призначення судом покарання [70, с. 44].

Безперечно, що мета, виходячи з її загального розуміння, ніколи не може бути неусвідомленою, це саме та бажана та сформована ціль у свідомості правопорушника.

Аналізуючи мету насильства, можливо виділяти й інші, крім протиправної та суспільно корисної мети її різновиди. Зокрема, щодо критерію орієнтованості мети, мета насильства може бути орієнтована на злочинну групу – тобто можливість увійти до такої групи, або отримати у ній відповідне місце, або мета, орієнтована на задоволення власних забаганок: статеве задоволення, отримання матеріальних цінностей, помста, отримання відповідної роботи чи просування у кар'єрному рості тощо.

Також за критерієм тривалості можливо виділити мету індивідуальну (разову) для покарання особи, зламання її опору, отримання інформації та регулярну (неодноразову) мету, що стосується власної розваги та задоволення статевої пристрасті, а також демонстрації сили чи панування над особою.

Важливе кримінально-правове значення має також поділ мети насильства на проміжну та кінцеву, що можливо відслідкувати на прикладі примушування до вступу в статевий зв'язок майбутнім співробітником своєї колеги з метою отримання бажаної роботи. Тут проміжною метою може виступати задоволення своєї статевої пристрасті, а кінцевою метою – отримання бажаної роботи чи просування в кар'єрному рості на підприємстві або установі. Наведений приклад показує те, що правильне визначення проміжної та кінцевої мети дозволить правильно кваліфікувати вчинене діяння.

Крім мети насильства, необхідно досліджувати також і мотиви вчиненого діяння. Так, М.О. Семенишин зазначає, що мотивом виступає спонукальна причина, тобто те, що штовхає людину на виконання певних дій, те, заради чого вони відбуваються. Цілі та мотиви є тісними взаємозалежними поняттями, що характеризують процеси, які відбуваються у

свідомості людини. Їх встановлення має суттєве кримінально-правове і кримінологічне значення. З позицій кримінального права, мотив іноді є кваліфікуючою ознакою, що впливає на міру відповідальності та покарання. З кримінологічної точки зору знання цілей і мотивів кримінального правопорушення дає змогу суттєво поповнити відомості про певну категорію кримінальних правопорушень [71, с. 270–271].

Слід також відзначити, що мотив кримінального правопорушення характеризує не лише особу правопорушника, а ще й ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння.

На нашу думку, кримінальних правопорушень без мотивів не існує, як і немає безмотивної поведінки. Мотив – це двигун кримінального правопорушення, його внутрішня сила. Тому, можливо сказати, що мета в насильстві відповідає на запитання, для чого воно вчиняється, а мотив – чому саме вчиняється.

Необхідно зауважити, що мотиви та мета насильства перебувають у безумовному взаємозв'язку один з одним. До того ж, можливо припустити, що спочатку у свідомості правопорушника формуються або накопичуються мотиви, що штовхають останнього до майбутньої єдиної сформованої мети вчинення кримінального правопорушення.

При формуванні мотиву і виникненні мети вчинити будь-яке кримінальне правопорушення, в тому числі, з ознаками насильства, вирішальне значення мають сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів. При цьому не враховуються певні особливості самої особистості, наприклад, психічні відхилення, що перебувають за межами осудності (стійкі психічні хвороби або інші тривалі розлади психіки).

Г.М. Собко зазначає, що кримінальні правопорушення з ознаками насильства можуть вчинятися за мотивами помсти, озлобленості, незадоволення, ревнощів, хуліганських, статевих та інших особистих спонукань, які носять відкритий і занадто егоїстичний характер. А егоїзм, що

реалізується шляхом насильства, – є однією з потворних форм самоствердження [46, с. 141].

Також варто звернути увагу на подвійну правову природу мотиву. По-перше, коли мотив є невід’ємною рисою особи, тобто являє собою властивість особи (зокрема, це стосується заздрощів, користі, ревнощів тощо). По-друге, коли мотив є агресивною реакцією особи на ті або інші цінності (для прикладу життя та здоров’я, чуже майно, статевая свобода тощо). Таким чином, мотив регулює спрямованість дій потенційного правопорушника, а у процесі реалізації (втілення) задуму відповідно до мотивованих дій – прагнення до задоволення потреби в насильстві [72, с. 198].

Мотиви, що є характерними для насильства, можуть мати дві складові частини, – змістовну та динамічну (енергетичну). Так, відображаючись у свідомості правопорушника, його інтереси набувають мотиваційного значення у вигляді думок, ідей чи уявлень. Це буде основа мотиву насильства, або його змістовна сторона. На такій основі формується висновок щодо доцільності певного виду (роду) поведінки, при цьому з обов’язковим передбаченням можливих наслідків.

Можливо погодитися з позицією С.О. Харитонова, який зауважив, що блага, цінності, а також інтереси як явища соціально-правової свідомості, власне у зв’язку з якими і вчиняються кримінальні правопорушення, перебувають в органічному взаємозв’язку та єдності з суспільними відносинами – об’єктом суспільно-небезпечного посягання [73, с. 267].

Проте, такий висновок сам по собі ще не є спонукальним поштовхом до насильства. У такому випадку підключається динамічна сторона, де виникають емоційні переживання, такі як-от: пристрасті, потяги, прагнення чи бажання. При цьому емоції для правопорушника виступають власне оцінкою для самої можливості задоволення актуальних потреб. І в кінцевому

результаті, мотив насильства обумовлюється силою та напругою емоційних переживань, актуальною на момент можливості для її задоволення.

Таким чином, для мотиву в насильстві є характерними наступні ознаки:

- 1) має вольовий та усвідомлений характер;
- 2) у підґрунті мотиву перебувають потреби людини, домінуючими з яких є фізіологічні (природні);
- 3) має суб'єктивно-об'єктивний характер, оскільки перебуває в постійному розвитку, зміні та перетворенні.

М.Й. Варій розрізняє такі види мотивів:

- 1) потяги як мінімально усвідомлені мотиви;
- 2) хотіння, в основному, усвідомлені мотиви з конкретною метою та її психічним образом;
- 3) переконання – повністю усвідомлені, стійкі мотиви, які мають форму узагальнених соціальних установок (атитюдів), базових цінностей;
- 4) бажання – це переважно усвідомлені мотиви, за яких окреслюються загальні контури мети як класу (сукупності) предметів, явищ, речей та їх узагальнення [74, с. 610].

Тому, мотиви в насильстві можуть виражатися у: потягах, хотіннях, переконаннях та бажаннях.

Досить вагоме значення має також мотивація, яка виступає процесом виникнення, формування та реалізації мотиву або мотивів.

У межах науки кримінального права, мотивацію визначають як систему мотивів, що визначає конкретні форми діяльності чи поведінки людини або спонукання, що викликають активність організму та визначають її спрямованість [75, с. 97].

Мотивація може здійснювати спонукальний вплив на всіх етапах розгортання протиправної поведінки. Як зазначають науковці, у широкому значенні мотивація охоплює свідомість індивіда, його соціальні й природні якості (властивості), що визначають ставлення до інших людей, соціальних

цінностей, самого себе і знаходять відображення у мотивах поведінки і діяльності [76, с. 84].

Варто відзначити, що мотивація може бути послідовною та непослідовною; безперервною та перервною; тривалою та швидкоплинною тощо. Мотивація завжди буде мати раціональне та емоційне навантаження. При цьому варто розуміти, що деякі складові частини мотивації можуть не завжди усвідомлюватися, або навіть випадати з мотиваційного процесу. Таким чином, є підстави говорити про наявність усвідомлених і неусвідомлених компонентів мотивації в насильстві [77, с. 168].

Необхідно також зазначити, що мотивація та мотивування суспільно небезпечного діяння є різними категоріями, а це досить часто викликає труднощі при їхньому розмежуванні, і, як наслідок, виникає їхнє ототожнення.

На думку А.В. Савченко, мотивування суспільно небезпечного діяння – це раціональне пояснення особою, яка вчинила таке діяння, причин своїх суспільно небезпечних дій або бездіяльності, шляхом висвітлення тих прийнятних для неї обставин, які спонукали її до вчинення суспільно небезпечного діяння [78, с. 11]. Тому, мотивація є поняттям більш вузьким по відношенню до поняття мотивування.

Щодо мотивації при вчиненні кримінального правопорушення, то варто відзначити, що те, як бачить або тлумачить суб'єкт кримінального правопорушення вчинення насильства, не завжди відповідає його реальній мотивації. Так, у деяких випадках суб'єкт має бажання сказати правду щодо вчиненого діяння, але його внутрішні переконання не дозволяють йому цього зробити. Також значна частина суб'єктів, які вчинили насильство, завідомо намагаються приховати свою реальну мотивацію щодо вчиненого діяння, а тому шукають методи для виправдання такого насильства.

Дослідник, який приділив досить значну увагу аналізу суб'єктивних ознак насильства в площині розгляду мотивів та мотивації, О.М. Храмцов

зазначає, що мотивація насильницьких дій може бути ворожа, інструментальна, негативістська та змішана [69, с. 94.]. При цьому, науковець вказує на два аспекти розуміння мотивації. Так, першим є процес виникнення, формування і реалізації мотиву кримінального правопорушення, другим – сукупність східних за природою та змістом мотивів людської (у тому числі, і злочинної) поведінки.

Мотивація людської поведінки, в тому числі й злочинної, – це складний та суперечливий процес. Кримінальне правопорушення є окремим видом соціальної активності людини, що відрізняється від її інших форм поведінки лише соціальною спрямованістю та правовою оцінкою. Але загальні соціальні та психологічні закономірності людської поведінки є притаманними і кримінальному правопорушенню з урахуванням його протиправного і ненормативного характеру. Тому кримінально-правове та кримінологічне визначення мотиву кримінального правопорушення може будуватися лише на психологічній основі. Складність встановлення мотивів насильницьких кримінальних правопорушень зумовлюється і тим, що насильницька поведінка зумовлена не одним, а декількома мотивами. Вибір способу поведінки відбувається в боротьбі потреб [69, с. 95].

Таким чином, ми можемо підтвердити наведену вище позицію, що вчинення насильства в більшості випадків має кілька мотивів, що формують загальну негативну мотивацію для вчинення такого діяння.

На думку Б. М. Головкина, мотивація є зовнішнім результатом прояву акту поведінки в реальній дійсності у вигляді вчинення самого кримінального правопорушення. З таких позицій є важливим подолання відірваності результату поведінки від суб'єкта діяльності. За такої мети аналіз протиправної поведінки здійснюється крізь призму мотивації, де взаємодіють мотиви, цілі, способи, ціннісні орієнтації. Тобто відображається загальна лінія корисливого цілеутворення та насильницької реалізації протиправного вчинку. Насильницький спосіб становить зовнішній вияв

корисливого мотиву в проєкції на кінцевий результат дії. Вихідна синхронність зазначених елементів мотивації задається цілераціональною спрямованістю поведінки, і призводить до взаємопідсилення корисного мотиву і насильницького способу, їх органічної єдності, взаємодетермінованості, подвійної ефективності у досягненні кінцевого результату. Цільова заданість та інструментальна своєрідність мотивації корисливих насильницьких кримінальних правопорушень дає підстави говорити про їх підвищену суспільну небезпечність [79, с. 24].

Крім того, мотивація характеризується подвійною природою:

1) по-перше – це сукупність певних думок чи уявлень про бажаний висновок (результат) вчинення суспільного небезпечного діяння, що включає настання можливих наслідків;

2) по-друге – це відображення емоцій потенційного правопорушника, що складається з певних бажань та пристрастей до вчинення суспільно небезпечного наслідку, що в кінцевому рахунку дають змогу суб'єкту задовольнити свої певні потреби у вчиненні насильства.

Проаналізувавши та дослідивши вичерпну низку юридичних та фактичних (об'єктивних та суб'єктивних) ознак, можемо визначити, що насильством як кримінально-правовою категорією є суспільно небезпечний та протиправний вплив на іншу особу, що має вираження в умисних фізичних та (або) психічних (інформаційних) діяннях, містить необхідний комплекс суб'єктивних ознак, а саме наявність мети та мотиву (мотивів) для вчинення такого діяння поза або всупереч волі людини, що впливає на свободу її волевиявлення або містить реальну загрозу для заподіяння фізичної чи психічної шкоди.

Висновки до Розділу 1

1. Визначено, що насильством є суспільно небезпечний та протиправний вплив на іншу особу, що має вираження в умисних фізичних та (або) психічних (інформаційних) діяннях та містить необхідний комплекс суб'єктивних ознак, а саме наявність мети та мотиву (мотивів) для вчинення такого діяння поза або всупереч волі людини, що впливає на свободу її волевиявлення або містить реальну загрозу для заподіяння фізичної чи психічної шкоди. Виходячи з аналізу Загальної частини КК України, насильство варто сприймати як: обставину, що виключає звільнення від кримінальної відповідальності у випадку застосування насильства до потерпілого під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної групи чи організації; підставу для застосування крайньої необхідності та заподіяння шкідливих наслідків правопорушнику під час його затримання; підставу для необхідної оборони у випадках насильницького вторгнення до житла тощо. Особлива частина КК України визначає насильство як: ознаку основного, кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складів кримінальних правопорушень, ознакою, що характеризує предмет кримінального правопорушення; підставу для виникнення стану сильного душевного хвилювання; самостійне посягання, де основним об'єктом виступають біологічні блага людини, тобто життя, здоров'я, особиста свобода тощо; спосіб вчинення у двооб'єктних кримінальних правопорушеннях, де біологічні блага (життя, здоров'я, особиста свобода) виступають додатковим об'єктом посягання. При цьому, насильство як кримінально-правова категорія може бути класифіковано відповідно до певних критеріїв, а саме: сфери застосування (економічне, політичне, домашнє, психологічне та інші); за суб'єктами, що піддаються

насильству (пряме та опосередковане насильство); механізмом поширення насильства (офлайн та онлайн насильство).

2. Доведено, що насильство може вчинятися як у формі дії, так і бездіяльності. Зокрема, бездіяльність у насильстві має застосування переважно при вчиненні психічного насильства і полягає у можливому неповідомленні важливої інформації потерпілій особі, незабезпеченні належних умов для членів своєї сім'ї чи осіб, що перебувають на утриманні у правопорушників, тобто невчинення дій, що стає наслідком певних порушень у психічному стані потерпілої особи.

3. З'ясовано, що настання суспільно небезпечних наслідків не завжди будуть обов'язковою ознакою насильства, при цьому необхідно зважати на потенційну можливість настання наслідків у майбутньому. Крім того, такі наслідки не обов'язково повинні бути видимими та явними, у вигляді тілесних ушкоджень. Вони можуть бути приховані, виявлятися у психічних стражданнях, відхиленнях у розвитку тощо. При цьому, за наявності таких наслідків, обов'язковим до з'ясування стане встановлення причинного зв'язку між діянням та такими наслідками. У такому випадку, необхідно буде встановити причинний зв'язок як між діянням і проміжним наслідком (безпосередній причинний зв'язок), так і між діянням та похідним наслідком (опосередкований причинний зв'язок).

4. Встановлено, що суб'єктивними ознаками насильства є: умисел (прямий або непрямий), мета та мотив (мотиви). При цьому, мета має безпосередній зв'язок із суспільно небезпечними наслідками, хоча зазвичай є вужчою від останніх. Мета насильства може бути суспільно корисною та протиправною, а також проміжною та кінцевою. Мотиви насильства мають дві складові частини, а саме змістовну та енергетичну. В енергетичній частині відображаються інтереси, що набувають мотиваційного значення у вигляді думок, ідей чи уявлень. У динамічній частині відображаються емоційні переживання такі як: пристрасті, потяги, прагнення чи бажання.

При цьому емоції для правопорушника виступають оцінкою для самої можливості задоволення актуальних потреб. І в кінцевому результаті мотив насильства обумовлюється силою та напругою емоційних переживань та актуальний на певний момент можливості для її задоволення.

РОЗДІЛ 2 НАСИЛЬСТВО В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

2.1. Фізичне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина є невід'ємними елементами правової сутності людини, що виявляється в її відносинах з іншими людьми, суспільно-політичними інститутами, державою [80, с.122].

Одним з найважливіших конституційних прав особи є право на свободу та особисту недоторканність [81]. Гарантоване Конституцією України право, включає в себе право на статево свободу та статево недоторканність. З метою охорони та захисту зазначеного права, КК України передбачено відповідальність за вчинення суспільно небезпечних діянь, що посягають на такі права та розміщуються вони у розділі IV Особливої частини КК України з назвою «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

Дослідники у сфері означеного виду кримінальних правопорушень, пропонують під ними розуміти умисні дії суб'єкта проти охоронюваної законом про кримінальну відповідальність статевої свободи та недоторканості його потенційного партнера, що посягають на встановлений у суспільному житті уклад статеких відносин та вікові принципи моральності [82, с. 273].

При цьому, під статевою свободою необхідно розуміти: право особи самостійно обирати собі партнера для статеких зносин, форму такого спілкування та не допускати в цій сфері будь-якого примусу [83], а «статевою

недоторканністю є абсолютна заборона будь-якого втручання у статеву сферу особи, яка не набула ще статевої свободи чи/або втратила фізичні/психічні можливості для її реалізації» [84]. Варто погодитися з позицією Т. Л. Сироїд, яка зауважує, що «право на особисту недоторканність захищає фізичну особу від того, щоб бути підданою фізичній ізоляції, а не загальна свобода дій». Під особистою недоторканністю науковиця пропонує розуміти об'єктивну свободу від заподіяння психічних або фізичних ушкоджень та/або стан психічної та фізичної безпеки [85, с.126].

Відповідно до IV Розділу Особливої частини КК України такими правопорушеннями є:

- 1) зґвалтування (ст. 152);
- 2) сексуальне насильство (ст. 153);
- 3) примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154);
- 4) вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст.155);
- 5) розбещення неповнолітніх (ст. 156);
- 6) домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1).

Таким чином, у межах цього дослідження маємо проаналізувати фізичне насильство як різновид насильства в кожному із зазначених вище кримінальних правопорушеннях.

Зазвичай, наведені вище правопорушення поділяють на дві групи:

- кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що пов'язані із застосуванням фізичного насильства, або містять його ознаки (ст. 152 та 153 КК України);
- кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що вчиняються без застосування фізичного насильства, або не містять його ознак (ст. 154, 155, 156 та 156-1 КК України).

Проте, така класифікація, звичайно, підтримується не всіма науковцями, які вказують на аргументовані чи не зовсім аргументовані твердження. Так, О.О. Дудоров зазначає, що зґвалтування та задоволення статевої пристрасті неприродним способом (наразі – сексуальне насильство), що вчиняються з використанням безпорадного стану потерпілої особи, у випадку коли волевиявлення жертви не придушується, а просто ігнорується, лише певною умовною мірою може відноситися до насильницького кримінального правопорушення [86].

Тут слід зазначити, що сучасне кримінальне право суттєво видозмінилося, в тому числі, й щодо застосування насильства як способу вчинення деяких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

На думку, М. Яременко, коли йде мова про таку проблему: «то дуже часто її супроводжують деякими нотками гумору, адже йдеться про сексуальний злочин. Тут важливо одразу розуміти, що дії такого характеру не можна окреслювати назвою «сексуальний акт», адже це – сексуальний злочин. Відмінність має бути явною, адже коли відбуваються певні сексуальні відносини, то вони відбуваються на добровільній основі. Коли ж йдеться про, наприклад, зґвалтування, то воно має під собою дві такі необхідні ознаки: завжди вчиняється за допомогою насильства; наявна незгода однієї зі сторін. Також у нашій правосвідомості наявний такий стереотип як провокація насилля» [87, с. 222]

У зв'язку з цим, зауважимо, що Законом України № 2227-VIII щодо внесення змін до Розділу IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» Особливої частини КК України, було зміщено фокус способу вчинення таких правопорушень, а саме із застосування фізичного чи психічного насильства, на відсутність добровільної згоди [88].

Зокрема, якщо порівняти визначення зґвалтування та задоволення статевої пристрасті неприродним способом в редакції КК України до прийняття зазначеного вище Закону та в редакції після, в частині застосування насильства, то можливо відмітити такі зміни:

По-перше, у визначенні поняття «зґвалтування», передбаченому ч. 1 ст. 152 КК України насильство більше не є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, а має суттєве значення лише «відсутність добровільної згоди»;

По-друге, «задоволення статевої пристрасті неприродним способом» було замінено на «сексуальне насильство», а сам зміст статті, в якому також була згадка про спосіб вчинення кримінального правопорушення (фізичне чи психічне насильство) тепер замінено на «будь-які насильницькі дії» та «відсутність добровільної згоди».

Слід зазначити, що у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, термін «добровільний» означає «такий, що здійснюється, діє з власного бажання, по доброті волі, без насилля, примусу; протилежне примусовому» [89, с. 123]. Тому, при добровільності згоди мають автоматично виключатися такі категорії як фізичне та психічне насильство.

Такі зміни аргументуються необхідністю реалізації положень Стамбульської конвенції, яку було підписано ще у 2011 році [90], а ратифіковано Законом України № 2319-ІХ лише у 2022 р. [91].

Так зокрема, ст. 36 Стамбульської конвенції передбачено, що поняття сексуального насильства (включаючи зґвалтування) має визнаватися «здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою». Крім того, в цій же статті

йдеться і про добровільність згоди, що виступає результатом вільного волевиявлення особи, що отримується при наявності супутніх обставин [90].

Якщо навести сучасне визначення поняття «зґвалтування», яким є «Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування)»[39], то таке визначення є майже дослівним цитуванням положень Стамбульської конвенції. Хоча в такому випадку мала би розглядатися поступова імплементація, метою якої є не кардинальна зміна принципів та цінностей, котрі складаються в суспільстві конкретної держави, а є виважена модифікація сформованих культурних та правових традицій під впливом розвинених демократичних систем.

Маємо додати, що український законодавець досить часто використовує таку практику дослівного перенесення положень міжнародних договорів, угод, нормативних актів у національне законодавство.

На нашу думку, це не завжди є виправданим та логічним. Адже приведення у відповідність норм національного законодавства до норм міжнародного законодавства має на меті поступове наближення українського законодавства до міжнародного законодавства. Саме такі механічні запозичення будь-якого правового матеріалу не лише із законодавства інших країн, а й із законодавства країн, що належать до інших правових систем, вказують не на об'єктивну необхідність, а на бажання України закрити якісь прогалини, що, у свою чергу, можуть викликати порушення усталених, основоположних принципів, на яких базується українське кримінальне право. І в кінцевому рахунку, це призводить до істотного зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на запобігання кримінальним правопорушенням в цілому.

Власне після таких перенесень, з'являється низка аргументованих зауважень з боку наукової спільноти.

Зокрема, після внесення зазначених змін збільшилася кількість наукових публікацій щодо недосконалості деяких положень статей розділу IV КК України. Так, зауважують про сумнівне формулювання потерпілої особи, в контексті ст. 152 КК України. Враховуючи те, що мова йде лише про проникнення в тіло іншої особи, відразу виникає питання щодо недобровільної дії сексуального характеру жінки по відношенню до чоловіка, адже проникнення «в тіло іншої особи» (чоловіка) не відбувається. Вчинення сексуальних дій у такому випадку не буде охоплюватися ні новою редакцією ст. 152 КК України, ні ст. 153 КК України (адже в ній мова йде про дії сексуального характеру, що не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи) [92, с. 30].

Щодо таких прогалін, то у процесі розгляду проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України (далі – ВРУ), у висновку було наголошено, що, якщо розглядати зґвалтування як виключне проникнення в тіло іншої (потерпілої) особи, то за певних обставин винні особи зможуть уникати кримінальної відповідальності [93].

Водночас, на нашу думку, саме словосполучення «проникнення в тіло іншої особи», констатує насамперед наявність сексуального контакту між двома особами, де має значення факт самого проникнення, а вже, ким воно вчиняється – винним чи потерпілим, значення немає, адже б в такому випадку законодавець зазначив про потерпілу особу. Також навряд чи можливо буде спростувати відсутність зґвалтування, коли жінка змушує чоловіка вчинити статеве проникнення в тіло іншої жінки. Таким чином, вважаємо, що зазначення законодавцем «іншої особи» в кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 152 КК України, є цілком зрозумілим та правильно сформульованим.

Нами вже було зазначено, що поняття насильство виключено з дефініції «згвалтування», а в «сексуальному насильстві» – визначено у дещо іншому розумінні.

Проте, як справедливо зазначає О.О. Дудоров, ст. 152 КК України, що викладена в новій редакції, як на криміноутворювальну ознаку вказує (за винятком ч. 4 цієї статті) не на конкретний спосіб вчинення кримінального правопорушення, а на недобровільність – відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення в один із трьох її природних отворів. Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається згвалтуванням як у тому випадку, коли воно поєднується із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення [94, с. 122].

Такий законодавчий підхід до розуміння згвалтування обумовлений, в тому числі, позицією Європейського суду з прав людини, викладеною у рішенні по справі М.С. проти Болгарії від 04.12.2013 р. Так, суд дійшов висновку, що в міжнародному праві ознакою (*actus reus*) згвалтування як різновидом кримінального правопорушення, є статеве проникнення, якщо (воно) відбувається без згоди потерпілої особи. При цьому термін «згода» означає згоду, що потерпіла особа дає добровільно, тобто згода, що оцінюється в контексті супутніх обставин як результат її доброї волі. Ознака *mens rea* (злого умислу) означає намір здійснити це статеве проникнення та усвідомлення того, що на це немає згоди потерпілої особи. Також у рішенні зазначається, що «будь-який акт статевого проникнення, без відповідного стверджувального і добровільного дозволу з боку потерпілої особи, становить караний за законом статевий напад. Тому для того, щоб вважати таке проникнення незаконним, немає потреби доводити застосування фізичної сили, більшої за ту, без якої неможливо здійснити акт статевого проникнення» [95].

Щодо такої позиції Європейського суду, то можемо аргументувати, що таким рішенням Суд хоче розширити поняття «примусу», «примушування» та визначає його як порушення принципу статевої автономності особи, і в такому випадку, примушуванням буде визнаватися відсутність консенсуальних дій з боку особи, щодо якої вчиняється зґвалтування.

Також можливо погодитися з позицією О.В. Харитонової, яка переконана, що особи, які вступають у дії сексуального характеру, мають переконатися у доступно вираженій вербально чи тілесно добровільній згоді на вчинення таких дій. Крім того, лише «так – це є так», а все, що не «так», слід розцінювати як не згоду (це стосується «не знаю», «подумаю», «можливо пізніше», «не впевнений/на» тощо). Адже сама ідея спілкування для досягнення згоди зводиться до того, що правопорушник переконався у наявності вираженого належним чином «так», а не у тому, що потерпілий/ла не пручалась, лише сказавши «ні » [96, с. 53].

Крім того, науковиця доходить висновку, що сформульована раніше проблема в національній доктрині, і практиці концепція поділу сексуальних злочинів на насильницькі та ненасильницькі втрачає свою актуальність [96, с. 53].

Зґвалтування має насильницький характер за різних супутніх обставин, у зв'язку з якими відсутня добровільна згода потерпілої особи. Як застосування фізичного чи психічного впливу, так і використання безпорадного стану чи введення в оману, тощо доводять відсутність добровільної згоди на вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із проникненням [97, с. 338].

Наводячи приклади насильства, вчиненого інтимним партнером, ВООЗ згадує передусім відкриті, а не завуальовані прояви влади. На думку ВООЗ, зґвалтування – це насильницьке (з використанням будь-якого виду примушування) проникнення. Примус же може бути різним. Окрім фізичної сили, винний може використовувати психологічне залякування, шантаж,

може погрожувати фізичною розправою, звільненням із роботи або відмовою у працевлаштуванні. Насильство може мати місце, коли особа, яку примушують до статевого акту, не може дати на це згоди внаслідок алкогольного чи наркотичного сп'яніння, сну або, якщо вона психічно не спроможна оцінити ситуацію. Хоча ВООЗ наводить приклади саме відкритих форм прояву влади, він не обмежує лише ними повний зміст насильства [97, с. 339].

Підтримуючи наведену вище позицію, можемо лише додати, що ми зараз живемо в такому суспільстві та часі, де відсутні пережитки минулого, які вказують на те, що потерпіла особа до самого знесилення, а то й до самої смерті має опиратися, протидіяти та відбиватися від домагань правопорушника для того, щоб до нього врешті-решт дійшло, що статева свобода такої особи є недоторканою.

У контексті здійснення аналізу ознак зґвалтування можливо зауважити, що існують певні форми сексуальних стосунків, які передбачають заподіяння партнерові больових відчуттів та/або приниження, при чому зазначені діяння здійснюються за взаємною згодою сексуальних партнерів. До таких форм сексуальної поведінки слід, зокрема, віднести так званий консенсуальний садомазохізм, який нині досліджується психологами не лише як патологія, але і як особливість поведінки психічно здорової соціально адаптованої людини.

Убачається, що в таких випадках застосування насильства до сексуального партнера можна вважати лише фізичним або психічним, а стосовно статевої свободи такі форми сексуальних відносин здійснюються за взаємною згодою партнерів, тобто добровільно, що, відповідно, виключає наявність сексуального насильства. Справедливо буде зазначити, що така сексуальна поведінка не може повністю виключати відповідальності за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, оскільки умисне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини за загальним правилом не

виключає кримінальної відповідальності, а згода потерпілої особи може розглядатися лише як обставина, що пом'якшує покарання.

Таким чином, можливо припустити, що поняття добровільності згоди та насильства, як фізичного так і психічного, не можуть існувати разом, або існує фізичне та/або психічне насильство як спосіб вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 152 КК України або існує добровільність згоди особи на вчинення статевого контакту з останньою. Тобто, наявність добровільності виключає можливість застосування насильства до особи.

Слушною є думка судді Верховного суду України Н. Антонюк, яка зазначає, що зґвалтування в новій редакції ст. 152 КК України в жодному випадку не виключає насильство і в більшості випадків вчинення зґвалтуванням без застосування насильства – є просто неможливим (зокрема, за умови енергійної протидії гвалтівнику). Проте вона зауважує, що саме по собі насильство при зґвалтуванні не виступає самоціллю, а тепер має допоміжний характер при вирішенні наміру правопорушника, для якого найголовнішим є саме прагнення задовольнити свою статеву пристрасть. Таким чином, вона надає другорядності насильству при вчиненні зґвалтування. За наявності певних супутніх обставин кривдник може використати й інші способи протиправного задоволення своєї статевої пристрасті. І саме за такого підходу домінуючим криміноутворюючим чинником за вчинення зґвалтування стає відсутність добровільної згоди від потерпілої особи [98].

Тому, можливо цілком аргументовано вважати, що насильство при вчиненні зґвалтуванням має місце. А позиція законодавця щодо виключення з самої дефініції зґвалтування поняття фізичного насильства, погрози застосування насильства не означає, що воно є відсутнім при вчиненні зґвалтуванням. І це пов'язано насамперед з тим, щоб розширити об'єктивну сторону зґвалтування та зменшити кількість випадків уникнення відповідальності за вчинення подібних дій.

Таким чином, добровільними статевими зносинами, на нашу думку, в розумінні ст. 152 КК України можна визначити форму статевих стосунків, що здійснюються за відсутності будь-яких форм фізичного та/або психічного насильства, за відсутності використання безпорадного стану потерпілої (іншої) особи, коли воля останньої (відсутність добровільної згоди) ігнорується.

Слід зауважити, що виключивши згадку про насильство у визначенні поняття зґвалтування, деякі науковці вказують на необхідності при застосуванні насильства, що спричиняє ушкодження особі, здійснювати кваліфікацію ще й за додатковим складом кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Так, О.О. Дудоров переконаний, що, «враховуючи те, що заподіяння шкоди здоров'ю вже не виступає складовою частиною об'єктивної сторони зґвалтування (виняток ч. 5 ст. 152 КК України), результативне фізичне насильство щодо жертви слід додатково кваліфікувати як відповідне кримінальне правопорушення проти здоров'я»[94, с. 30].

Утім на думку К.В. Юртаєвої, вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається зґвалтуванням як у тому випадку, коли воно поєднане із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування, або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення [99, с. 40].

Таким чином, маємо дві протилежні думки щодо необхідності додаткової кваліфікації застосування насильства при вчиненні зґвалтування. Аналізуючи судову статистику за 2020–2023 рр., можливо відзначити, що суди додатково не кваліфікують заподіяння тілесних ушкоджень особі, при вчиненні зґвалтування.

Для прикладу, вироком Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області у Справі №607/25596/19 від 08.11.2019 р., було

встановлено, що у Особа 1, яка перебувала наодинці із Особа 2, у приміщенні квартири, виник злочинний умисел, спрямований на зґвалтування. Внаслідок чого Особа 1, застосувавши фізичну силу, вступила в статевий зв'язок, тобто вчинила дії сексуального характеру, пов'язані з вагінальним проникненням в тіло Особа 2, з використанням геніталій без її добровільної згоди. Внаслідок злочинних дій Особа 1 було створено посягання на статеву свободу потерпілої Особа 2 у вигляді порушення її права на сексуальне самовизначення з приводу можливості добровільного сексуального спілкування з обраним партнером у будь-який час і у будь-якій сексуально прийнятній формі, а також спричинено синці ділянки лівого плечового суглоба, обох плечей, ділянки обох ліктювих та променево-зап'ясткових суглобів, обох передпліч, правої бокової поверхні грудей, задньої поверхні грудей зліва, поперекової ділянки справа, внутрішньо-верхнього квадрату правої сідниці та обох стегон, які за ступенем тяжкості належать до легких тілесних ушкоджень, закритої травми грудей справа з переломами 4-5-го ребер із пошкодженням м'яких тканин, які належить до тілесних ушкоджень середньої тяжкості. Особа 1 обґрунтовано обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 152 КК України, тобто у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій без добровільної згоди потерпілої особи, з якою перебуває у сімейних відносинах. Суд дійшов висновку, що Особа 1 визнається винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 152 КК України, та призначив їй за даним кримінальним правопорушенням покарання у виді 5 (п'яти) років позбавлення волі [100] .

Іншим прикладом є вирок Маловисківського районного суду Кіровоградської області у Справі № 392/1080/23, в якому Особа, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, маючи злочинний умисел на вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним та оральним

проникненням в тіло, незаконно проникла на територію підвір'я будинку домоволодіння, що належить потерпілій особі. Реалізуючи свій злочинний умисел, правопорушник пішов до кімнати, де відпочивала потерпіла та, керуючись низькими спонуканнями задоволення своїх сексуальних бажань, посягаючи на статеву свободу та недоторканість іншої особи, усвідомлюючи значення та суспільно небезпечний характер своїх дій, з метою подолання можливого опору потерпілої, утримуючи потерпілу особу в лежачому положенні почав кулаками завдавати останній численні удари в голову, обличчя, груди, живіт, ноги. Після чого, зв'язавши ноги потерпілої подовжувачем, який лежав біля ліжка, приспустив штани потерпілої особи та після того, як останній вдалось звільнити одну ногу, правопорушник, продовжуючи завдавати ударів потерпілій, оголив свої геніталії та вчинив своїм членом активні поступальні дії, спрямовані на вагінальне проникнення в тіло потерпілої, але бажані дії не здійснив через фізіологічну неможливість. Далі він, застосовуючи фізичне насильство щодо потерпілої особи, утримуючи останню в лежачому положенні, вчинив активні дії сексуального характеру відносно останньої. Так, використовуючи свою перевагу в силі по відношенню до зазначеної особи, не реагуючи на її неодноразові прохання та вмовляння припинити зазначені протиправні дії, подолавши її опір, здійснив оральне проникнення в тіло потерпілої особи з використанням своїх геніталій, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування), внаслідок чого принизив її гідність та спричинив тілесні ушкодження й моральні страждання. Унаслідок завдання умисних дій потерпілій особі, відповідно до висновку експерта, заподіяно тілесні ушкодження у вигляді саден слизової в ділянці входу до піхви, саден правого передпліччя, внутрішньої поверхні правого стегна, мочки правої вушної раковини, синців обличчя, голови, молочних залоз, які належать до категорії тілесних ушкоджень середньої тяжкості. Судом було встановлено, що правопорушник вчинив дії сексуального характеру, пов'язані із оральним проникненням в тіло іншої

особи з використанням геніталій, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування), тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 152 КК України [101].

Проаналізувавши не один десяток судових рішень з аналогічних справ, можна дійти висновку, що виключення фізичного насильства з об'єктивної сторони згвалтування у вигляді завдання легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, не вплинуло на його кінцеву кваліфікацію судом. До того ж, кожне із проаналізованих рішень містить аргументи, що підтверджують сталу закономірність: застосування при згвалтуванні фізичного насильства з метою подолання наявного чи потенційного опору потерпілої особи.

Тому, можливо погодитися з позицією І. Чугуннікова, який переконаний, що в реальному житті нічого не змінилося, а вчинення згвалтування саме таким способом, як і раніше буде домінуючим під час вчинення зазначених діянь [102].

Утім, на наше переконання, у випадках завдання фізичного насильства при вчиненні згвалтування, такі дії слід додатково кваліфікувати за відповідною статтею Розділу II КК України (Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи). Це повинно застосовуватися, як при наявності завданих умисних легких тілесних ушкоджень, так і тілесних ушкоджень середньої тяжкості.

Фізичне насильство при вчиненні згвалтування, зазвичай, застосовується у зв'язку з необхідністю подолати здійснюваний або очікуваний опір потерпілої особи, як її реакцію на небажання вступати в статевий зв'язок, а також з метою усунення наперед передбачуваної можливості опору від особи, на статеву свободу якої здійснюється посягання. Тому тут можливо поділяти фізичне насильство за критерієм наявності опору потерпілої особи при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Фізичне насильство має таку назву через те, що виявляється воно у фізичному впливі (контакті) на організм (тіло) потерпілої особи. Але такий вплив (контакт) може відбуватися за допомогою не лише механічних, оптичних, електричних, а й хімічних, біологічних чи інших чинників і, якщо потерпіла особа перебуває в свідомості, практично завжди поєднується із негативним впливом на психіку останньої (психічним або психологічним впливом), тобто і на її волю [103, с. 165].

Тут науковці мають на увазі те, що з одночасним застосуванням фізичного насильства має місце застосування ще й психічного насильства. Адже іноді особа, щодо якої вчиняється протиправне діяння, лише від одного перебування поруч із кривдником відчуває страх та безсилля, що аргументовано може підпадати під ознаки психічного насильства.

Фізичне насильство в статевих кримінальних правопорушеннях якраз таки і є спрямованим на те, щоб подолати опір потерпілого, перетворити його на безпорадного. Це і є додатковим аргументом на користь того, що всі насильницькі кримінальні правопорушення є правопорушеннями проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що виникає з моменту застосування насильства такої інтенсивності, що перетворює потерпілого на безпорадну особу [104, с. 122].

В. І. Борисов зауважує, що внаслідок застосування фізичного насильства воля потерпілої особи пригнічується, а при використанні безпорадного стану, коли потерпіла особа не здатна чинити опір, така воля просто ігнорується. Фізичне насильство має бути здатним перебороти дійсний, а не вигаданий (удаваний) опір потерпілої особи. Особа, котра вчиняє кримінальне правопорушення, може застосувати фізичну силу, різні сторонні предмети, або навіть зброю, щоб зламати можливий, або вже наявний опір потерпілої особи. Він може намагатися зв'язати особу, завдати ударів, тілесних ушкоджень різної тяжкості, здавлювати шию руками або накинутою петлею тощо [105, с. 4–5].

Поняттям фізичного насильства, застосування якого виключає вільне волевиявлення потерпілої особи, а тому вказує на наявність зґвалтування, охоплюється й посягання на внутрішні органи і тканини тіла людини – застосування без згоди потерпілої особи з метою викликати її безпорадний стан наркотичних засобів, психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин [92, с. 33] .

Слід також згадати, що у п. 3 Постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої свободи особи» фізичним насильством, передбаченим диспозиціями ст. 152, 153 КК України [106], може визнаватися умисний зовнішній негативний вплив на організм потерпілої особи або на її фізичну свободу, вчинений з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи або приведення її в безпорадний стан. Такий вплив може полягати в нанесенні ударів, побоїв, заподіянні тілесних ушкоджень, здавлюванні дихальних шляхів, триманні рук або ніг, обмеженні або позбавленні особистої волі, уведенні в організм потерпілої особи проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин тощо.

Таким чином, можливо підсумувати, що фізичне насильство при вчиненні зґвалтування застосовується для подолання наявного чи потенційного опору потерпілої особи, тим самим виступає способом вчинення кримінального правопорушення. Найбільш розповсюдженими формами вираження фізичного насильства при вчиненні зґвалтування виступають: заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, нанесення ударів, побоїв, мордувань, обмеження свободи пересування, введення в організм потерпілої особи наркотичних, психотропних речовин тощо.

Щодо фізичного насильства при вчиненні сексуального насильства, то як нами вже було зазначено, законодавець вніс корективи, в тому числі, й до

ст. 153 КК України, починаючи від зміни самої назви кримінального правопорушення до його змісту.

За аналогією зі зґвалтуванням, насильство було виключено зі змісту кримінального правопорушення, натомість додано конструкцію «насильницьких дій сексуального характеру». Знову ж таки, слід зауважити, що вирішальну роль для кваліфікації сексуального насильства, як і в зґвалтуванні, тепер має не застосування фізичного насильства як обов'язкового способу вчинення кримінального правопорушення, чи інших насильницьких дій, а саме – відсутність добровільної згоди особи на такі діяння.

Вагомим аргументом на користь того, що ознаку результативного насильства виведено за межі складу зґвалтування, є те, що законодавець відмовився від безпосереднього закріплення ознак фізичного та (або) психічного насильства у ст. 152 КК України, при цьому, передбачивши та залишивши насильницьку складову частину в ст. 153 КК України [94, с. 30].

Розглядаючи конструкцію «насильницьких дій» при вчиненні сексуального насильства, слід навести декілька прикладів із судової практики з розгляду вчинення такого кримінального правопорушення. Так, вироком Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/6514/20 від 30.09.2020 р. судом було встановлено, що, вчинені обвинуваченим дії носили характер насильницьких сексуальних дій та були спрямовані на статеву недоторканність потерпілих, оскільки полягали у очевидно непристойних доторканнях до місць розташування зовнішніх статевих органів, грудей та сідниць, навіть за умови, що такі доторкання були вчинені через одяг. Потерпілі з обвинуваченим не були знайомі і не давали йому будь-яких приводів для вчинення таких дій. При цьому, суд враховує місце вчинення таких дій, що відбувалися у безлюдних лісосмузі та під'їзді, у сукупності із безпосереднім сприйняттям потерпілими таких дій, що для них були неочікуваними, безпричинними та реальними (контактними). Також суд

враховує ставлення самого обвинуваченого до таких дій, які він характеризує як «залицання», що дає суду підстави вважати, що для нього вони також носили характер сексуальних. Інша спрямованість умислу обвинуваченого полягає, зокрема, у вигляді посягання на тілесну недоторканість потерпілих, тощо, судом не встановлена. Насильницький характер таких дій також є доведеним, враховуючи, що особа утримувала обох потерпілих під час того, коли торкалася їх тіла. Таким чином, фізичний контакт в результаті дій особи з тілом потерпілих мав місце, носив сексуальний характер та був вчинений без їх добровільної згоди [107].

Іншим прикладом є вирок Жмеринського району Вінницької області у Справі №1-кп/125/18/2022. Так, реалізуючи злочинний умисел, спрямований на вчинення дій сексуального характеру відносно малолітньої особи з метою задоволення власної статевої пристрасті, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, достовірно знаючи, що неподалік від його домогосподарства, проживає малолітня особа зі своїми батьками, прийшов до вказаного будинку. Упевнившись, що дорослих членів сім'ї немає вдома, правопорушник взяв за руку малолітню особу та повів до свого будинку, де в одній з кімнат, з метою задоволення власної статевої пристрасті, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді шкоди нормальному фізичному, психічному та соціальному становленню малолітньої Особи, скориставшись безпорадним станом останньої, що обумовлений її малолітнім віком, із застосуванням фізичної сили, вчиняв насильницькі дії сексуального характеру, що не були пов'язані з проникненням у тіло потерпілої. Потерпіла особа чинила опір та намагалася втекти з будинку, однак, останній своїми діями, які полягали у застосуванні фізичної сили та психологічного тиску, утримував її у своєму будинку. У зв'язку з такими діями у потерпілої особи було виявлено синець передньо-внутрішньої поверхні колінного суглобу, який за медико-морфологічними ознаками виник внаслідок травмуючої дії –

удару (контрудару), стиснення тупим твердим предметом, за ознакою розладу здоров'я належить до легких тілесних ушкоджень, що не спричинили короточасного розладу здоров'я; та ділянку слизової оболонки червоно-рожевого кольору із синюшним відтінком лівої статевої губи у верхній її частині, яка могла виникнути від стиснення тупим твердим предметом, що визначено як тілесне ушкодження середньої тяжкості [108].

З наведених судових рішень, можливо зробити висновок, що насильницький характер дій сексуального характеру включає в себе, в тому числі, й застосування фізичного та/або психічного насильства. І вказівка на те, що насильницький характер дії пов'язується з утримуванням потерпілих, підтверджує необхідність доведення фактів застосування фізичного насильства для кваліфікації сексуального насильства.

О.О. Дудоров критично аналізуючи зазначену статтю, акцентує увагу на тому, що насильницькі дії самі по собі не можуть поєднуватися з добровільною згодою і тому пропонує виключити з ч. 1 ст. 153 КК України вказівку на насильницький характер сексуальних дій [94, с. 52].

Хочемо зазначити, що назва статті «сексуальне насильство» не зовсім корелюється з його змістом. Зокрема, якщо розглядати Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», то сексуальне насильство відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 1 трактується як: «будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, в тому числі, вчинені стосовно дитини або в її присутності » [109].

Хоча тут сексуальне насильство і виступає формою домашнього насильства, проте можливо зробити висновок, що поняття сексуального насильства в значенні ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ст. 153 КК України будуть співвідноситися між

собою як загальне на часткове, адже, зазначений Закон визначає сексуальним насильством всю систему правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а КК України обмежується лише конкретним правопорушенням – протиправними діями сексуального характеру, що не пов'язані з проникненням у тіло людини.

Тому, враховуючи таку законодавчу прогалину, законодавцю необхідно встановити єдину термінологію щодо визначення поняття сексуального насильства. На нашу думку, цілком доцільним може стати внесення змін до самої назви ст. 153 КК України, а саме замінити її на «дії сексуального характеру без проникнення у тіло особи». Що стосується Закону України «Про запобігання домашньому насильству», то, вважаємо за необхідне, залишення чинної редакції п. 15 ч. 1 ст. 1, що охоплює всю систему правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Хоча на думку В.І. Дядічко, розв'язання проблеми співвідношення поняття «сексуальне насильство», у контексті ч. 1 ст. 153 КК, з іншими кримінальними правопорушеннями, що містять ознаки такого насильства, можливо двома альтернативними шляхами. Так, виглядає доцільним виділити в Особливій частині окремий розділ з назвою «Кримінальні правопорушення, пов'язані із сексуальним насильством», до якого включити всі можливі види сексуальних девіацій, що вчиняються проти волі потерпілої особи. При цьому діяння, що на сьогодні відповідає диспозиції ст. 153 КК України, має отримати назву «Насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи». Іншим шляхом може бути повне вилучення з тексту КК України терміна «сексуальне насильство» з одночасним укладанням назви ст. 153 КК України так, як і у попередньому варіанті. Обрання того чи іншого варіанту розв'язання зазначеної проблеми потребує подальшого дослідження [110, с. 477].

Не можемо однозначно погодитися з позицією науковця щодо викладення назви ст. 153 КК України у вигляді «насильницьких дій», адже нами було аргументовано недоцільність використання поняття «насильницьких дій», із одночасним використанням терміна добровільності згоди.

Щодо самого розуміння сексуального насильства, то Г. Ю. Нікітіна-Дудікова відносить до нього такі дії як: доторкання до статевих органів потерпілої особи, примушування до торкання статевих органів правопорушника, кунілінгус – оральна стимуляція жіночих геніталій, анілінгус – оральна стимуляція входу в анальний отвір, вестибулярний коїтус – притуляння чоловічого статевого члена до входу в піхву жінки, нарвасадата – введення статевого члена між молочними залозами жінки, міжстегновий коїтус, фроттаж (тертя чоловіком своїм тілом об тіло жінки й отримання в результаті цього сексуального збудження) тощо [111, с. 140].

На думку Г.М. Федоришин, сексуальне насильство має різні прояви. Це не лише контактні форми, а й сексуальні зловживання, наприклад, непристойні sms-повідомлення або повідомлення у соціальних мережах, звабліві телефонні розмови та ін. [112, с. 189].

О.М. Гумін відносить сексуальне насильство до комбінованих (поєднаних) видів насильства та пропонує розрізняти:

1) сексуальне насильство без фізичної взаємодії (ексгібіціонізм (демонстрація оголених геніталій); вуайєризм (підглядання за сексуальними діями або роздяганням); дитяча порнографія (використання дітей як моделей порнографічних матеріалів; словесні образи і непристойні зауваження сексуального змісту, в тому числі телефоном або через мережу «Інтернет»);

2) за фізичною взаємодією (розпусні діяння (насильницький петтінг – «мацання», будь-які маніпуляції зі статевими органами або примушування до них жертви); інцест – сексуальні діяння з родичами;) [30, с. 14].

Тобто під таке кримінальне правопорушення підпадають низка актів (дій) сексуального характеру, що є спрямованими на збудження (задоволення) статевої пристрасті правопорушника і за загальним правилом такі дії передбачають здійснення фізичного контакту з тілом іншої особи, проте, виключаючи дії щодо проникнення у тіло такої особи.

Тому можливо аргументувати, що ключову роль як і в зґвалтуванні, відіграє знову ж таки не застосування фізичного насильства, навіть зважаючи на умовність використання в диспозиції ч. 1 ст. 153 КК України «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру», а відсутність добровільної згоди на вчинення таких дій.

Водночас, погоджуючись з наведеною вище думкою О.О. Дудорова, з метою однозначного розуміння змісту ст. 153 КК України, та, будучи послідовним, законодавцю слід відмовитися від згадки про насильницькі дії, адже насильство за своєю сутністю, як ми вже зазначали раніше, виключає добровільність згоди, власне, виступаючи навіть можливою ознакою, що підтверджує недобровільність.

Вчинювані стосовно тіла потерпілої особи дії, об'єктивно позбавлені сексуального характеру (шмагання батоном, укуси, дряпання, припікання тіла цигарками тощо), можуть кваліфікуватися за ст. 153 КК України лише за умови, що умисел винуватої особи був направлений на збудження та (або) задоволення у такий спосіб своєї статевої пристрасті, у зв'язку з чим вчинене (так би мовити, за спрямованістю умислу) варто розцінювати як посягання на статево свободу чи статево недоторканість потерпілої особи. Інакше, скоєне має розглядатись як посягання на тілесну недоторканість людини, що за наявності підстав може кваліфікуватись як те чи інше кримінальне правопорушення проти життя та здоров'я особи [99, с. 54].

Отже, застосування фізичного насильства при вчиненні сексуального насильства спрямоване, як і у випадку вчинення зґвалтування на те, щоб подолати наявний, очікуваний чи потенційний опір потерпілої особи, тобто

виступає способом вчинення кримінального правопорушення. Також слід пам'ятати, що використання звороту «насильницькі дії сексуального характеру», в тому числі, можуть передбачати застосування фізичного насильства, що має бути доведеним у судовому порядку, на відміну від зґвалтування, що такого не потребує та не впливає на кримінально-правову кваліфікацію.

Наступним кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості – є примушування до вступу в статевий зв'язок, що передбачено ст. 154 КК України.

Згаданим неодноразово Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [88] було внесено зміни й до ст. 154 КК України. Хоча такі зміни не стосувалися категорії насильства в цьому кримінальному правопорушенні, проте вважаємо за необхідне зупинитися на двох ключових аспектах, що мають важливе значення для нашого дослідження.

По-перше, позитивним аспектом є те, що законодавець нарешті розширив об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Так, в ч. 1 ст. 154 КК України було вилучено вказівку на матеріальну, чи службову залежність потерпілої особи від правопорушника. Проте, службова чи матеріальна залежність стала ознакою кваліфікованого складу цього правопорушення, про що йдеться у ч. 2 цієї ж статті.

По-друге, дискусійним аспектом, що викликав шквал обговорення – є використання звороту «з іншою особою». Зокрема, В. Маркін зазначає, що відповідно до ст. 154 КК України, правопорушник має примусити потерпілу особу до здійснення акту сексуального характеру виключно з «іншою особою», а не з самим собою [112].

І. Чугуніков, у свою чергу, зауважує, що законодавець, модернізувавши ст. 154 КК України, визначив у ч. 1 цієї статті примушування з «іншою особою» як примушування з третьою особою, адже існує ч. 2 цієї ж статті, в якій прямо передбачено примушування до вступу у статевий зв'язок саме з правопорушником [102, с. 284].

Хоча, аналізуючи ст. 152 та ст. 153 КК України, де законодавцем використано поняття «треті особи», неможливо однозначно вказати, чи дійсно в цьому контексті вживається саме поняття «треті особи».

Якщо звернутися до судової практики, то ухвалою Любарського районного суду Житомирської області від 16 вересня 2020 р. у справі № 282/762/20, судом було розглянуто у підготовчому судовому засіданні в смт. Любар Житомирської області кримінальне провадження, передбачене ч. 1 ст. 154 КК України. Так, було встановлено з обвинувального акту, Особа 1 обвинувачується в тому, що, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, та, знаходячись у приміщенні житлового будинку, де в одній з кімнат залишився наодинці зі своєю донькою Особа 2. У цей час та за вказаних обставин у Особа 1 виник умисел на протиправні дії відносно Особа 2, направлені на задоволення своєї статевої пристрасті проти волі потерпілої. У відповідь на протиправні дії Особи 1 Особа 2 виказувала своє явне небажання до вступу у статеві відносини та, намагаючись захистити свою статеву свободу, руками відштовхнула Особа 1 від себе та покинула місце події [114].

Таким чином, під поняттям «іншої особи» в розумінні ч. 1 ст. 154 КК України варто розглядати як особу, що вчинила кримінальне правопорушення так і третю особу.

Також, слід зауважити, що примушування до вступу в статевий зв'язок досить часто може перерости у зґвалтування, чи сексуальне насильство. У зв'язку з чим, у сучасній кримінально-правовій літературі виділяють «результативне» та «нерезультативне» примушування. Так, результативне

примушування матиме місце, коли правопорушник відразу після примушування вчинив дії сексуального характеру, і в цьому випадку кваліфікація буде здійснюватися за ст. 152 чи ст. 153 КК України, у випадку ж якщо правопорушник не зміг реалізувати свій намір з незалежних від нього причин, то вчинене буде кваліфікуватися як склад закінченого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 КК України, та склад незакінченого замаху на зґвалтування або сексуальне насильство.

Водночас можливо погодитися з позицією І. Чугуннікова, який визнає, що за такого підходу взагалі тоді не має потреби в існуванні ч. 1 ст. 154 [102, с. 285].

Проте, як нами вже було зазначено, що запровадження ч. 1 ст. 154 КК України пов'язано з необхідністю приведення норм КК України до положень Стамбульської конвенції, в частині охоплення всіх випадків примушування потерпілої особи до вступу у статевий зв'язок, включаючи третіх осіб.

І переходячи до безпосереднього аналізу фізичного насильства, зауважимо, що досить часто у випадку вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 КК України, фізичне насильство немає значення для кримінально-правової кваліфікації. Адже, на перший погляд, його специфікою є те, що правопорушник вступає з потерпілою особою у недобровільний (але без насильства) статевий зв'язок, що є результатом згоди потерпілої особи, втім наданої під тиском, що не лишив її (хоча і заважав) можливості вибрати бажаний варіант поведінки.

У такому випадку слід зупинитися на формулюванні «недобровільний (але без насильства) статевий зв'язок». На нашу думку, цілком логічно, якщо статевий зв'язок є недобровільним, то він має відбуватися з використанням фізичного або психічного насильства, про що нами вже було аргументовано раніше.

На думку М.Д. Денисовського, примушування до вступу в статевий зв'язок за своєю правовою природою відрізняється від сексуального

насильства саме кінцевою метою вчиненого правопорушення. Адже, при примушуванні здійснюється вплив на волю особи, що має на меті зміну її поведінки, а при насильстві – здійснюється фактичне заподіяння шкоди фізичній недоторканості особи та її здоров'ю [115, с. 110].

Певним чином, можливо погодитися з такою позицією науковця, але слід додати, що для кваліфікації примушування має значення саме процес його здійснення, тоді як кінцевий результат – виконання чи невиконання вимоги правопорушника потерпілою особою, не матиме юридичного значення, про що нами було вже зазначено, виходячи з наведеного вище судового рішення.

Спірною є і теза про те, що фізична статева свобода потерпілої сторони не порушується. Так, слід зазначити, що, в першу чергу, порушується свобода волевиявлення потерпілої особи, але в умовах економічної кризи, кризи на ринку праці вірогідно, що в потерпілої особи просто не може бути іншого вибору, ніж вступити в такий недобровільний сексуальний контакт (*мова йде скоріш за все про ч. 2 ст. 154 КК України, що передбачає матеріальну чи службову залежність*).

Примушування особи завжди означає примус до дії всупереч її волі та бажанням. Воно спрямоване на подолання або обмеження волевиявлення особи за допомогою протизаконних дій, спрямованих на порушення прав і свобод особи та/або її рідних. Безумовно, у більшості випадків примушування вчиняється через погрози, що спрямовані в майбутнє і не викликають побоювань потерпілої особи за таке цінне благо як життя, а тому не повністю придушують волю потерпілої особи, а лише схиляють її до певних дій на користь правопорушника [116, с. 230].

Таким чином, можливо припустити, що при вчиненні примушування до вступу в статевий зв'язок, цілком імовірно, що фізичне насильство виключається, проте погроза його застосування (психічне насильство) завжди матиме значення для кваліфікації. У зв'язку з чим, більш детально

зупинимося на аналізі психічного насильства в межах наступного підрозділу шляхом порівняння примушування та психічного насильства.

Три наступних кримінальних правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості можуть бути вчинені щодо спеціальних суб'єктів, а саме щодо неповнолітніх та малолітніх осіб.

С.С. Косенко слушно звертає увагу на те, що соціально-правовий захист дітей є одним з основних показників рівня розвитку суспільства, його цивілізованості та перспективності. Найвищим рівнем охорони громадян є кримінально-правовий захист, що забезпечує можливість застосування найбільш тяжкого покарання до осіб, які заподіюють суттєву шкоду фізичному, моральному, а також соціальному розвитку підростаючого покоління. Кримінальні правопорушення, що порушують статево недоторканість та нормальний статевий розвиток дитини і підлітків, особливо небезпечні. Ця небезпека зростає, тому що неповнолітні, а особливо малолітні особи, беззахисні проти статевих посягань. Вони можуть, навіть, не розуміти значення вчинюваних з ними дій. Тому особливо важливо охороняти права неповнолітніх, які значно більше потерпають від сексуального насильства [117, с. 35].

Такі кримінальні правопорушення часто можуть призводити до серйозних психологічних травм у потерпілих осіб, можуть штовхати їх до аморального способу життя та мати відчутні наслідки у подальшому житті особи [118, с. 105].

Для початку зазначимо, що після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»[88] було прийнято ще один законодавчий акт, спрямований на підвищення рівня захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації [119]. Основною новелою Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу

України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» є те, що було оновлено редакцію ст. 155 КК України, а саме замість «статевої зрілості» запроваджено «статевий вік». Така новела пов'язана з необхідністю приведення норм чинного законодавства до норм Лансаротської конвенції [120]

Зокрема, в пояснювальній записці до зазначеного Закону вказується на те, що запроваджений мінімальний вік статевого повноліття повністю відповідає рекомендаціям, визначеним Комітетом Організації Об'єднаних Націй з прав дитини. У тому числі, при визначенні мінімального статевого віку, не виникає потреби в обов'язковому проведенні судово-медичної експертизи, що спрямована на встановлення статевої зрілості потерпілої особи, а це, у свою чергу, сприяє та полегшує процес кваліфікації та доказування такого кримінального правопорушення. Також закріплення вікового критерію, замість поняття «статевої зрілості» суттєво зменшить імовірність об'єктивного ставлення до вини, адже суб'єктивна сторона такого складу кримінального правопорушення вимагає від винного усвідомлення, що потерпіла особа не досягла статевої зрілості. Хоча фізіологічний (тобто, статевий) розвиток кожної особи носить індивідуальний характер, то встановлення факту недосягнення потерпілою особою статевої зрілості нерідко вимагає спеціальних знань, а в окремих випадках є неможливим без проведення відповідної експертизи [121].

Водночас, слід відзначити, що в науковій літературі існує досить багато думок та позицій щодо доцільності чи сумнівності таких нововведень. Так, можливо погодитися з позицією К.П. Задоя, який переконаний в тому, що встановлення конкретного «віку сексуальної згоди», звичайно, потребує закріплення в оновленому кодифікованому кримінальному законі України. Проте, з метою встановлення меж протиправної поведінки в сексуальній сфері необхідним є проведення комплексних міждисциплінарних досліджень

з обов'язковим залученням соціологів, кримінологів, судових медиків, сексологів та дитячих психологів [122, с. 77].

Також зауваження до таких законодавчих новел були викладені у Висновку Головного науково-експертного управління Апарату ВРУ, зокрема фахівцями вказувалося, що основним призначенням ст. 155 КК України має бути запобігання шкоди для здоров'я неповнолітньої особи, що може наступити у зв'язку з початком статевих зносин до моменту досягнення її статевої зрілості. Крім того, експерти не згодні з тим, щоб кримінальним правопорушенням визнавався добровільний статевий акт з особою жіночої статі, яка ще не досягла шістнадцятирічного віку, але вже є статево зрілою, при тому, що аналогічні дії, вчиненні по відношенню до шістнадцятирічної дівчини, яка за своїми фізіологічними ознаками ще не має такої зрілості, не міститимуть складу кримінального правопорушення, що передбачено ст. 155 КК України. І тому вони пропонували й надалі залишити ознакою цього правопорушення статево зрілість, а не вік потерпілої особи [123].

Поняття «статева зрілість» можна знайти у п. 16 Постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Згідно з цією Постановою, «статева зрілість» – це такий фізіологічний стан організму людини, який характеризується здатністю до повного виконання статевих функцій [106].

Коли йдеться про потерпілого від суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 155 КК України, О.О. Дудоров наголошує, що, застосовуючи ст. 155 КК, треба, серед іншого, враховувати й те, що ця стаття КК України перебуває у змістовій колізії з ч. 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК України (варто уточнити – у частині поєднаних із добровільною згодою дій сексуального характеру, вчинених повнолітньою особою стосовно малолітнього потерпілого). Системне і телеологічне тлумачення положень КК України, урахування очевидної різниці в шкоді, заподіюваній малолітнім та особам, яким не виповнилось 16 років, унаслідок передчасних статевих

зносин, а, отже, у суспільній небезпеці порівнюваних протиправних дій дозволяє, на його думку, зробити висновок про те, що вчинення відповідних сексуальних дій стосовно малолітньої потерпілої особи потребує кваліфікації за ч. 4 ст. 152 або ч. 4 ст. 153 КК України. Отже, потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК України, робить висновок вчений, має визнаватися лише та особа, якій вже виповнилось 14 років, але яка ще не досягла 16-річного віку [94, с. 71].

Аналізуючи судову практику з розгляду кримінальних правопорушень, пов'язаних з вчиненням дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можливо певним чином спростувати позицію О.О. Дудорова в частині визнання потерпілої особи віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, відповідно до ст. 155 КК України. Так, вироком Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області у справі № 350/1688/19, судом було встановлено, що ОСОБА 2 через соціальні мережі познайомила з мешканцем ОСОБА 1 та почала з ним періодично зустрічатись, повідомивши йому про свій дійсний вік – тринадцять років. З квітня 2018 р. обвинувачений ОСОБА 1 та потерпіла ОСОБА 2 періодично зустрічалися, спільно проводили час та спілкувались за допомогою соціальних мереж. У подальшому на початку серпня 2018 р., під час спілкування в соціальній мережі «Інстаграм», ОСОБА 1, усвідомлюючи недосягнення ОСОБА 2 віку чотирнадцяти років, запропонував їй вступити з ним в статеві зносини. Незважаючи на відмову ОСОБА 2, ОСОБА 1, з метою схилити останню до вступу з ним в статеві зносини, неодноразово пропонував малолітній ОСОБА 2 вступити з ним в статеві зносини, вказуючи, що у випадку відмови він більше не буде з нею зустрічатись. Після отримання згоди неповнолітньої ОСОБА 2 вступити з ним в статеві зносини, всередині серпня місяця 2018 р., ОСОБА 1 запропонував останній прибути в село, після чого вони обоє направились в лісовий масив поблизу сільського стадіону, де, достовірно знаючи, що ОСОБА 2 є малолітньою, та її дійсний

вік 13 років, з її добровільної згоди вступив з нею в природній статевий акт. І суд прийшов до висновку визнати винним ОСОБУ 1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 155 КК України [124].

Таким чином, потерпілою особою відповідно до ч. 1 ст. 155 КК України може визнаватися, в тому числі, й малолітня особа. Можна припустити, що тут має значення добровільна згода особи, без застосування фізичного насильства, погрози його застосування. Але, як уже було зазначено О.О. Дудоровим, труднощі можуть виникнути саме з ч. 3 ст. 152, що також передбачає по суті добровільні зносини сексуального характеру з малолітньою особою, проте дії кривдника кваліфікуються як зґвалтування, і покарання за яке є вищим від передбаченого ч. 1 ст. 155 КК України.

Більшість науковців переконані, що статеві зносини з малолітньою особою, навіть за наявності добровільної згоди, мали би кваліфікуватись як зґвалтування, з чим ми також можемо погодитися. Оскільки згода в такому випадку може усувати протиправність діяння лише у випадку, коли вона належить до посягання за такі права й інтереси, що знаходяться у вільному розпорядженні особи, яка надає згоду на їхнє порушення. Зважаючи на те, що малолітня особа не має у своєму вільному розпорядженні таких прав, то й неможливо оцінювати таку згоду як дійсну.

Щодо безпосереднього застосування фізичного насильства при вчиненні дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, то у всіх аналізованих рішеннях суду, обов'язково, при кваліфікації зазначається про відсутність фізичного впливу на неповнолітню особу. Зокрема, вироком Білопільського районного суду Сумської області у справі № 573/426/22 судом було встановлено, що в один із днів січня 2022 р., у вечірній час, неповнолітня ОСОБА 1, прийшла до будинку повнолітнього ОСОБА 2, де залишилася ночувати. ОСОБА 2, будучи повнолітньою особою, з метою досягнення статевого задоволення, маючи прямий умисел, спрямований на статеві зносини з неповнолітньою

ОСОБА 1, достовірно знаючи про її вік, якій на той час виповнилося 14 років, за взаємною згодою з останньою без застосування фізичного та психічного насильства, а також погроз застосування такого насильства, вступив з нею у природні статеві зносини [125].

Слід зауважити, що це не є безпосереднім підтвердженням відсутності фізичного насильства при вчиненні дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Утім, за наявності недобровільної згоди, що підтверджується завданням фізичної шкоди, такі дії мають кваліфікуватися за ст. 152 КК України.

Мартинишин Г.Я. зазначає, що більшість дослідників статевої зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, відносять до кримінальних правопорушень, що виключають застосування насильства, проте сам науковець дотримується думки, що аналізоване правопорушення супроводжується певними погрозами, що дає змогу констатувати про наявність застосування психічного насильства при вчиненні таких правопорушень [104, с. 123].

На нашу думку, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, незважаючи на відсутність фізичного насильства, може передбачати застосування психічного насильства, про що буде більш детально аргументовано в наступному підрозділі нашого дослідження.

Ще одним кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх є їхнє розбещення, що передбачено ст. 156 КК України. Спочатку зазначимо, що згаданим неодноразово Законом України, який стосується приведення у відповідність кримінального законодавства до Стамбульської конвенції, було внесено зміни також і до ст. 156 КК України. Проте, ці зміни не були відчутними та не мають для нашого дослідження суттєвого значення, а тому не будемо зупинятися на них детально. Водночас, вважаємо за необхідне окреслити загальне розуміння

розпусних дій, що є ключовим елементом розбещення неповнолітніх, що дозволить підтвердити або спростувати наявність фізичного насильства при вчиненні розбещення неповнолітніх.

Відповідно до сучасного українського етимологічного словника слово розбестити означає «зробити аморальним; викликати найгірші інстинкти» [126, с. 105].

І.О. Бандурка вказує, що розпусні дії мають сексуальний характер і можуть набувати вигляду фізичних дій або інтелектуального розбещення [127, с. 52]. А.В. Савченко під розпусними діями розуміє фізичні чи інтелектуальні дії сексуального характеру, здатні викликати фізичне та моральне розбещення неповнолітніх [128, с. 351].

Більш широке визначення надає С.І. Селецький, який такими діями визнає різні способи задоволення винним статевої потреби чи пристрасті в присутності неповнолітніх чи збудження статевого інстинкту без вчинення статевого акту. Це можуть бути: подразнення статевих органів, оголення власних статевих органів, відверто сексуальні розмови чи дії, поради тощо. Розпусні дії завжди носять сексуальний характер, вони можуть бути фізичними (оголення і мацання статевих органів як потерпілої, так і винної особи); інтелектуальними (сексуальні оповідання, демонстрування порнофільмів) [129, с. 65].

Отже, мова йде про два різновиди розбещення – інтелектуальне та фізичне. Так, під фізичним розбещенням слід розуміти оголення статевих органів потерпілої особи чи правопорушника, пощипування їх, непристойні дотики, що викликають статево збудження, навчання онанізму, вчинення у присутності потерпілої особи статевого акту, акту онанізму тощо. Під інтелектуальне розбещення підпадають різноманітні цинічні розмови на сексуальні теми, розповіді натуралістичних та сексуальних історій, фотографування потерпілих у різноманітних сексуальних позах тощо [130, с. 128].

Таким чином, фактично може здійснюватися психічний вплив на неповнолітню особу.

Щодо безпосереднього застосування фізичного насильства при вчиненні розбещення неповнолітніх, то слід зазначити, що ст. 156 КК України не передбачено обов'язкового застосування такого насильства для кваліфікації. Утім, на думку О.О. Дудорова, диспозиція ч. 1 аналізованої статті не виключає насильницький характер розпусних дій. Розбещення неповнолітніх, яке поєднується з побоями і мордуваннями, заподіянням тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, зараженням вірусом імунodefіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби, слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за ст. 156 КК України і певною нормою про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя або здоров'я особи [92, с. 82]. Така позиція науковця є цілком аргументованою, з чим можна погодитися.

Утім, аналізуючи судові рішення щодо застосування фізичного насильства під час вчинення розбещення, суди не кваліфікують додатково такі дії за сукупністю кримінальних правопорушень.

Відповідно до вироку Київського районного суду міста Одеси ОСОБА 1, знаходячись в салоні автомобіля, перебуваючи біля будинку в Одесі, діючи умисно, з метою задоволення своєї статевої пристрасті, розуміючи, що вчиняє дії щодо малолітньої ОСОБА 2, почав демонструвати свої оголені статеві органи, примушував розмовами потерпілу дивитись та фотографувати його оголені статеві органи, чинив психічний тиск на малолітню особу, а також торкався, та мастурбував свій статевий орган, чим вчинив розпусні дії сексуального характеру стосовно малолітньої потерпілої, з метою задоволення своєї статевої пристрасті. Під час розпусних дій щодо малолітньої ОСОБА 2, ОСОБА 1 побачив, що до автомобілю наближається стороння особа, після чого залишив місце вчинення кримінального правопорушення [131].

На основі наведеного вище прикладу, можемо аргументувати, що, вчиняючи розпусні дії, особа-правопорушник використовував психічний вплив на малолітню особу, що виражається у «примушуванні» та психічному тиску на потерпілу. Тому можемо припустити, що розбещення неповнолітніх осіб передбачає застосування психічного насильства, що буде більш детально досліджено в наступному підрозділі.

Важливим аспектом під час аналізу судової практики з розгляду кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітні/малолітніх осіб є наявність двох прогалін, а саме:

1) неправильної кваліфікації діянь, що містять явні ознаки зґвалтування малолітніх/неповнолітніх осіб, натомість суди кваліфікують такі діяння як «вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку»

2) неправильної кваліфікації діянь, що містять ознаки явного сексуального насильства малолітніх/неповнолітніх осіб, натомість суди кваліфікують такі діяння як «розбещення неповнолітніх».

Якщо аналізувати статистичні дані Офісу Генерального прокурора України за 10 місяців 2023 р. і, наприклад, порівняти показники 2021 р. щодо вчинення діянь, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх та з вчиненням дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, то такі дані є вкрай негативними. У 2021 р. – 224 офіційно зафіксовані випадки розбещення неповнолітніх, за 10 місяців 2023 р. – 250 таких випадків. Також негативними показниками, що підтверджують збільшення кількості правопорушень, характеризується вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

На наш погляд, може бути два шляхи для вирішення ситуації, що склалася в практичній реалізації кримінально-правових норм судовими органами України:

1. Першим шляхом вирішення проблеми може бути внесення змін до ст. 152 КК України та до ст. 153 КК України, шляхом виключення в ч. 3 згадки про неповнолітню особу та ч. 4 в цілому цієї ж статті, при цьому необхідним буде внесення змін до ст. 155 та ст. 156 шляхом доповнення ч. 3 та ч. 4 з кваліфікованими складами цих кримінальних правопорушень.

2. Другим шляхом вирішення такої проблеми може бути виключення ст. 155 та ст. 156 КК України.

І останнім, не так давно доданим до КК України, кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості є домагання дитини для сексуальних цілей, що передбачено ст. 156-1 КК України. Криміналізація означеного правопорушення обумовлена згаданою раніше Лансаротською конвенцією, яка у ст. 23 визнає необхідність встановлення кримінальної відповідальності для осіб, що вчиняють певні дії для підготовки дитини до сексуального насильства.

Так, у роз'ясненні до ст. 23 Конвенції іншою назвою домагання дитини для сексуальних цілей визначено грумінг. Це поняття також вживається і в українському правовому полі. Грумінг є підготовкою, вмотивованою бажанням використати дитину для сексуального задоволення. Це може включати дружбу з дитиною, часто через дорослого, який видає себе за іншу молоду людину, залучаючи дитину до обговорення інтимних питань, і поступово демонструючи дитині матеріали сексуального характеру для того, щоб зменшити опір або заборони стосовно сексу. Дитина також може бути залучена до створення дитячої порнографії, методом надсилання компрометуючих особистих фотографій та із використанням цифрової камери, веб-камери або камери телефону, що забезпечує грумера засобами контролю над дитиною за допомогою погроз (дитяча порнографія – стаття 20). Якщо організовується фізична зустріч, дитина може зазнати сексуального насильства чи іншої шкоди [132].

Сама ж назва статті ст. 156-1 КК України визначає домагання як пропозицію зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, або неповнолітній особі з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у випадку, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася [39].

Проаналізувавши декілька судових рішень щодо домагання дитини, можливо припустити, що при вчиненні домагання дитини для сексуальних цілей застосування фізичного насильства виключається, натомість мають місце прояви психічного насильства.

Таким чином, ще одним критерієм поділу фізичного насильства в кримінальних правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи можна визначити потерпілих від фізичного насильства, якими можуть бути повнолітні особи, малолітні та неповнолітні особи.

2.2. Психічне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості

Психічне насильство в кримінальних правопорушеннях має складну правову природу. Це пояснюється перш за все тим, що його не завжди можна відслідкувати з початку вчинення кримінального правопорушення, чи з моменту його завершення. Адже досить часто, психічне насильство має прихований характер, а наслідки його застосування можуть проявлятися через певний проміжок часу.

Саме тому Г.М. Собко вказує, що психічне насильство є складним феноменом, а відсутність його вичерпного наукового та законодавчого визначення зумовлює труднощі при кваліфікації кримінальних правопорушень. Помилково вважається, що психічне насильство зводиться

лише до погроз заподіяння фізичної шкоди, адже деякі прояви психічного насильства взагалі знаходяться поза межами регламентації КК України [46, с. 137].

О.М. Храмцов визначив психічне насильство як суспільно небезпечний, протиправний вплив на психіку іншої особи або групи осіб, який здійснюється з негативістських або інструментальних мотивів в інформаційній формі всупереч або поза волею цих осіб, впливає на свободу їх волевиявлення або спричиняє психічну чи фізіологічну травму. Таке визначення поняття психічного насильства охоплює, на його погляд, найбільш важливі ознаки психічного насильства і дає можливість саме з цих позицій оцінювати ознаки окремих його проявів (погроза, примушування тощо) та проводити їх відповідну кваліфікацію [133, с. 31].

Дослідник М.І. Варій стверджує, що психіка визнається продуктом, який не існує і не може існувати поза та окремо від свого органу. «Психічне» тлумачиться як унікальна функція мозку, як специфічна діяльність високоспеціалізованих живих клітин, що функціонують у зв'язку з внутрішніми і зовнішніми впливами [134].

Загалом, основною метою психічного насильства є залякування потерпілої особи, а також бажання викликати в останнього почуття страху. Тому, в першу чергу, при застосуванні психічного насильства страждає психіка людини, в сукупності з іншими внутрішніми станами: відчуттями, сприйняттями, уявою людини, її усвідомленням та волею.

Деякі дослідники вказують, що кожна з погроз для потерпілої особи є об'єктивно існуючою реальністю, що може мати вираження в зовнішньому роздратуванні та призводить його до певного психічного стану. Такий психічний стан може характеризуватися наступними ознаками: усвідомлена психічна діяльність та можливість потерпілої особи сприймати інформацію, що надходить від правопорушника; обумовлений зовнішнім роздратуванням, що передається в мозок; викликає у потерпілої особи суб'єктивне відчуття

розуміння часу та місця власною особистістю, сприйняття поведінки правопорушника як такої, що може виражатися в наявній або потенційній небезпеці [135, с. 78].

Якщо аналізувати судові рішення, що стосуються кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, можна сказати, що судді у своїх рішеннях не надають психічному насильству особливого значення та не розписують його відображення, як, наприклад, фізичне насильство, примітивно відзначаючи – «за допомогою психічного впливу», «використовуючи психічне насильство», «впливаючи на психіку» тощо.

У цілому, проаналізувавши достатньо велику кількість визначень сучасних науковців та фахівців, які досліджують психічне насильство як кримінально-правову категорію, можна визначити три напрями, в яких воно розглядається: в межах першого – психічне насильство є складовою фізичного насильства; в межах другого – психічне насильство перебуває у нерозривному взаємозв'язку з фізичним насильством; в межах третього – психічне насильство існує незалежно від фізичного насильства, як самостійна рівнозначна останньому категорія. У цьому дослідженні ми будемо аналізувати та є прихильниками того, що психічне насильство, в тому числі, в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є самостійною, рівнозначною фізичному насильству правовою категорією.

Т.П. Матюшкова зауважує, що вчинення статевих кримінальних правопорушень завжди застосовується з фізичним та психічним насильством. При цьому, психічне насильство може мати дві форми – явну та приховану. У зв'язку з цим, якщо доведення факту фізичного насильства завжди є очевидним, то про психічне насильство це неможливо сказати – застосування його завжди викликає труднощі при його кваліфікації [136, с. 92].

Щодо таких форм насильства, то маємо зауважити, що будь-який психічний вплив має здійснюватися свідомістю та волею правопорушника, тобто така особа використовує психічну силу, як у випадку застосування фізичного насильства, правопорушник застосовує фізичну силу, перевагу у силі. Так, характер сприйняття психічного впливу буде завжди залежати від психіки особи на яку спрямовується такий вплив. А тому, саме психологічні властивості та надання нею психологічної оцінки цьому негативному впливу і буде визначальним чинником для емоційної та стресової реакції організму, що зазвичай може продовжуватися, навіть після завершення такого насильства. І тут матиме місце приховане насильство, що може проявитися через певний проміжок часу.

Деякі науковці додають до визначення психічного насильства, крім залякування, погрози застосування фізичного насильства ще й погрозу застосування зброї. Власне, варіантів психічного насильства є безліч і зазвичай, всі вони виражаються у психічному тиску на особу, її психіку та психічні процеси. При тому, що найбільш небезпечною завжди є погроза вбивством, якщо така погроза є реальною чи наявною.

Крім форм психічного насильства в кримінально-правовій доктрині ще виділяють його види залежно від певних критеріїв. Зокрема:

1) залежно від мети застосування:

а) поведінкове (звичайне або пряме) – розглядається як безпосереднє завдання шкоди особі. Тут можливо говорити про «насильство заради насильства» і характеризується воно мотивами ворожості та ненависті до потерпілого;

б) інструментальне (структурне) – мета, завдання якого не пов'язане із завданням шкоди потерпілому;

2) залежно від того, чи мала місце провокація психічного насильства з боку потерпілої особи:

а) пов'язана з провокуючою поведінкою потерпілої особи;

- б) не пов'язана з поведінкою потерпілої особи;
- 3) залежно від спричинених наслідків:
 - а) спричинило психічний розлад здоров'я;
 - б) не спричинило явного психічного розладу, проте змінило поведінкові процеси потерпілого.

Така класифікація не є вичерпною і цілковито може підпадати під різновиди психічного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Крім того, може бути доповненою залежно від сфери охоронюваних кримінальним правом суспільних відносин.

Щодо безпосереднього аналізу психічного насильства в досліджуваних кримінальних правопорушеннях, то як і у випадку здійсненого аналізу фізичного насильства, законодавець відмовився від згадки про психічне насильство у деяких кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Проте, суди у своїх рішеннях продовжують звертати увагу на психічне насильство як на спосіб вчинення деяких кримінальних правопорушень досліджуваної сфери. Для прикладу, вироком Кіцманського районного суду Чернівецької області було встановлено, що в ніч на 17.07.2021 р., ОСОБА_1, перебуваючи у своєму будинку, залишившись наодинці з малолітнім ОСОБА_3 та реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на задоволення статевої пристрасті, зняв з себе одяг та нижню білизну, оголивши таким чином свої геніталії, а в подальшому, застосовуючи психологічний тиск самостійно роздягнув малолітнього ОСОБА_3. Після цього за допомогою комп'ютерної техніки шляхом використання всесвітньої мережі Інтернет ОСОБА_1 продемонстрував малолітньому ОСОБА_3 відеозаписи та фотозображення зі сценами статевих актів. При цьому, під час демонстрації вказаних відеозаписів та фотозображень ОСОБА_1, переслідуючи мету, спрямовану на вчинення дій сексуального характеру,

почав своїми руками торкатися до статевого органу малолітнього ОСОБА_3, після чого, застосовуючи психічний тиск, змусив малолітнього руками торкатися до його статевого органу [137].

Іншим прикладом можливо назвати Вирок Вінницького міського суду Вінницької області у Справі № 127/27386/19, відповідно до якого Особа, будучи стажистом на посаді шеф-кухаря ресторану, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у вузькому безлюдному коридорі перед приміщенням кухні ресторану, помітив неповнолітню потерпілу особу, яка проходила практику на посаді кухаря. Маючи намір на вчинення насильницьких дій сексуального характеру, діючи умисно, з невстановлених мотивів, достовірно знаючи, що потерпіла особа є неповнолітньою, Особа, слідуючи по коридору за потерпілою, підійшов впритул до неї та всупереч волі, без її згоди, нахилився над нею і, обома руками обіймаючи її зі спини, доторкнувся до її талії, від чого потерпіла намагалася втекти. Далі Особа, продовжуючи переслідувати неповнолітню особу, чинив на неї психічний тиск, а потім продовжив вчиняти насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані з проникненням у тіло потерпілої, а саме без її згоди торкався до інтимних частин тіла дівчини. Намагаючись уникнути сексуального переслідування з боку Особи, потерпіла особа перейшла з коридору кухні в її приміщення, однак Особа, бажаючи продовжити насильницькі дії сексуального характеру щодо неї, прослідував за нею, знову намагаючись торкнутися інтимних частин її тіла, чого остання уникнула. У момент, коли потерпіла особа наблизилася до столу та фотографувала меню для навчальних цілей, Особа, продовжуючи реалізацію свого злочинного наміру на вчинення насильницьких дій сексуального характеру щодо неї, пройшов за нею, сів неподалік за стіл та почав ставити їй непристойні питання інтимного характеру, здійснюючи на неї явний психологічний тиск, на що потерпіла зауважила, що вона не бажає спілкуватися з ним на подібні теми. Проте Особа, продовжуючи свої насильницькі дії сексуального характеру

щодо потерпілої особи, в момент, коли вона нахилилася на сміттєвим баком на кухні, підійшов до неї та, неочікувано та безпричинно, без дозволу потерпілої, взяв її обома руками за сідниці, вчиняючи таким чином насильницькі дії сексуального характеру щодо неї [138].

Таким чином, відсутність поняття психічного насильства у складі кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, не означає відсутність його застосування до потерпілої особи.

Слід відзначити, що у Постанові ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», про яку йшлося у попередньому підрозділі, не визначено поняття «психічного насильства» [106]. Проте, в пункті 4 згадується про погрози застосування фізичного насильства, що виступає способом подолання чи запобігання опору потерпілої особи за допомогою застосування фізичного насильства до потерпілої особи чи до іншої близької для потерпілої особи. Виразитися така погроза може у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для завдання тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи в інших діях. Також зазначається, що погроза застосування фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як цілком реалістична. В свідомості такої особи має скластися враження, що у випадку протидії правопорушнику чи невиконання його вимог таку погрозу буде реалізовано [106].

Незважаючи на те, що Постанова не апелює поняттям «психічного насильства», але саме у такому розумінні зазвичай його аналізують науковці. Проте слід зазначити, що психічне насильство може як поєднуватися з фізичним насильством (у розумінні погрози застосування фізичного насильства), так і бути самостійною правовою категорією (у вигляді примусу, домагання, шантажу, залякування тощо).

Щодо поєднання психічного насильства з фізичним, то це можна відобразити так: у процесі примушування до вступу в статевий зв'язок правопорушник пообіцяв не застосовувати фізичної сили до потерпілої особи, якщо вона погодиться на статевий зв'язок. І вона, боячись отримати ще більші ушкодження, адже вже до неї було застосовано психічний тиск, погодилася на такий зв'язок. У такому випадку має відображення явний взаємозв'язок психічного та фізичного насильства. Можливо припустити, що психічне насильство зазвичай буде передувати фізичному насильству, застосовуватися, в першу чергу, для подолання опору, при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Щодо застосування психічного насильства при вчиненні зґвалтування та сексуального насильства, можна розглянути приклад, де вироком Фрунзівського районного суду Одеської області у Особа 1, який знаходився за місцем свого мешкання, виник злочинний умисел, спрямований на зґвалтування Особа 2. Реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на порушення статевої свободи та недоторканості, Особа 1 зайшов на територію домогосподарства Особа 2, де безперешкодно зайшов до кімнати житлового будинку, де діючи з прямим умислом із застосуванням психічного тиску, примусив останню вступити з ним в статеві зносини, тобто з вагінальним проникненням в тіло Особа 2 з використанням геніталій, без добровільної згоди останньої [139].

Аналізуючи це судове рішення, можна відзначити, що зґвалтування відбулося з використанням психічного тиску, що є проявом психічного насильства.

У судових рішеннях досить часто вказується на моральні страждання, викликані зґвалтуванням, що застосовується у поєднанні з фізичним насильством. Так, вироком Володимир-Волинського міського суду Волинської області, у провадженні № 154/3405/19 було встановлено, що

Особа 1, використовуючи свою перевагу в силі по відношенню до зазначеної особи, не реагуючи на її неодноразові прохання та вмовляння припинити зазначені протиправні дії, подолавши її опір, здійснив вагінальне проникнення в тіло Особа 2 з використанням своїх геніталій, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування), внаслідок чого принизив її гідність та спричинив фізичний біль й моральні страждання [140].

Зґвалтування та сексуальне насильство – є особливо небезпечними кримінальними правопорушення, що спричиняють тяжкі психічні травми. Зокрема, у 80 % випадків жертви тривалий час мають серйозні проблеми зі здоров'ям; вони в 13 разів частіше, ніж потерпілі від інших кримінальних правопорушень, звертаються до суїциду. Після введення Американською психіатричною асоціацією діагностичного і статистичного тесту (DSM) було встановлено, що жертви сексуального насильства переживають таке ж потрясіння, як і люди, що постраждали від землетрусу, авткатастрофи, одержали травми внаслідок бойових дій, тобто у них розвивається посттравматичний стресовий розлад [141, с. 163].

У випадку застосування психічного насильства в процесі вчинення зґвалтування та сексуального насильства, в переважній більшості випадків, застосовуються погрози застосування фізичного насильства як його різновиду.

Кримінально-правовою літературою справедливо підкреслюється універсальна роль погрози як початкової форми насильства або його спроби. «Різного роду залякування без конкретної спрямованості не можуть розглядатись як погроза. Впливаючи на свідомість і волю, погроза порушує, або створює можливість порушення, нормального душевного спокою та здатна потягнути за собою психічну травму» [142, с. 5].

Не існує узагальненого поняття «погроза» в КК України. До того ж, в окремих розділах основного кримінального Закону, такі погрози можуть мати різну мету застосування та різні форми прояву. По-різному тлумачать

погрози застосування психічного насильства при вчиненні зґвалтування та сексуального насильства й науковці.

Погроза є одним з переважних способів психічного примусу, що визначається як насильницький вплив на психіку людини. Виділяють два основні способи такого впливу:

- інформаційний вплив, який полягає в погрозах щодо завдання шкоди об'єктам кримінально-правової охорони;

- безпосередній вплив на підсвідому сторону психіки (сюди слід віднести гіпноз, електронну стимуляцію мозку тощо) [143, с. 21].

Таким чином, можна припустити, що погрози в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи можуть мати вираження в інформаційному впливі (тобто, в погрозі завдання шкоди потерпілому або третім особам) та в безпосередньому впливі на підсвідому сторону психіки потерпілої особи.

На думку Храмцова О.М., реальність погрози є ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що характеризує погрозу як кримінально каране діяння. Крім того, він зазначає, що не є необхідним, щоб потерпілий усвідомлював чи не усвідомлював дії винної особи, та не виключає протиправності й суспільної небезпеки самої погрози. Адже переконаний, що «достатньо того, що можливість та імовірність реалізації погрози впливає з тих обставин, які винний доводить або робить спробу довести до відома потерпілого» [144, с. 35].

Адресатом погрози може бути не лише потерпіла, а й інші, наприклад, близькі родичі (діти, батьки), наречений (наречена), друг (подруга) тощо. Важливо лише, щоб психічне насильство мало за мету зламати волю саме потерпілої особи. Вважаємо також, що така погроза може стосуватися знайомих, а іноді й малознайомих людей, котрі випадково опинились поруч у момент вчинення кримінального правопорушення. Але знову ж таки, погроза

має бути реальною та мати на меті зламати волю саме потерпілої особи [145, с. 377].

Загалом, погроза при вчиненні кримінальних правопорушень, у тому числі, проти статевої недоторканості та статевої свободи особи може мати вираження у двох формах: погроза як діяння (сам процес), погроза як наслідок. При тому, що дві такі форми мають характеризуватися можливістю настання шкоди (тобто, бути реальними).

До того ж, деякі науковці пропонують визначити погрози застосування насильства при вчиненні зґвалтування та сексуального насильства в іншому контексті. Зокрема варто передбачити в абз. 1 п. 4 Постанови Пленуму ВСУ від 30 травня 2008 р. № 5: таке визначення погроз: це дійсний протиправний психічний примус, який полягає в можливості негайного застосування фізичної сили як щодо потерпілої особи, її близьких родичів, так і стосовно інших осіб, котрі опинилися поруч, але з метою зламати волю саме потерпілої особи. Форми погрози можуть полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для завдання тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи інших діях» [146, с. 119].

Це дозволяє не погоджуватися з представленою в теорії кримінального права позицією, що психічне насильство завжди пов'язане з подоланням опору потерпілої, тобто воно має місце лише у випадках, коли активний опір не залишає у правопорушника сумнівів щодо небажання потерпілої вступати в статевий контакт. При цьому, не враховується, що потерпіла може втратити таку здатність через страх, позамежовий негативний вплив на її емоційно-вольову сферу, розуміння безперспективності опору через нерівні фізичні можливості, сукупно – внаслідок психічного впливу. Це якраз таки можна відобразити при вчиненні зґвалтування або сексуального насильства. Наприклад, перебуваючи у безлюдному місці, потерпіла особа з почуття страху, не пручаючись погодилася на статеві зносини із незнайомою особою,

адже розуміла, що в іншому випадку може отримати тілесні ушкодження, зважаючи на перевагу у фізичній формі кривдника.

На думку М.М. Корчового, більш чітко зміст погрози при сексуальному насильстві можна визначити як психічний вплив, що здатен поставити, зокрема, жінку в безвихідне становище, яке прирівнюється до беспорядного стану [147, с. 49].

Саме тому, не можна значно розширювати чи звужувати зміст погрози при вчиненні окремих кримінальних правопорушень, зокрема зґвалтування та сексуального насильства, оскільки це не відповідатиме диспозиціям відповідних кримінально-правових норм. Для правильного відмежування фізичного насильства від погрози потрібно врахувати, що в першому випадку винний впливає на тілесну недоторканість особи, а в другому – на її волю.

Погроза при вчиненні зґвалтування та сексуального насильства може виражатися в словах («вб'ю», «заріжу», «покалічу» тощо), демонстрації зброї або інших предметів, якими можна заподіяти тілесні ушкодження, може впливати з обстановки, що створилася, якщо, наприклад, група гвалтівників оточує жінку в безлюдному місці, вимагаючи підкоритися їхнім вимогам. Погроза може мати конкретизований або невизначений характер. Погроза може стосуватися як самої потерпілої особи, так і її родичів або близьких осіб. Тому погроза, наприклад, вбити або покалічити немовля, якщо його мати негайно не поступиться вимогам гвалтівника, не може виключати відповідальності за зґвалтування або замах на нього [148].

Найчастіше погроза при вчиненні зґвалтування або сексуального насильства має все ж таки невизначений характер, наприклад: «нікому не кажи, а то пришию», «будеш калікою», «можуть бути проблеми з головою», а також нецензурними лайками або жаргонними виразами. Демонстрація вогнепальної, холодної зброї або інших предметів, які можуть використовуватися як зброя, при цьому оцінюється як погроза вбивством або заподіянням тяжкого тілесного ушкодження. У цьому випадку можливо

класифікувати погрози на ті, які виражаються вербально та ті, які виражаються за допомогою сторонніх предметів (вогнепальна, холодна зброя тощо).

При цьому варто відзначити, що погроза вбити у випадку опору потерпілої особи при зґвалтуванні охоплюється ст. 152 і не вимагає додаткової кваліфікації за ст. 129 КК. Якщо ж погроза вбивством була висловлена після зґвалтування, наприклад, з метою, щоб потерпіла особа не повідомила про вчинене щодо неї, дії винної особи за умови, зазначеної у диспозиції ч. 1 ст. 129 КК, підлягають кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідною частиною цієї статті та відповідною частиною ст. 152 КК [118, с. 105].

За наслідками застосування психічного насильства у вигляді погроз при вчиненні зґвалтування та сексуального насильства слід розрізняти такі наслідки:

1) виникнення почуття страху, що знижує психологічну діяльність потерпілого, через що він втрачає контроль над своїми діями, який проявляється в непотрібних діях (рухах), інколи супроводжується втратою активності;

2) виникнення почуття протесту, гніву, обурення, які, навпаки, підвищують активність потерпілого та спонукають останнього до активних дій з метою протидії такому насильству.

Що стосується психічного насильства при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 КК України, то варто звернути увагу перш за все, на саме поняття «примушування». Адже саме тут спосіб вчинення кримінального правопорушення прямо зазначений у диспозиції статті.

Складність самої категорії примушування полягає в тому, що не існує законодавчого визначення цього поняття, натомість є досить значна кількість наукових публікацій з приводу розширення його змісту, зіставлення

останнього з іншими, схожими кримінально-правовими категоріями. Одним з таких є спонукання. Деякі науковці навіть пропонують слово «примушування» замінити на «спонукання» в контексті розуміння ст. 154 КК України та розширення її об'єктивної сторони [149, с. 131].

Кримінально-правове розуміння значення примушування зазвичай полягає в протиправному впливі на особу, що має на меті змусити вчинити її певні дії, а також змінити характер діяльності.

Академічний тлумачний словник української мови визначає слово «примушувати» як:

- 1) вимагати в кого-небудь виконання чогось незалежно від його волі, бажання;
- 2) своєю дією, вчинками викликати певні дії, вчинки, стан, ставлення до чого-небудь і т. ін. у когось іншого;
- 3) своїми зусиллями викликати, зумовлювати вияв чого-небудь. У цьому ж словнику «спонукати» розуміється як: змінювати пряме положення на похиле, нагнувши, опустивши що-небудь; нахилити. Це слово також має переносне значення: переконувати, умовляти, примушувати робити що-небудь, погоджуватися на щось [150].

Таким чином, можливо припустити, що поняття «спонукати» включає в себе значно ширший характер дій, ніж поняття «примушувати».

Підтвердження з цього приводу висловив Храмцов О.М., який зазначив, що характер дій спонукання може включати в себе умовляння, обіцянки, підкуп тощо. Чого неможливо сказати про примушування. Він зазначає, що поняття «спонукання» за обсягом є ширшим, ніж поняття «примушування», тому що виражається не лише в психічному впливі на особу, що є характерним для примушування до вступу в статевий зв'язок, а й в обіцянках, підкупі тощо [151, с. 160].

Погоджуємося із думкою Ярмиш Н.М., яка вважає, що примушування та спонукання є самостійними видами позбавлення чи обмеження волі

потерпілої особи при одночасному нав'язуванні власної волі іншій особі. При цьому правопорушник діє за власними мотивами та прагне досягнення своєї мети. Також авторка підкреслює, що право вибору подальшої поведінки при примушуванні, на відміну від спонукання, не надається. Водночас, при примушуванні особа або виконує те, до чого її примушують, або страждає від погрози. Саме у цьому полягають критерії відмежування таких понять [152, с. 38].

Таким чином, якщо розглядати примушування та спонукання до вступу у статевий зв'язок, то саме примушування буде кримінально-карним, адже передбачає два негативні наслідки для особи, в той час, коли спонукання залишає можливий позитивний наслідок для такої особи.

Цікаву думку висловлює М.Г. Арманов, який вважає, що при розмежуванні примушування та спонукання неможливо як критерій поведінки брати кількість можливих варіантів, які може обрати потерпіла особа. Він дотримується думки, що при кваліфікації треба відштовхуватися від суб'єктивного ставлення потерпілої особи до інформаційного впливу як примушування. Врешті-решт учений приходять до того, що треба співвідносити як загальне та спеціальне поняття спонукання та примушування. Тобто, примушування завжди є вимогою, поєднаною з погрозою настання небажаних для особи, що примушується, наслідків. Проте, під спонуканням треба розуміти, окрім примушування, ще й засоби інформаційного впливу: умовляння, пропозиції, поради, заохочення та інші дії. Однак треба підкреслити, що на законодавчому рівні необхідно сформулювати ознаки, які б відрізняли схожі за змістом поняття, щоб, зрештою, це не призводило до помилок у кваліфікації, та уникнення довільного тлумачення законодавства [153, с. 141].

Не можемо цілковито погодитися з позицією науковця щодо співвідношення загального та часткового, бо спонукання не може в себе включати примушування, адже це дві самостійні правові категорії.

Отже, в спонуканні є позитивне бажання щось робити. Спонукання як варіант своєрідної позитивної мотивації відрізняється від різних варіантів негативної мотивації, коли бажання щось робити викликається болем або страхом, що присутнє в примушуванні. Таким чином, заміна терміна «примушування» на «спонукання» в кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 154 КК України – визнається нами недоцільною.

Щодо взаємозв'язку примушування та психічного насильства, то на думку Г.М. Собко, в більшості складів кримінальних правопорушень «примушування» виступає як загальний вид психічного насильства, тоді як «примус», «спонукання», «вплив», «схилення» – є лише способом вчинення цього примушування. Існують навіть позиції, згідно з якими до примушування належить також і обман. З цією позицією складно не погодитися, бо, якщо особа не бажає віддавати, наприклад, ключі від оселі особі, яка обманним шляхом (повідомляє про пожежу) бажає отримати ці ключі, то як раз це примушування вчиняється шляхом обману [46, с. 211].

Це ж саме стосується і обманного способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 КК України. Наприклад, правопорушник обманним шляхом переконав іншу особу у тому, що він є директором підприємства, на яке влаштовується особа, і примусив таку особу вступити з ним в статевий зв'язок у заміन на отримання посади на такому підприємстві.

Таку позицію підтримує й М.В. Сийплові, який зазначає, що у такому випадку винна особа використовує не лише психічне та фізичне насильство як спосіб учинення цього кримінального правопорушення, а матеріальну чи службову залежність, під якими розуміється істотне погіршення матеріального становища потерпілого чи її близьких родичів або ж погіршення його службового становища або шантаж. Це стосується і ст. 174 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку шляхом насильства

чи погрози застосуванням насильства або шляхом інших незаконних дій. Під іншими незаконними діями розуміються обман, погроза позбавленням будь-яких пільг, погроза звільненням працівника, виданням наказу чи розпорядження. Тобто, в цьому випадку поняття примушування охоплює не лише насильницькі дії, які є проявами фізичного чи психічного насильства, а й інші дії, які впливають на волю потерпілої особи та спонукають її до певних дій чи бездіяльності [154, с. 164].

На думку М.Д. Денисовського, психічне насильство як засіб примушування, не може в досліджуваній статті включатися до цього поняття, а повинно знаходити самостійну оцінку за окремими статтями КК України, які належать до кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи [155]. З чим ми не можемо погодитися, адже нами вже було визначено, що насильство в кримінальних правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи розглядається не як засіб, а як спосіб вчинення кримінального правопорушення.

Не можемо також в повній мірі погодитися з позицією К.М. Плутницької, яка вказує на те, що примушування до вступу в статевий зв'язок вчиняється шляхом застосування психічного насильства, яке охоплює широкий діапазон протиправних дій [116]. Адже далі по тексту науковиця не аргументує, які ж саме протиправні дії охоплюються психічним насильством у такому випадку.

З метою уникнення довільних тлумачень примушування в контексті ст. 154 КК України, законодавцю слід уточнити об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Адже об'єктивна сторона спрямована на виникнення у потерпілої особи стану безвиході, коли вона розуміє, що в неї немає вибору, і починає слухатись правопорушника. Це може здійснюватися різними способами, що мають бути передбачені у самій статті, зокрема залякуванням, погрозами, матеріальною залежністю тощо. Таке розуміння цієї статті є дуже важливим, адже інакше примушування до вступу в

статевий зв'язок буде визнаватися просто замахом на зґвалтування чи сексуальне насильство. Саме тому ми повинні виділяти намагання правопорушника змусити особу вступити у статеві зносини. Адже як показує практика, існує низка науковців, котрі взагалі пропонують відмовитися від криміналізації примушування та охоплювати такі дії як замах на зґвалтування або сексуальне насильство.

У зв'язку з тим, що існують такі розбіжності в наукових колах, пропонуємо викласти ч. 1 ст. 154 КК України в такій редакції: *«Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою шляхом залякування, шантажу, погрози...»*

Особливе вираження психічне насильство знаходить в межах ч. 3 ст. 154 КК України, де мова йде про погрози, які можуть стосуватися погрози знищення чи пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого), а також її (його) близького родича (родичів). Крім того, ця стаття передбачає й об'єкт охорони такий як воля, честь та гідність в частині, що направлена на психічний примус у зв'язку з розголошенням відомостей, що ганьблять потерпілу (потерпілого) або його (її) близьких родичів [39].

Погроза, реалізація якої передбачається в майбутньому, зазвичай, не ставить потерпілу особу у безвихідне становище, залишає їй можливість вибору варіантів поведінки. У такому випадку одним з чинників вступу нею у небажані статеві зносини є її власний вибір. Проте, коли потерпіла особа перебуває у підневільному становищі, тоді й погроза з відстроченим моментом її реалізації позбавляє потерпілу особу можливості без втрат для життя чи здоров'я вибрати інший варіант поведінки, ніж підкорятися домаганням насильника. Тому визначальним є не так закладений у самій погрозі час її здійснення: негайно чи відстрочено, як обумовлена обстановкою, в якій вчиняється погроза, здатність її позбавляти потерпілу

особу можливості діяти на власний розсуд, вибирати варіанти своєї поведінки [156, с. 24–25].

Не можемо цілковито погодитися з позицією науковиці з приводу погрози, що зазвичай не ставить потерпілу у безвихідне становище. Адже саме погрози в розумінні всієї ст. 154 КК України вказують на те, що або особа підкоряється волі правопорушника, або зазнає тих негативних наслідків, що обумовлюються погрозою, навіть якщо це стосується майбутнього. Таким чином, залежно від часового критерію можна виділити: погрози актуального часу та погрози майбутнього часу.

Також можливо відзначити, що розглядаючи Постанову ПВСУ, після її прийняття у 2008 р. Л.П. Брич пропонувала викласти ч. 1 п. 15, який стосується саме примушування до вступу в статевий зв'язок, як «Примушування з використанням службової залежності може проявлятися у пропозиції особі, яка є залежною по роботі, вступити в статевий зв'язок, поєднаний з погрозою обмежити законні професійні права потерпілої особи; а також неодноразово повторювані настирливі такі пропозиції, навіть без відповідних погроз; обмеження законних професійних прав, поєднане із словесно вираженими відповідними пропозиціями або конклюдентними діями; конклюдентні дії, навіть без погроз тощо. Примушування з використанням матеріальної залежності може полягати у відповідних пропозиціях, поєднаних з погрозою позбавити надання матеріального утримання, житлової площі, а також неодноразове настирливе чіпляння, що виражається назовні вербально або у конклюдентних діях, навіть, якщо при цьому не висловлювалися погрози» [157, с. 169].

Щодо психічного насильства при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи по відношенню до особливих потерпілих – малолітніх чи неповнолітніх, на думку В.В. Пяковського, психічне насильство щодо неповнолітніх проявляється в залякуванні, погрозі застосування фізичного насильства,

зброї. Варіантів такого насильства багато і всі вони чинять психічний тиск на дітей [158, с. 38].

Проаналізуємо декілька судових рішень щодо вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, на предмет наявності чи відсутності психічного насильства.

Згідно з вирокком місцевого суду ОСОБА_6 визнано винуватим у тому, що він 04 серпня 2015 р. приблизно о 01:00, перебуваючи у приміщенні свого будинку АДРЕСА_1, запропонував малолітній ОСОБА_7, залишитись переночувати у нього. ОСОБА_6 дочекався, коли остання ляже спати і, реалізуючи свій намір на задоволення статевої пристрасті, достовірно знаючи, що ОСОБА_7 є малолітньою та досягла лише 12 років, з мовчазної згоди останньої вступив із нею в статевий зв'язок [159].

Із тексту цього судового рішення випливає, що суб'єкт вчинення кримінального правопорушення шляхом пропозицій, переконав малолітню особу вступити з ним в статевий зв'язок. Таким чином, психічне насильство в цьому прикладі виключається, хоча в цьому випадку присутній безпорадний стан малолітньої особи і вказані вище діяння повинні були кваліфікуватися судом відповідно до ч. 5 ст. 152 КК України (згвалтування).

Щодо іншого прикладу, то потерпіла ОСОБА_6 в судовому засіданні пояснила, що вона зі своїми чотирма рідними молодшими братами проживає разом з бабусею ОСОБА_9, оскільки рідна мати їх покинула та поїхала в невідомому напрямку. Обвинувачений ОСОБА_12 перебував в цивільному шлюбі з її бабусею та тому вони мешкали разом, вона ставилася до нього як до дідуся, оскільки він виховував її з дитинства та був обізнаний щодо її малолітнього віку. Приблизно 20.07.2021 р. вона з ОСОБА_12 поїхали вчити її керувати автомобілем. Під час вказаного навчання ОСОБА_12 почав класти руки їй на ноги, на що вона спочатку не звернула уваги. Надалі, того ж місяця обвинувачений зустрів її біля будинку та сказав їй іти до гаража, де ОСОБА_12 почав до неї приставати, вона плакала та просила її не чіпати,

тоді стався їх перший статевий акт. Опір йому потерпіла чинити не могла, оскільки він був сильніше. Приблизно з 21.07.2021 по 21.11.2021 рр. вказані статеві зносини були систематично, майже кожні вихідні в гаражі, вдома або в машині, коли ОСОБА_12 приїжджав на вихідні додому. Через деякий час потерпіла розповіла про те, що сталося, своїй подрузі, батько та бабуся нічого не знали, оскільки у неї з ними були погані відносини та вона боялася, що їй ніхто не повірить. Коли обвинувачений, після виявлення вказаних фактів, перебував в розшуку, він почав погрожувати їй та її батьку по телефону. Під час судового розгляду ОСОБА_6 категорично заперечувала факт того, що вона перша та сама була ініціатором вказаних подій, оскільки ставиться до обвинуваченого як до дідуся, який її виховував як рідний з дитинства. Представники органу у справах дітей відразу викликали поліцію, дівчина розповіла, що дідусь насильно пропонував їй зайнятися сексом, вона плакала та зазначала, що більше не може вказане терпіти, тому вирішила звернутися до сільської ради з батьком [160].

Аналізуючи наведене вище судове рішення можливо підтвердити припущення щодо присутності психічного насильства у вигляді погроз і шантажу при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК України. Крім того, неповнолітня особа, розуміючи фізичну перевагу свого кривдника, зі страху не чинила йому суттєвого опору, хоча й показово не хотіла йти на вчинення подібних діянь.

Складність цього кримінального правопорушення, як вже було зазначено нами у попередньому розділі, полягає у тому, що суди здійснюють неправильну кваліфікацію діянь у випадках явного зґвалтування неповнолітньої особи, що виражається у недобровільній згоді потерпілої особи, адже суб'єкт кримінального правопорушення чинить психічний тиск на неповнолітню особу.

Таким чином, можна підсумувати, що психічне насильство при вчиненні дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, може виражатися у формі погроз, залякування, шантажу.

У попередньому підрозділі нами було з'ясовано, що розбещення неповнолітніх за своєю сутністю передбачає комплекс певних фізичних та інтелектуальних дій, що можуть вчинятися по відношенню до потерпілої особи. Великий тлумачний словник української мови вказує, що розбещення є дією за значенням розбестити. Розбестити, в свою чергу, тлумачиться як:

1) привчати кого-небудь до поганих, аморальних звичок, робити аморальним, псувати; робити нестійким у поглядах, збивати з правильного шляху.

2) Потураючи кому-небудь, робити його недисциплінованим, свавільним; розпускати; надмірною увагою псувати кого-небудь, робити неслухняним, вередливим [161, с. 1239].

Безумовним є той факт, що під час вчинення розпусних дій сексуального характеру, чим є розбещення, здійснюється своєрідний психічний вплив на неповнолітню особу.

Так, на думку С.М. Авраменко, розбещення неповнолітніх передбачає собою розпусні дії сексуального характеру без проникнення, зловживання владою дорослих або підлітків, які шляхом примушення, обману або іншими схожими діями намагаються змусити неповнолітніх вступити з ними у сексуальний контакт для задоволення статевої пристрасті особи, яка її здійснює, так і на задоволення такої пристрасті інших осіб, якщо дії здійснюються у їхній присутності, чи розпалювання статевого інстинкту в неповнолітньої особи [162, с. 242].

І.О. Філь, аналізуючи розбещення неповнолітніх в контексті застосування насильства, зазначає, що: «враховуючи постійне пришвидшення розвитку сучасних підлітків, у порядку *de lege ferenda* буде доцільним включення додаткових умов щодо добровільної згоди таких осіб.

Першою з них є психологічна зрілість особи, її ставлення, бажання та розуміння того, що відбувається. Також повинно враховуватися інтимне життя особи: чи були статеві зв'язки між ними до вчинення «злочину»? Другою умовою є психічне здоров'я особи до і після статевого акту. Але для забезпечення захисту цих осіб слова «потерпілої» повинні мати пріоритет над словами кривдника як і особа, що не досягла 14-річного віку, потребує більшого захисту в силу своєї необізнаності. Тому при відсутності хоча б однієї з умов добровільна згода має виключатися» [163, с.303].

Погоджуючись з позицією науковців щодо способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156 КК України шляхом примушування як одного з різновидів психічного насильства, маємо проаналізувати ще одне судове рішення.

Так, з початку 2014 р. ОСОБА_6, перебуваючи у різних місцях на території міста Слов'янська, з метою вчинення відносно доньок своєї співмешканки ОСОБА_8, а саме ОСОБА_10, яка на момент початку злочинних дій була малолітньою, а також малолітніх ОСОБА_11, та ОСОБА_9, розпусних дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення власної статевої пристрасті та збудження у неповнолітньої ОСОБА_10 та малолітніх ОСОБА_11, ОСОБА_9 статевого інстинкту, здатного викликати фізичне та моральне розбещення останніх та сформувати у них антиморальний погляд, усвідомлюючи суспільну небезпечність своїх дій, висловлюючи погрози щодо позбавлення життя дітей та матері, вчиняв розпусні дії фізичного характеру відносно ОСОБА_10, яка на момент початку вказаних злочинних дій була малолітньою та малолітніх ОСОБА_11 та ОСОБА_9 [164].

Проаналізувавши не один десяток судових рішень з аналогічних питань, можливо дійти висновку, що вчинення розбещення неповнолітніх часто здійснюється за допомогою погроз, залякувань, шантажу. Такі погрози можуть стосуватися як самої потерпілої особи, так й інших членів її сім'ї.

Щодо різновидів погроз, то вони можуть передбачати погрози щодо позбавлення життя, завдання тілесних ушкоджень тощо.

І останнім кримінальним правопорушенням, що потребує аналізу на предмет можливого застосування психічного насильства в процесі його вчинення – є домагання дитини для сексуальних цілей. У минулому підрозділі нами було зазначено, що домагання (або) грумінг завжди поєднуються з психічним впливом на потерпілу особу.

Статеві кримінальні правопорушення, до числа яких належить домагання дитини для сексуальних цілей, здійснюють не лише травмуючий вплив на психіку дитини і заподіюють їй фізичну шкоду, а й призводять до порушення нормальних життєвих зв'язків неповнолітніх, оскільки вони відчують себе безпорадними і неповноцінними членами суспільства, що в результаті негативно впливає на їхній подальший духовний розвиток [165]

На практиці, такі дії часто супроводжуються шантажем, погрозами та примушуванням до вчинення певних дій сексуального характеру. Найчастіше – це передавання матеріалів сексуального характеру вимагачеві. Тож криміналізація таких діянь має дуже важливе значення. Адже навіть без особистої зустрічі, через онлайн спілкування діти можуть зазнавати психічного насильства, що призведе до серйозних психологічних травм. Тобто, вчиняється психологічний вплив з метою розпусних дій (наприклад, пряма маніпуляція припинити листування, якщо дитина не виконає ті чи інші дії; переконання дитини в тому, що вона може повністю довіряти особі тощо) [166, с. 60–61.].

Щодо судової практики з аналізованого кримінального правопорушення, то тут присутня невизначеність такої практики, що може бути частково пояснено через підвищену чутливість теми. Так, у значній кількості справ опис акту розбещення або розпусних дій має поверховий характер, стосується складу іншого кримінального правопорушення або обмежується їх загальним іменуванням.

Зокрема, в ухвалі Харківського апеляційного суду від 29.12.2021 р. у справі № 635/8233/21 – «особа вчинив дії, спрямовані на розбещення малолітньої особи, пропозиції зустрічі, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, малолітній особі, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у випадку, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, розповсюдження зображень порнографічного характеру, а також зберігання дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження» [167].

Також в ухвалі Тернопільського апеляційного суду від 25.11.2021 р. у справі № 597/90/20 – «спрямовані на вчинення фізичних розпусних дій, в присутності малолітньої потерпілої, ... оголив свої статеві органи та в подальшому оголив статеві органи малолітньої ... далі ліг біля неї на ліжку та почав непристойно торкатися своєю рукою до статевих органів малолітньої потерпілої і схилити її до вчинення з ним певних сексуальних дій ...» [168] тощо.

В інших випадках Єдиний державний реєстр судових рішень відмовляє у доступі до останніх через відповідне посилання – «Інформація заборонена для оприлюднення згідно з п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про доступ до судових рішень» [169].

Незважаючи на таку обмеженість в доступі до судових рішень, та враховуючи аналіз науковців і законодавче визначення поняття домагання дитини для сексуальних цілей, можемо вказати, що таке кримінальне правопорушення як і два інших, що вчиняються по відношенню до малолітніх чи неповнолітніх осіб, передбачають застосування психічного насильства до таких осіб. Виразитися психічне насильство може у вигляді погроз, залякувань, шантажу тощо.

Нині в Україні, на жаль, відсутні освітні державні програми щодо формування масової та індивідуальної статевої свідомості й поведінки

неповнолітніх. Водночас збільшення доступності та розмаїття сексуальних відносин, помножене на недостатність уваги з боку держави до статевого виховання, призводить до зниження психосексуальної культури молоді в Україні в цілому. На думку К.В. Юртаєвої, кримінальне право має доволі обмежений вплив на сферу сексуальних стосунків, основні засади яких врегульовано правилами суспільної моралі, а також нормами інших галузей права. Проте, звісно, повністю ігнорувати охоронно-превентивний вплив норм кримінального законодавства було б нерозумним. Проілюстровані приклади надмірної криміналізації суспільних відносин у сфері сексуальних стосунків призводитимуть до вибіркового застосування кримінально-правових норм і зниження соціального впливу кримінального права в суспільстві. Відповідно, усунення зазначених правових колізій щодо регулювання правових аспектів статевої відносин, у тому числі й між неповнолітніми, повинно мати комплексний, міжгалузевий характер [99, с. 41].

Таким чином, проаналізувавши психічне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, можливо підсумувати, що психічне насильство – є присутнім при вчиненні кожного із таких правопорушень, що може мати вираження в низці різноманітних проявів, серед яких можливо виділити: погрози, залякування, шантаж, примушування, психічний тиск тощо.

Висновки до Розділу 2

1. Визначено, що виключення фізичного насильства з диспозиції ст. 152 та 153 КК України як обов'язкового способу вчинення таких кримінальних правопорушень, обґрунтовано необхідністю розширити об'єктивну сторону зґвалтування та сексуального насильства, зменшити кількість випадків уникнення відповідальності за вчинення подібних дій. При цьому використання звороту «насильницьких дій сексуального характеру» у диспозиції ст. 153 КК України, хоча й не є логічним, на нашу думку, з огляду на використання поняття «добровільної згоди», дає підстави вважати, що фізичне насильство в цьому кримінальному правопорушенні виступає обов'язковим елементом, що необхідний для здійснення кримінально-правової кваліфікації. А у випадку застосування фізичного насильства при вчиненні зґвалтування має додатково кваліфікуватися за відповідною статтею Розділу II КК України (Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я), за виключенням завдання умисних тяжких тілесних ушкоджень, які охоплюються диспозицією ч. 5 ст. 152 КК України. Примушування до вступу в статевий зв'язок, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх, домагання дитини для сексуальних цілей, не передбачають необхідності доведення наявності застосування фізичного насильства. При цьому, застосовуючи фізичне насильство по відношенню до неповнолітніх осіб у процесі здійснення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 155, 156 та 156-1 КК України, таке насильство має додатково кваліфікуватися за відповідною статтею Розділу II КК України.

2. Враховуючи аналіз фізичного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості, таке насильство може бути класифіковано за такими критеріями:

- за наявністю опору потерпілої особи при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості явне фізичне насильство та потенційне фізичне насильство;

- за потерпілими від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, фізичне насильство, що застосовується до повнолітньої особи, неповнолітньої особи, малолітньої особи, обмежено дієздатної особи, недієздатної особи;

- за наявністю особливих зв'язків між особою-правопорушником та потерпілою від кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особою, фізичне насильство, що застосовується до подружжя, до особи з якою перебуває у сімейних чи близьких відносинах, до особи зі службовим, професійним чи громадським обов'язком;

- за обов'язковістю кваліфікації: фізичне насильство, що впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння та є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 153 КК України); фізичне насильство, що не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, проте завжди є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 152 КК України); фізичне насильство, що не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння (ст. 154, 155, 156, 156-1 КК України);

- за формою вираження в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості: ляпаси, стусани, побої, обмеження свободи пересування, мордування, мучення.

3. Визначено, що психічне насильство застосовується у всіх кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, в яких може мати вираження у : 1) погрозах (погрозах, які стосуються потерпілої особи, так й інших осіб); 2) примушуванні (яке

може бути результативним та безрезультативним); 3) шантажі; 4) психічному тиску; 5) залякуванні тощо.

4. Визначено, що психічне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи поділяється:

- залежно від мети застосування психічного насильства на: 1) психічне насильство, метою якого є подолання наявного опору потерпілої особи; 2) психічне насильство, метою якого є подолання потенційного (можливого) опору потерпілої особи;

- за наслідками, що спричиняються психічним насильством, на: 1) психічне насильство, що спричинило розлад здоров'я; 2) не спричинило явного психічного розладу, проте змінило поведінкові процеси потерпілого;

- залежно від суб'єктної спрямованості застосування психічного насильства на: 1) психічне насильство, вчинене по відношенню до повнолітньої особи; 2) психічне насильство, вчинене по відношенню до малолітньої особи; 3) психічне насильство, вчинене по відношенню до неповнолітньої особи;

- залежно від сприйняття потерпілою особою проявів психічного насильства на: 1) психічне насильство, що викликає почуття страху, тим самим знижує психологічну діяльність потерпілого, через що останній втрачає контроль над своїми діями, який проявляється в непотрібних діях (рухах), інколи супроводжується втратою активності; 2) психічне насильство, що викликає почуття протесту, гніву, обурення, які, навпаки, підвищують активність потерпілого та спонукають останнього до активних дій з метою протидії такому насильству;

- залежно від використання допоміжних засобів вчинення психічного насильства: 1) психічне насильство, що вчиняється вербально; 2) психічне насильство, що вчиняється за допомогою сторонніх предметів (наприклад, зброї).

РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ НАСИЛЬСТВА В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

3.1. Міжнародний досвід практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства

Важливим аспектом будь-якого кримінально-правового дослідження є аналіз застосування норм законодавства не лише у межах вітчизняного регулювання, а й практика застосування кримінальних норм у зарубіжних країнах. На нашу думку, саме в межах такого порівняльно-правового аналізу можливо вичерпно визначити шляхи вдосконалення норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення, в тому числі, за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Досить часто науковці в галузі кримінального права цитують Рене Давида, який зазначав, що «причинами міжнародної напруги є нерозуміння та незнання чужого досвіду, в тому числі й правового, відчуття вищості один над одним» [169, с. 25].

Г.Я. Мартинишин у своєму дослідженні цитує Т.Г. Шевченка розповсюдженим висловом, що має вагоме значення в умовах сьогодення, а саме: «Учітесь, читайте, і чужому научайтесь, і свого не цурайтесь» [104, с. 54]. Саме таким визначним гаслом українського письменника і мають керуватися парламентарі, приймаючи ті, чи інші зміни до українського законодавства, в тому числі й того, що стосується кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Також маємо погодитися із О. Берило, що для того, аби належним чином проаналізувати дію та зміст окремо взятої кримінально-правової норми, необхідно порівняти її із зарубіжним законодавством країни з відповідною системою права. Це дасть змогу розширити бачення можливих моделей її конструкції. Ба більше, розвиток сучасного кримінального законодавства України передбачає імплементацію норм міжнародного законодавства та з розвитком кримінального законодавства багатьох країн, в умовах глобалізації, дасть змогу успішно гармонізувати КК України з кримінальним законодавством сучасного європейського простору [171].

Продовжуючи думку наведених вище науковців, маємо додати, що в умовах європейської інтеграції, в умовах коли Україна отримала у 2022 р. статус держави – кандидата в члени Європейського Союзу [172], необхідним є впровадження в правоохоронну практику України визнаних світовим товариством стандартів щодо захисту прав і свобод людини та статевої свободи і недоторканості, зокрема.

Міжнародна співпраця держав включає в себе історичну, правову та культурну суть. З огляду на це, слід акцентувати увагу на тому, що рівень забезпечення і реалізації прав людини і громадянина в конкретній державі обумовлюється комплексом тих суспільних цінностей і поглядів, що розкривають суть людських спільнот та окремих частин такого суспільства – громадян. Думки науковців і визначення офіційних доктрин різних спільнот щодо цього питання істотно різняться [173, с. 33].

Нинішню світову систему утворюють понад двісті держав, кримінальне законодавство яких має історичну і правову специфіку [174, с. 151]. При цьому помітна така закономірність: чим досконаліше у правових державах кримінальне законодавство, тим більш розвинута у них уся система законодавства [175, с. 57].

Радянські науковці, які займалися дослідженням кримінального права, тривалий час лише критикували зарубіжні правові системи (здебільшого

капіталістичних країн). Проте з 80-х рр. минулого століття вже сучасні науковці почали досліджувати зарубіжне кримінальне право на дещо інших засадах та з точки зору можливої імплементації позитивних зарубіжних практик в українське законодавче поле.

Також, у процесі здійснення нашого аналізу, в двох попередніх розділах, було згадано про суттєві законодавчі зміни, що були внесені до чинного КК України в частині узгодження національного законодавства з положеннями підписаних та ратифікованих Україною міжнародних договорів, угод, конвенцій тощо.

Утім маємо зауважити, що досить часто Україна йде шляхом нераціонального, суто механічного та дослівного перенесення положень міжнародних конвенцій у кримінально-правову площину. Про що, в тому числі, свідчать зміни, внесені до Розділу IV КК України.

Власне, для того, аби в майбутньому не допускати нераціонального перенесення положень інших законодавчих актів, маємо дослідити практику застосування законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, з ознаками насильства відповідно до законодавства низки зарубіжних країн.

Для початку маємо зазначити, що кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в законодавстві зарубіжних країн поділяються за схожою з Україною системою, а саме: зґвалтування, вчинені з або без обтяжуючих обставин; сексуальні дії, не пов'язані з проникненням у тіло особи; примушування до статевого акту; незаконні статеві відносини з розумово відсталою особою; незаконні статеві відносини з неповнолітньою особою, застосування лікарського засобу для здійснення незаконного статевого акту; напад з непристойними цілями тощо. При цьому, кримінальне законодавство зарубіжних країн по-різному підходить до визначення об'єктивних і суб'єктивних ознак статевих кримінальних правопорушень, виокремлює певні види (різновиди)

правопорушень, виділяє або більш деталізує види обставин, що обтяжують покарання, проте спільним залишається підхід до визначення об'єкта кримінального правопорушення. Ним завжди виступає статевая свобода та статевая недоторканість особи [176, с. 118].

У зв'язку з чим, можемо дослідити застосування законодавства про кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері статевої свободи та недоторканості особи на предмет їхнього вчинення за допомогою способу – насильства.

Аналізуючи Карний кодекс Франції, можемо відзначити, що досліджувані кримінальні правопорушення, розміщені в межах Розділу II «Про посягання на фізичну та психічну недоторканність особи» у відділі III та мають назву «Сексуальні агресії». У першій же статті цього відділу (ст. 222-22) міститься визначення сексуальної агресії, під якою розуміється посягання сексуального характеру, що вчиняється із застосуванням насильства, примусу, погрози чи несподівано, а також в інших, передбачених законодавством випадках [177]. Це визначення дає змогу наперед передбачити, що насильство в таких кримінальних правопорушеннях буде визначатися обов'язковим способом вчинення кримінального правопорушення.

Щодо основних різновидів правопорушень сексуальної агресії, то тут французький законодавець виділяє:

- 1) зґвалтування (ст. 222-23);
- 2) інші дії сексуальної агресії (ст.222-27);
- 3) сексуальне переслідування (ст.222-33).

Розглядаючи кримінальну відповідальність за зґвалтування, відповідно до французького законодавства, таким діянням є акт сексуального проникнення будь-якого характеру та будь-який орально-статевий акт, вчинений щодо особи шляхом насильства, примусу, погрози або несподіванки. Необхідно відзначити, що зґвалтування за досліджуваним

законодавством є досить диференційованим і може вчинятися щодо неповнолітніх осіб (ст. 222-23-1), осіб, які мають родинні зв'язки з винною особою (ст. 222-23-2) тощо. Таким чином, застосування насильства при вчиненні зґвалтування є частиною об'єктивної сторони і не потребує кваліфікації за додатковою статтею проти життя та здоров'я особи [174].

Також розмежовано зґвалтування на те, що вчиняється з обтяжуючими обставинами, та без таких. При чому, законодавством визначено близько чотирнадцяти різновидів обтяжуючих обставин, серед яких можливо виділити окремо: вчинення зґвалтування із застосуванням зброї або погрозою її застосування, коли це вчинено особою, яка зловживає своєю владою, якщо воно спричинило каліцтво або хронічне захворювання, завдало тяжких наслідків тощо [178, с. 75]. Маємо додати, що лише зґвалтування відноситься до кримінальних злочинів, інші ж сексуальні агресії відносяться до проступків.

До інших сексуальних агресій законодавець включає будь-які дії сексуального характеру, що не є зґвалтуванням (ст. 222-27), і далі по тексту не зазначено, які це саме дії сексуального характеру. Межею для розмежування таких дій зі зґвалтуванням, цілком логічно, є факт самого статевого проникнення. Такі діяння можливо зіставити з українським кримінальним правопорушенням – сексуальне насильство (ст. 153 КК України). При цьому, способом вчинення таких діянь як і в зґвалтуванні буде насильство, погроза застосування насильства, примус, несподіванка тощо [179].

І останнім кримінальним статевим правопорушенням, відповідно до французького законодавства, є сексуальні переслідування та сексуальні домагання. Так, ст. 222-33, визначено, що сексуальне домагання – це акт неодноразового нав'язування особі коментарів чи поведінки з сексуальним або сексистським підтекстом, які або принижують її гідність через принизливий чи нав'язливий характер, або створюють проти неї ситуацію,

що викликає страх, ворожість чи образливість. Також у цій статті визначено обтяжуючі обставини та кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення. Особливістю вчинення таких кримінальних правопорушень є використання різноманітних проявів психічного насильства [179].

Маємо відзначити, що українським законодавцем наразі здійснюється розробка можливого впровадження в українське правове поле застосування адміністративної відповідальності за вчинення сексуального переслідування. На думку парламентарів, сексуальне домагання не є занадто суспільно небезпечним, у зв'язку з чим, 22 листопада 2023 р. було прийнято у першому читанні Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)» (реєстр. № 8329), що має запровадити адміністративну відповідальність за вчинення сексуального домагання [180].

При цьому такими діями пропонується визнавати: «вчинення без згоди особи вербальних, невербальних або фізичних дій сексуального характеру, які не спричинили тілесних ушкоджень, метою або наслідком яких є приниження гідності особи, зокрема шляхом створення залякуваного, ворожого, принизливого або образливого середовища, та не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи». Такий підхід законодавців, на нашу думку, є досить вдалим та аргументованим [180].

Діяннями, що визнаються кримінально карними посяганнями на психічну недоторканність за КК Франції, є не лише погрози, а й звукові агресії, наприклад, вчинені неодноразово з метою порушити спокій іншої особи, наприклад, «недоброзичливі» телефонні дзвінки. Караною є погроза за умови вчинити:

а) будь-який злочин чи проступок проти особи, замах на який є караним, якщо вона вчинена неодноразово або у матеріальній формі;

б) будь-який злочин чи проступок проти особи, який супроводжується наказом виконати умову, незалежно від способу. Касаційний суд Франції визначив, що погроза має бути адресована конкретній особі [178, с. 76].

Зокрема, зґвалтування передбачає, що винна особа використовує певні визначені в законі способи вчинення злочину. Фізичне насильство, погроза, психічний примус або обман, безсумнівно, унеможлиблює всяку добровільність з боку потерпілого. Не має значення, чи винний використовує свою силу або тільки користується слабкістю жертви, яка перебуває в особливо вразливому стані через хворобу або будь-який фізичний чи психічний недолік, або короткочасне зниження її опірності через вживання наркотиків або алкоголю. За вчинення вказаного злочину, на відміну від вітчизняного законодавства, передбачено можливість довічного ув'язнення (у випадку вчинення із використанням тортур або актів жорстокості) [177].

Розглядаючи справу про зґвалтування молодої жінки у Кані (Кальвадос), судом було встановлено, що 23-річна жінка прокинулася в ліжку незнайомця після вечора в нічному клубі. За матеріалами справи, молода жінка з Італії вже не пам'ятає, як пройшов вечір, адже в той вечір, вочевидь, як зафіксовано було на камерах, випила забагато алкоголю. Проте, дійсно пам'ятає те, що це був явно виражений, на її думку, примус до статевих зносин з обвинуваченим, який до того ж, підтверджується синцями на її руках та ногах. Вироком суду було встановлено, що мало місце зґвалтування, яке було здійснено з використанням фізичного насильства по відношенню до потерпілої особи, що підтверджується завданням легких тілесних ушкоджень [181].

Іншим прикладом є рішення суду у розгляді питання про сексуальні домагання із застосування психічного тиску та погроз. Зокрема, рішенням суду було встановлено, що потерпіла особа протягом тривалого часу страждає від агресивних дій сексуального характеру, провокацій, непристойних та вульгарних жартів з боку обвинуваченого, що заганяли її в

паніку та сіяли страх, викликали почуття безпорадності. Так, обвинуваченого було визнано винним у вчиненні правопорушення згідно зі ст.222-23 Карного кодексу Франції (сексуальні домагання) [182].

Таким чином, можемо підсумувати, що кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи відповідно до законодавства Франції вчиняються шляхом застосування різноманітних форм фізичного та психічного насильства як способу вчинення кримінального правопорушення, що підлягає обов'язковому доведенню у судовому процесі, для того аби притягнути особу до кримінальної відповідальності за таке діяння.

Щодо кримінального законодавства Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН), то, в першу чергу, маємо відзначити, що ФРН – одна з небагатьох держав, яка після ратифікації Стамбульської конвенції не почала терміново та необдуманно вносити в своє кримінальне законодавство зміни, що стосуються кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Ю. Яковенко вказує, що такі дії законодавця пов'язані безпосередньо з тим, що вітчизняне законодавство в повній мірі відповідає європейським стандартам, а тому не має потреби у внесенні додаткових змін до кримінального кодексу ФРН [183, с. 250].

Так, статеві кримінальні правопорушення у чинному КК ФРН розміщуються у Розділі XIII та мають назву «Карні діяння проти статевого самовизначення» і зосереджені в параграфах 174-184 цього розділу [184].

Цікавим є і те, що кримінально-карні діяння в межах цього розділу розміщуються не за принципом від найбільш суспільно небезпечних до кримінальних правопорушень меншої суспільної небезпечності. Можна навіть припустити, певним чином, хаотично.

Серед основних кримінальних правопорушень проти статевого самовизначення відповідно до КК ФРН можна назвати:

- 1) сексуальні зловживання щодо підопічних (параграф 174);
- 2) сексуальні зловживання над ув'язненими, затриманими владою або хворими, які потребують допомоги в установах (параграф 174 а);
- 3) сексуальні зловживання з використанням службового становища (параграф 174 в);
- 4) сексуальне зловживання (насильство) над дітьми (параграф 176);
- 5) сексуальне зловживання (насильство) над дітьми без фізичного контакту з дитиною (параграф 176 а);
- 6) підготовка до сексуального насильства над дитиною (параграф 176 в);
- 7) сексуальний примус, зґвалтування (параграф 177);
- 8) пропаганда статевих актів неповнолітнім (параграф 180);
- 9) сутенерство;
- 10) ексгібіціоністські дії (параграф 183)
- 11) проведення та відвідування дитячих і молодіжних порнографічних вистав (параграф 184 е);
- 12) сексуальні домагання (параграф 184 і) тощо [184].

Загалом же, якщо підрахувати всі кримінальні правопорушення, визначені цим Розділом, то їх є більше тридцяти. Хоча й варто відзначити, що в цей розділ включено також правопорушення проти моральності, а весь перелік кримінальних правопорушень об'єднують в чотири групи, що мають спільний предмет [185, с. 85].

Враховуючи обмежений предмет нашого дослідження, а саме насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, маємо констатувати, що основні види таких правопорушень за кримінальним законодавством ФРН вчиняються саме за допомогою використання насильства, погрози застосування насильства, примушування тощо.

Досить цікавою є стаття параграфу 177, яка включає в себе зґвалтування та сексуальний примус. Це новація КК ФРН, яка передусім пов'язана з тим, що у німецькій кримінально-правовій доктрині зґвалтування є різновидом особливо тяжкого випадку сексуального примусу, а не якийсь інший (окремий) сексуальний злочин [146, с. 52].

Зокрема, зґвалтуванням відповідно до законодавства ФРН є вчинення статевого акту з особою проти її явної волі, або наказування потерпілій особі терпіти статеві акти щодо третьої особи або збоку третьої особи. Крім такого звичайного розуміння насильства, в наступних пунктах цієї ж статті визначено кваліфіковані склади зґвалтування, серед яких, у тому числі, визначається негативний вплив на психологічний стан потерпілої особи, погрози застосування «серйозного зла», використання становища, при якому жертва беззахисно віддана на свавілля винного, застосування насильства, погроза завдання небезпеки для життя та здоров'я, має при собі зброя або засіб для запобігання чи подолання опору потерпілої особи, застосування жорстокого фізичного насильства.

Також можемо додати, що Карним кодексом ФРН достатньо широко розмежовано застосування при вчиненні статевого акту відносин «влади–підпорядкування», що певним чином дає змогу констатувати про наявність психічного насильства при вчиненні діянь, передбачених параграфами 174 а-с Розділу XIII КК ФРН. Крім того, в Карному Кодексі визначено в тому числі сексуальне домагання, що українським законодавцем, як було визначено раніше, пропонується визначити як адміністративний проступок. Такі домагання застосовуються в поєднанні з фізичним насильством, погрозою застосування насильства [184].

Варто зазначити, що, згідно з визначенням Верховного Суду ФРН, погроза – це поставлення перед фактом майбутньої шкоди, за допомогою якого той, хто погрожує, набуває впливу на адресата або бажає його набути [173, с. 36].

Власне тому, можливо припустити, що формування санкцій кримінально-правових норм є прямо залежним від способу вчинення суспільно-небезпечного діяння і чим небезпечніший спосіб вчинення, тим суворішими будуть санкції та міра відповідальності.

Щодо судових рішень у справах по застосуванню кримінальної відповідальності за статеві кримінальні правопорушення, можна навести декілька прикладів постанов Федерального Суду.

Так, у своїй постанові від 15 липня 2020 р. (6 StR 7/20) Федеральний суд правосуддя розглянув питання про те, чи є розведення ніг постраждалої особи та спроба зняти з неї штани сексуальним актом у сенсі сексуального примусу. Обвинувачений у справі, використовуючи фізичну силу, однією рукою тримав руки постраждалої особи за зап'ястки, а іншою рукою намагався стягнути її спальні шорти та свою нижню білизну, та цією ж рукою розсунути її ноги. Це сталося через те, що обвинувачений хотів вступити в статевий акт проти волі відповідної особи. Ще до того, як він встиг це зробити, потерпіла змогла вивільнитися з міцної хватки обвинуваченого, вдарила його кулаками та змогла втекти у сусідній коридор. За обґрунтованими даними суд дійшов висновку, що обвинувачений вчинив сексуальний акт до такої особи. Оскільки для завершення злочину достатньо, щоб обвинувачений розпочав статевий акт з тілом особи, а, стягування штанів, розсуваючи ноги, є статевим актом. Обвинуваченого було засуджено за зґвалтування [186].

Іншим прикладом є рішення від 2 липня 2020 р. (4 StR 678/19), де Федеральний Суд правосуддя розглянув справу, в якій чоловік вчинив сексуальне насильство над двома дівчатами. Для цього, одну дівчину під приводом заманив у порожню будівлю, другу – захопив зненацька і під погрозами завдати фізичного насильства та погрози вбивством, повів її до руїн. На думку Федерального Суду правосуддя, достатньо, щоб жертва зіткнулася з вищим злочинцем сама і не покладалася на допомогу ззовні.

Злочин має охоплювати випадки, коли жертва заціпеніла від страху і утримувалася від можливого опору своєму кривднику, навіть якщо вона опинилася у безлюдному місці та має безпорадне становище, і це здається безнадійним проти вищого злочинця. Обвинуваченого було засуджено за зґвалтування [187].

Цікавим рішенням є справа від 25 лютого 2020 р. (4 StR 590/19), де Федеральний Суд правосуддя вирішував, чи має насильство бути засобом примусу до статевого акту відповідної особи. Обвинувачений закрив потерпілу особу в квартирі. Потім він вирішив здійснити анальний статевий акт з жертвою, яка була без свідомості під час фізичної сутички з обвинуваченим. Це було зупинено жертвою, яка прийшла до теми до того, як обвинувачений зміг проникнути в неї. Згідно з позицією Федерального Суду правосуддя, обвинувачений застосував насильство до постраждалої особи під час ув'язнення. Саме тому, достатньо того, щоб обвинувачений використовував насильство під час злочину, або як частину одного злочину до, під час або після статевого акту. Таким чином, остаточний зв'язок між застосуванням насильства та статевим актом не є необхідним. У цьому випадку, ув'язнення постраждалої особи, було визнано актом насильства. [188].

Таким чином, можемо підсумувати, що визначення способу вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (за законодавством ФРН – Карні діяння проти статевого самовизначення) має важливе значення для здійснення правильної кримінально-правової кваліфікації. Так, зґвалтування та інші сексуальні дії вчиняються саме за допомогою застосування насильства у всіх його можливих проявах. При тому, що чим більш агресивним є застосування насильства, тим більшим стане застосування міри відповідальності за вчинення карного діяння проти статевого самовизначення особи. Крім того, як показує судова практика, насильство може передувати вчиненню

кримінального правопорушення, при цьому не потребувати додаткової кваліфікації за вчинення кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи.

КК Республіки Польща передбачено відповідальність за «Злочини проти сексуальної свободи та моральності», що об'єднані в межах Глави XXV Карного кодексу Польщі. Серед основних кримінальних статевих злочинів визначено:

- 1) зґвалтування (ст. 197);
- 2) сексуальні зносини в неосудному стані або в безпорадному стані (ст. 198);
- 3) примушування до вступу у статеві відносини з використанням матеріальної або критичної залежності (ст. 199);
- 4) сексуальне розбещення неповнолітніх (ст. 200);
- 5) електронне сексуальне розбещення неповнолітніх (ст. 200-а);
- 6) інцест (ст. 201);
- 7) публічна демонстрація порнографічного контенту (ст. 202) та інші злочини проти моральності [189].

КК Республіки Польща, прямо називаючи об'єктом цієї групи злочинів сексуальну свободу особи, не розмежовує зґвалтування (у традиційному його розумінні) і вчинення інших насильницьких сексуальних дій, а одні й ті ж дії називає то зґвалтуванням, то статевими зносинами, то сексуальними діями взагалі. Новий кримінальний Закон Республіки Польща послуговується єдиним розумінням сексуального насильства, незалежно від статевої ознаки як винної особи, так і жертви. Крім того, слід вказати, що зазначені закони не виокремлюють спеціальну норму про зґвалтування, зводячи всі прояви кримінально значущого сексуального насильства до єдиної норми [190, с. 123].

Польський науковець І. Поспішил зауважує, що під насильством варто розуміти всі невідповідні дії проти особистої свободи особи або такі, що

завдають особі фізичної чи психічної травми, порушуючи суспільні принципи міжлюдських взаємин. Насильство – це не лише фізична чи вербальна поведінка, що може спричинити або спричиняє в потерпілої особи різноманітні травми чи образи, заподіює шкоди психічному здоров'ю особи. У свою чергу, насильницькі кримінальні правопорушення можна класифікувати залежно від форми насильства. Серед таких форм насильства, виділяють і сексуальне насильство – кримінальні правопорушення, пов'язані з цим типом насильства, відображено в розділі XXV КК Республіки Польща (кримінальні правопорушення проти статевої свободи й моральності) [191, с. 184].

Маємо відзначити, що зґвалтуванням, відповідно до польського законодавства розуміється, дослівно цитуючи: «той хто силою, протиправною погрозою або обманом схиляє іншу особу до статевих стосунків, карається позбавленням волі на строк від 2 до 15 років». У всіх випадках ознакою зґвалтування є відсутність згоди потерпілої особи на цей вид статевої діяльності, вираженої таким чином, щоб вона могла дійти до свідомості винного. Під відсутністю згоди слід розуміти «відсутність позитивного рішення, а також висловлення негативного рішення щодо пропозиції вступити в статевий зв'язок» [189].

Так, у теорії кримінального права Республіки Польща виділяють такі форми насильства:

1. Насильство фізичне (*Przemoc fizyczna*) – характеризується впливом на організм потерпілої особи, порушенням його структури або навіть права на недоторканність. Прикладом може бути арт. 217 КК Республіки Польща (побої); арт. 156 КК Республіки Польща (тяжкі тілесні ушкодження).

2. Психічне насильство (*Przemoc psychiczna*) – найрізноманітніші типи поведінки, які, на відміну від фізичного насильства, залишають нематеріальні наслідки. Прикладом може бути арт. 190 КК Республіки Польща (погроза), арт. 212 КК Республіки Польща (публічний наклеп).

3. Економічне насильство (Przemoc ekonomiczna) – кримінальні правопорушення, пов'язані з економічним насильством, можна знайти в розділі XXXV КК Республіки Польща (кримінальні правопорушення проти власності).

4. Сексуальне насильство (Przemoc seksualna) – кримінальні правопорушення, пов'язані з цим типом насильства, відображено в розділі XXV КК Республіки Польща (кримінальні правопорушення проти статевої свободи й моральності) [192, с. 119].

Щодо прикладів судової практики, можемо проаналізувати рішення у справі № XII К 88/18 від 09.11.2018 р. Так, на розгляді в суді перебувала справа, пов'язана з груповим зґвалтуванням дівчини, що опинилася на вечірці у двох малознайомих людей. За її свідченнями, дві особи, використовуючи свою явну фізичну перевагу, психічний тиск, примусили її до статевих зносин. Утім, обвинувачені свою вину не визнали, хоча й вказали, що всі троє, разом із потерпілою, випили багато алкоголю в той день і мало що пам'ятають. Проте, факт змушення до статевих зносин відкидають і переконані у їхній добровільності. Заслухавши сторонни, суд у своєму рішенні визначив, що перелік трьох заходів, необхідних для кваліфікації примусової сексуальної поведінки як зґвалтування, є вичерпним. Про зґвалтування не може бути й мови, якщо винний використовує не цей вид засобів, а інші. Насильство – будь-яке застосування фізичної сили, це вплив фізичними засобами, такими як: тримання, стримування, зв'язування, завдання ударів, побиття, яке у випадку зґвалтування має на меті перешкоджати потерпілому чинити опір або призвести до подолання її опору та примушування до конкретних статевих актів, які жертва не схвалює. Незаконна погроза – це засіб психологічного примусу, спрямований на те, щоб змусити підпорядковуватися сексуальній поведінці кривдника, яка є небажаною для жертви. Це вид шантажу, спрямований на усунення опору жертви, що перешкоджає винному реалізувати злий умисел. Обман є третім

альтернативним засобом, необхідним для кваліфікації статевого акту злочинця як зґвалтування. Однак отримання згоди на статевий акт або іншу сексуальну активність шляхом введення збудливої речовини особі, яка знає, що вона приймає такий препарат, або переконання її випити алкоголь, якщо вона перебуває в стані алкогольного сп'яніння і не чинить фактичного опору, до статевого акту, не є підставою для кримінального злочину. Протидія, яка є обов'язковою умовою злочину зґвалтування, повинна бути чітко продемонстрована жертвою. Це може мати форму словесного жесту, жесту відштовхування, замикання в кімнаті, втечі, гукання на допомогу, крику, боротьби, побиття нападника або виразного плачу. Враховуючи обставини справи, про яку йдеться, не було доведено поза сумнівом, що обвинувачені спричинили статевий акт, використовуючи насильство, незаконні погрози чи хитрощі. Немає достатніх доказів того, що потерпіла не давала згоди на статеві зносини з обвинуваченим і чітко демонструвала свою протидію цьому [193].

Отже, незважаючи на те, що польський законодавець визначає, що першочергове значення повинна мати саме добровільність згоди, все ж таки в судовому порядку спосіб вчинення кримінального правопорушення (фізична сила, незаконна погроза або обман) має бути обов'язково підтвердженим.

Цікавим рішенням є вирок у справі № II К 133/14, у якому судом було встановлено, що між подружжям з часом почали погіршуватися відносини. Обвинувачений часто, в стані алкогольного сп'яніння, а також «у тверезому стані», нецензурно називав потерпілу особу та принижував її, заявляючи, що вона «патологічно» та «психічно» хвора особа. Крім того, він застосував до неї фізичне насильство. Обвинувачений штовхав потерпілу, викручував їй руки, тягав за волосся, бив руками та душив. Такі дії продовжувалися з певною періодичністю. Пізніше, обвинувачений намагався вступити в статеві зносини з потерпілою, на що потерпіла не давала згоди. У якийсь момент він із застосуванням своєї фізичної переваги та сили зірвав з потерпілої одяг,

потім білизну, при цьому з одночасним завданням ударів руками по всьому тілу. Потерпіла захищалася, штовхаючи обвинуваченого, кусала його та викручувала йому руки. Незважаючи на це, обвинувачений продовжував свою протиправну поведінку. Тягнучи та тримаючи ногами руки потерпілої, він силою розводив її ноги та, незважаючи на явний опір потерпілої, вступив з нею в статеві зносини. Примушування до вступу в статеві зносини, постійне фізичне та психічне насильство по відношенню до потерпілої особи продовжувалося протягом двох років. Внаслідок таких дій, потерпіла мала постійні гематоми, забої, і, як наслідок, неврівноважений психічний стан, що підтверджено експертним висновком. Вироком суду обвинуваченого було визнано винним у вчиненні зґвалтування потерпілої (один склад злочину) та знущання (другий склад злочину) [194].

Аналізуючи цей приклад, маємо відзначити, що застосоване фізичне або психічне насильство, передбачене ст. 207 КК Польщі (знущання) стосується лише осіб, які мають родинні або інші близькі стосунки [195, с. 384].

Таким чином, аналізуючи зазначені вище приклади судової практики в польських судах, при вирішенні справ, пов'язаних з насильством при вчиненні кримінальних статевих правопорушень, останні, звертають увагу в більшій мірі, саме на спосіб вчинення такого правопорушення, яким є застосування фізичної сили, примусу, погрози застосування сили, чи обману. При цьому, додаткової кваліфікації за наслідками завдання фізичної або психічної шкоди не встановлено.

Втім, існує багато випадків, коли разом із кваліфікацією за зґвалтування, або інше тяжке статеве кримінальне правопорушення, суди додатково кваліфікують вчинені діяння ще й за окремою статтею – «знущання», що передбачає застосування фізичного або психічного насильства до осіб, що мають: шлюбні, родинні, сімейні, або інші близькі зв'язки.

У цілому для законодавства країн, що були нами вже згадані в цьому дослідженні, характерна диференціація кримінальної відповідальності за окремі статеві посягання з урахуванням способів вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, якщо посягання на статеву свободу особи здійснюється насильством, погрозою його застосування чи іншими «рівнозначними» за суспільною небезпекою способами («з використанням безпорадного стану», «позбавляючи особу можливості чинити опір»), то вчинене охоплюється складом зґвалтування; якщо ж таке посягання здійснюється способами менш суспільно небезпечними, як-от «з використанням залежності потерпілого від винного», то таке, зазвичай, охоплюється складом примушування до вступу в статевий зв'язок [196, с. 249].

Польща, Франція та Німеччина, як і Україна, відносяться до романо-германської правової сім'ї, а для здійснення більш ґрунтовного дослідження, необхідним буде проаналізувати законодавство деяких держав англо-американської правової сім'ї.

Зокрема, у британському законодавстві існує Закон Великої Британії «Про статеві злочини» (Sexual Offences Act). Цей Закон має давню історію і видавався в різних редакціях у 1956, 1957, 1976, 1985, 2003, 2012 рр. Власне, що стосується теперішнього законодавчого закріплення статевих злочинів, то відповідно до цього Закону, основними з них можливо назвати: зґвалтування, сексуальне насильство, спонукання (примушування) до статевих відносин за відсутності згоди, зґвалтування дитини до 13 років та сексуальне насильство дитини до 13 років, спонукання або підбурювання дитини віком до 13 років до сексуальних дій, сексуальне життя з малолітньою особою від 13 до 16 років, сексуальний ґрумінг, інцест, статеві зносини з особою з психічним розладом, вуайєризм та інші [197].

Щодо кримінальних статевих правопорушень з ознаками фізичного або психічного насильства, то, аналізуючи британське законодавство, перш за

все, маємо навести визначення зґвалтування, яким визнається статеве проникнення (у піхву, анус чи рот іншої особи статевим членом) за умови їхнього вчинення без згоди потерпілої і за відсутності у злочинця «розумних підстав» вважати, що потерпіла особа дала таку згоду [197] .

Це визначення зґвалтування є певним чином схожим з українським законодавчим визначенням зґвалтування, адже першочергове значення має саме відсутність згоди потерпілої особи, а також наявність «розумних підстав». Аналізуючи таке положення британського Закону, «розумними підставам» можуть визнаватися страх скаржника перед насильством, неприємність, фізична або психічна інвалідність, навмисний обман потерпілого або видавання себе за особу, відому скаржнику, тоді передбачається, що згоди не було. Таким чином, Закон Великої Британії надає розумний стимул для обвинуваченого вжити заходів для визначення того, погоджується скаржник, чи ні.

Варто додати, що зґвалтування, відповідно до цього Закону може бути двох різновидів, перше звичайне, що наведено вище, а інше визначається «як статеве проникнення частиною свого тіла або іншим предметом за відсутності згоди потерпілої особи». Сексуальним насильством визнаються сексуальні дотики до потерпілої особи за відсутності її добровільної згоди, а розмежуванням зі зґвалтуванням, як і в українському законодавстві, слугує відсутність статевого проникнення.

Кримінальне законодавство Великої Британії дає детальне визначення суб'єкта суспільно небезпечного діяння. У законодавстві чітко визначено, що таким суб'єктом можуть бути лише особи чоловічої статі, жінка не може бути суб'єктом вчинення такого різновиду злочину. Усі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості караються позбавленням волі. Найвищу міру покарання, а саме довічне ув'язнення, англійські суди призначають за повторне вчинення статевого злочину щодо розумово відсталोї та неповнолітньої особи. Серед кримінальних правопорушень

проти статевої свободи та статевої недоторканості виділяють, в тому числі, інцест, що означає здійснення статевого насильства над неповнолітніми особами зі сторони їх родичів. Такий злочин отримує теж, найвищу міру покарання [198, с. 85].

Міфи про зґвалтування та сексуальне насильство увічнюють ідею, що «справжнє зґвалтування» відбувається лише тоді, коли гвалтівником є незнайомец, який зґвалтував жертву на пустирі, зґвалтування вчинене із застосуванням сили чи зброї, і жертва постраждала від серйозних фізичних травм і на додаток до проникнення, потерпіла особа чинила завзятий опір нападу [199].

Щодо прикладів із судової практики, то, аналізуючи випадок зґвалтування, поєданого з додатковими обтяжуючими обставинами, судом було встановлено, що пізно повертаючись додому, незнайома для потерпілої особа, схватила її за руку, а іншою рукою, затуляючи рот, застосовуючи фізичний та психічний тиск, вчинила статевий акт. Суд заслухав заяву жінки про вплив жертви, у якій вона сказала: «Те, що він зробив зі мною, зруйнувало мою сім'ю і мене. Моя сім'я живе в п'яти хвиликах ходьби від моєї роботи, але я відчуваю, що більше не можу ходити туди сама, що я завжди робила раніше. Я більше не відчуваю себе в безпеці, коли гуляю сама». Експертизою було встановлено, що особа після зґвалтування довгий час перебувала у шоковому стані, що відобразилося згодом на її психічному здоров'ї. Враховуючи негативні наслідки вчиненого діяння, судом було визнано обвинуваченого винним у вчиненні зґвалтування і засуджено на значний термін – 14 років [200].

Ще одним прикладом є рішення у справі Ендрю Малкінсона. Факти правопорушень просто шокували суспільство вчиненням кримінального діяння. Потерпіла особа була атакована позаду і змушена була піти в затишне місце, що з погрозами їй наказав обвинувачений. Вона не знала свого нападника, але пізніше змогла надати поліції його опис. Він наказав їй

викинути мобільний телефон, зняв сорочку, тримав потерпілу на землі та душив. Незважаючи на її благання, він продовжував тиснути на її горло. Намагаючись чинити опір, вона думала, що подряпала йому обличчя. Після цього потерпіла особа втратила свідомість. Коли вона була без свідомості, її згвалтували як вагінально, так і анально. Потерпіла отримала низку серйозних травм. Зокрема, її лівий сосок був частково розрізаний, ця травма відповідає укусу. У кінцевому підсумку судом було встановлено та винесено вирок, в якому обвинуваченому було присуджено довічне позбавлення волі за вагінальне та анальне згвалтування. Травми, завдані потерпілій особі, додатковим складом злочину не охоплюються [201].

Таким чином, можливо аргументовано підтвердити суттєву схожість українського кримінального законодавства із законодавством Великої Британії. При тому, що британським законодавством також визначено, досить суб'єктивні та оціночні поняття, такі як «розумні підстави», що дозволяють визначити кримінально каране діяння як згвалтування без застосування фізичного та/або психічного насильства до особи. Хоча маємо вказати на те, що особливістю англо-американської правової сім'ї є існування судового прецеденту як основного джерела права.

Також важливо відзначити, що суди у своїх рішеннях продовжують звертати увагу на те, що у випадку застосування фізичного або психічного насильства в процесі вчинення кримінального правопорушення, це має бути відображено у тривалості вироку. У зв'язку з цим, більшість проаналізованих вироків у справах, пов'язаних із застосуванням фізичного або психічного насильства при вчиненні згвалтувань, передбачають збільшення тривалості позбавлення волі.

Крім того, важливим аспектом, що може мати застосування в межах українського законодавства, є нормативна конкретизація кримінально-правового змісту обману на кшталт тієї, що втілена в Законі Великої Британії «Про статеві злочини». Адже в ньому зазначено, що людина буде визнана

такою, котра не погодилася на статеві зносини, у випадку, якщо вона була цілеспрямовано обманута щодо природи, чи мети статевого акту, або якщо обвинувачений цілеспрямовано спонукає особу до згоди, виконуючи роль людини, особисто відомої для потерпілої особи. Відповідно, якщо суб'єкт, наприклад, видає себе за популярного кіноактора або спортсмена, з яким жертва не була знайома особисто, про відсутність згоди як ознаки зґвалтування не йдеться.

З приводу цього, Н.О. Симоненко зазначає, що одним з важливих нововведень, які було запроваджені у 2017 р., можна вважати спосіб вчинення кримінального правопорушення – обман. За попередньою редакцією ст. 152 КК України, дії того, хто домігся згоди особи на статевий акт шляхом обману, не утворювали складу зґвалтування. Вважалося, що кримінальний закон може і повинен захистити особу від посягань на її статеву свободу або статеву недоторканність, однак він не здатен відгородити людину від наслідків її власної легковажності з питань особистого життя. Стаття 152 КК України, викладена в редакції Закону України від 06.12.2017 р., безпосередньо не передбачає обман як один зі способів зґвалтування і, відповідно, не містить жодних застережень щодо його можливого виду (характеру). Попри це, проникнення в один із трьох природних отворів тіла іншої особи, поєднане із введенням її в оману, на його погляд, може розцінюватися як зґвалтування – за умови, що особа не надала б на це згоди, якби не була введена в оману щодо певних обставин – природи чи мети сексуального проникнення, особи того, хто його вчиняє, тощо [202, с. 186].

Таким чином, науковець пропонує вирішити проблему кримінальної оцінки правопорушення в таких випадках з урахуванням важливості повідомленої неправдивої інформації для прийняття рішення про згоду на статевий акт і юридичного визначення добровільної згоди на підставі відсутності останнього, якщо виявлено відсутність волевиявлення. За

наявності обману добровільність є умовною, фальсифікованою і не може бути визнана результатом свободи вираження думки потерпілого, як у примітці до ст. 152 КК України. На користь виконаного висновку вказує доктринальна позиція, відповідно до якої добровільність згоди означає вільне волевиявлення особи, відсутність будь-якого примусу, а також обману під час отримання згоди [202, с. 187].

І щодо досвіду останньої досліджуваної в межах цього розділу держави – Сполучених Штатів Америки (далі – США), то, в першу чергу, варто вказати на те, що кримінальне законодавство в кожному штаті може суттєво відрізнятися. Тому, якщо деякі діяння визнаються злочинами, в межах одного штату, то в іншому можуть бути лише, наприклад, проступками [203].

Згідно з дослідженням департаменту юстиції США, щорічно 3,7 мільйона осіб стають жертвами статевих злочинів, зокрема зґвалтовано близько 300 тис. жінок та 9 % дітей піддано сексуальному насильству [203].

Що ж до законодавчого визначення статевих кримінальних правопорушень у США, то у Зводі законів США (Розділ 18) виділено окремі розділи, що містять норми про відповідальність за різні діяння, пов'язані з будь-яким порушенням статевої свободи, чи статевої недоторканості, а саме:

1) глава 71 – «Про непристойності» (§ 1460 – володіння з наміром продати, а також продаж непристойних матеріалів; § 1461 – надсилання поштою матеріалів, які спонукають до непристойності тощо);

2) глава 109-а – «Сексуальні зловживання» (§ 2241 – посилене сексуальне зловживання; § 2242 – сексуальні зловживання; § 2243 – сексуальні зловживання щодо неповнолітніх і опікуваних; § 2244 – образливий сексуальний контакт; § 2245 – сексуальні зловживання, що призвели до смерті);

3) глава 110 – «Сексуальна експлуатація та інші зловживання стосовно дітей»;

4) глава 117 – «Транспортування для незаконної сексуальної діяльності та пов'язаних з цим злочинів» [204].

Водночас зауважимо, що під статеві злочини у США, на відміну від вітчизняного законодавства, підпадає також і домашнє насильство. Зокрема, 11 вересня 2000 р. прийнято закон, спрямований на захист жертв домашнього насильства й торгівлі людьми, більша частина якого присвячена боротьбі з нелегальним ввезенням жінок в країну для сексуальної та іншої експлуатації, а також захисту жертв і притягнення винних у зазначених злочинах до кримінальної відповідальності (Trafficking Victims Protection Act of 2000) за вчинення статевих злочинів стосовно таких жінок [205].

Слушно зауважити, що норми глави 109-А Зводу законів США (§ 2241–2248) не розрізняють між собою зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом і деякі інші сексуальні злочини. Замість цього закон оперує ключовим поняттям «сексуальне зловживання» («sexual abuse»). Сексуальне зловживання вчиняється винним шляхом «сексуального акту» («sexual act»), під яким розуміють статевий контакт природним або неприродним способом, у тому числі, з використанням рук, пальців рук або будь-яких інших предметів, умисне доторкання (не через одяг) до статевих органів особи, яка не досягла 16-річного віку, з метою образити, принизити, потурбувати чи скривдити потерпілу особу або з метою викликати або задовольнити власну статево пристрасть (§ 2246). Злочином, що прирівнюється до сексуального зловживання, є образливий сексуальний контакт (§ 2244), під яким розуміють умисне торкання, через одяг чи без нього, статевих органів іншої особи з такою самою метою, яка властива при вчиненні статевого акту [206, с. 51].

Утім, у деяких штатах США (наприклад, у Пенсильванії) продовжує існувати притаманна для системи загального права вимога про застосування опору потерпілою від зґвалтування особою та надання нею доказів такого опору. В американській судовій практиці також вважається, що помилкове

уявлення обвинуваченого про згоду потерпілої особи на статевий зв'язок може виключати засудження за зґвалтування, якщо:

- 1) обвинувачений «чесно і сумлінно» вважав, що така згода була;
- 2) факти підтверджують, що помилка обвинуваченого була «об'єктивно розумною». Інколи висувається вимога надання обвинуваченим доказів двозначної поведінки потерпілої особи, які давали привід «розумно» вважати, що вона погоджується на статевий акт [86, с. 82].

Слід зауважити про те, що в умовах сьогодення в США активно використовуються препарати, що негативно впливають на свідомість потерпілих, в тому числі нерідко застосовуються для вчинення статевих злочинів, у зв'язку з чим, у цій країні навіть набув поширення неформальний термін «date drug» («наркотик для побачення»). Часто відповідні речовини седативного впливу підмішуються в алкогольні напої, інколи – в їжу, рідше вони видаються зловмисниками за медичні препарати або речовини, які знімають напруження та покращують настрій. Гучним прикладом може слугувати обвинувачення відомого американського актора і комедіанта Вільяма Косбі у вчиненні кількох статевих злочинів шляхом застосування до потерпілої особи пігулок димедролу під виглядом препарату на основі лікувальних трав [207].

Зарубіжний досвід США показує, що існують речовини, вживання яких призводить до порушення нормального функціонування свідомості потенційної жертви зґвалтування; як наслідок, особа проявляє надмірну сексуальну активність, більш охоче йде на статеві зносини, після чого не може точно згадати всіх обставин вчиненого кримінально-карного діяння [208, с. 145].

У справі «State v. Snyder» Верховний Суд штату Невада провів доречну аналогію між розбоєм і зґвалтуванням у частині оцінки застосування до потерпілої особи так званої конструктивної сили, яка, не будучи очевидним болісним нападом на особу, водночас призводить до наслідку у вигляді

втрати свідомості та неможливості чинити опір нападнику. Дослідивши напрацьовану практику застосування алкогольних напоїв до жертв зґвалтування, суд зробив виважений висновок: як і у випадку зґвалтування, поєднаного із застосуванням алкоголю чи шкідливої (отруйної) речовини, чи використанням безпорадного (непритомного) стану потерпілої, що свідчить про відсутність її згоди на статеві зносини, так і у випадку розбою ці способи, будучи еквівалентом застосування фізичної сили, вказують на подолання волі (і спротиву) потерпілого щодо відчуження його власного майна чи майна, що перебуває під його контролем. Більше того: навіть спільне вживання алкогольних напоїв, поєднане з подальшою згодою потерпілої особи на вступ у статеві зносини, не виключає імовірної відповідальності за зґвалтування [209].

Отже, в більшості держав Європейського Союзу фізичне та психічне насильство залишається переважним способом вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, про що вказується у диспозиції статті кримінальних законів, і що потребує обов'язкового доведення у судовому порядку. При цьому, в кримінальному законодавстві зарубіжних держав завдання різного роду тілесних ушкоджень, або психічних травм, що застосовуються для подолання можливого або потенційного опору потерпілих осіб при вчиненні статевих кримінальних правопорушень, є складовими частинами кваліфікованих, особливо кваліфікованих складів правопорушень, або обтяжуючими обставинами.

3.2. Шляхи вдосконалення практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства

Перед сучасною кримінально-правовою доктриною протягом вже тривалого часу стоять зазвичай дві нагальні проблеми, що потребують свого швидкого та ефективного вирішення. З одного боку, вимагають свого подальшого удосконалення кримінально-правові норми, що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення [210, с. 123–124], а з іншого – подальшої оптимізації потребує практика їх застосування в процесі самої кваліфікації та пеналізації [211, с. 265].

Таким чином, пояснюється комплексний характер будь-якого кримінально-правового дослідження. Спочатку, в процесі аналізу вихідних даних наукового дослідження визначаються шляхи удосконалення кримінально-правової норми (у нашому дослідженні – кримінально-правові норми Розділу IV КК України), і, як результат, на завершення такого дослідження – пропонуються шляхи вдосконалення практики застосування таких норм в процесі кваліфікації.

При цьому, слід зазначити, що комплексне вирішення позначених проблем здатне забезпечити реалізацію принципу соціальної справедливості в кримінальному праві [212, с. 121–122]. Вирішення означених завдань здійснюється як на загальногалузевому рівні, внутрішньо-інституційному, так і на конкретно-правовому.

Проведений аналіз застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості особи з ознаками насильства вказує на певні складнощі та прогалини чинного законодавства у зазначеній сфері суспільних відносин.

Варто зауважити, що про деякі прогалини та недоліки вже було згадано в межах попередніх розділів та запропоновано шляхи для їхнього нормативно-правового вирішення.

Серед невирішених питань, що потребують врегулювання та мають значення для здійснення правильної кваліфікації кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками фізичного або психічного насильства, по-перше, є існування оціночного поняття «супутніх обставин», про яке згадується в примітці до диспозиції ст. 152 КК України.

Варто зауважити, що словосполучення «супутні обставини» визначається як поняття достатньо абстрактне, дещо суб'єктивне та суперечливе. Сам контекст супутніх обставин є підґрунтям для визначення згоди особи добровільною або ж навпаки, а також вирішення питання про наявність безпосередньо складу кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості. Таким чином, основна проблема полягає у відсутності змістовного тлумачення того, яка саме згода може вважатися добровільною, а яка навпаки [213].

Звісно, що згода не може вважатися добровільною, як нами вже було аргументовано раніше, якщо до особи було застосовано фізичне насильство, погроза застосування такого насильства, інші прояви психічного насильства та використання безпорадного стану потерпілої особи. Проте, саме згадані в примітці «супутні обставини», можуть певним чином не виключати й наявність інших способів отримання згоди на статеві зносини, тобто ті, котрі ігнорують добровільність волевиявлення.

Можемо припустити, що категорія «супутніх обставин» є прототипом минулого словосполучення «фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану» як способу вчинення зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Погоджуємося з позицією В.В. Фурси, яка вважає, що така вказівка на «урахування супутніх обставин» є ще одним оціночним поняттям у кримінальному праві України, що жодним чином не сприяє вдосконаленню законодавства, захисту прав та законних інтересів осіб, а навпаки, як мінімум, може сприяти затягуванню слідчих процесів, а, як максимум, уникненню винними особами кримінальної відповідальності за вчинення особливо небезпечних суспільних діянь [214, с. 151].

Нуджейдат Веам вважає, що такими супутніми обставинами можуть вважатися психічна та фізична безпорадність, обман, зловживання довірою, фізичне насильство, погрози застосування насильства тощо [215, с. 27–28]. Таким чином, науковець суттєво розширює зміст поняття супутніх обставин, якщо порівнювати таку категорію з попереднім розумінням обов'язкового способу вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 152 та 153 КК України.

Для регламентації будь-якого кримінально-правового явища важливо дотримуватись еквівалентності між загальними та конкретними поняттями, оскільки надмірно деталізуючи, можна не охопити всі можливі варіанти протиправної поведінки, а надлишкова кількість загальних понять призведе до неоднакового тлумачення та застосування кримінально-правових норм. Тож, одночасне збільшення обсягу понять спричиняє ще більшу його невизначеність [216, с. 100].

Втім, ми не можемо погодитися з тим, що визначення в основному кодифікованому акті супутніх обставин, наявність яких виключає добровільність згоди, може спричинити ще більшу невизначеність. Невизначеність, перш за все формує збільшення кількості суб'єктивних та оціночних понять, яких і так досить багато в межах основного кримінального Закону України.

Варто також згадати, що ще в процесі прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів

України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [88], парламентарями було вказано на таку прогалину, що в майбутньому може призвести до труднощів у кримінально-правовій кваліфікації за зґвалтування та сексуальне насильство.

Так, В. Пташник на етапі другого читання аргументовано відзначила, що «прийнята у першому читанні редакція ст. 152 КК України взагалі не передбачає жодної диференціації кримінальної відповідальності залежно від обставин, які виключають згоду потерпілої особи». Власне, такий підхід не може вважатися обґрунтованим у зв'язку з істотним розширенням змісту об'єктивної сторони зґвалтування у порівнянні з чинною редакцією статті 152 КК. Якщо відповідно до останньої, кримінальна відповідальність настає лише у випадках, коли воля особи «проігнорована» винним за допомогою застосування фізичного насильства, погрози його застосування чи використання безпорадного стану (інші випадки статевих зносин без добровільної згоди особи караються за ст. 154 КК або взагалі не є кримінально караними), то прийнята у першому читанні редакція ст. 152 КК не містить жодних обмежень щодо чинників, які забезпечили винному можливість вчинити статеве проникнення без добровільної згоди потерпілої особи. Як наслідок, пропонується поставити на один щабель, наприклад, фізичне насильство та використання матеріальної залежності потерпілої особи, що не можна вважати виправданим. Тому, прийнята у першому читанні редакція, на її думку, просто вимагала хоча б мінімальної диференціації кримінальної відповідальності залежно від допоміжної дії, яка забезпечила можливість особи вчинити статеве проникнення без добровільної згоди потерпілого. Зберігаючи наступність кримінального законодавства, така диференціація має полягати у наданні фізичному насильству погрози його застосуванням та використанню безпорадного стану статусу обтяжуючих обставин в новій редакції зґвалтування [217].

Варто додати, що аналізована нами у попередньому розділі Велика Британія використовує таку диференціацію і залежно від застосування чи незастосування фізичного та психічного насильства буде залежати міра покарання особи, яка вчиняє зґвалтування або сексуальне насильство. Тобто, у випадку зґвалтування за інших способів вчинення кримінального правопорушення, ніж фізичне або психічне насильство, буде мати мінімальний термін обмеження волі для особи, яка вчинила таке правопорушення.

На нашу думку, такий підхід звісно може мати місце, в межах розділу IV КК України. Наприклад, визначивши у ч. 2 ст. 152 та ч. 2 ст. 153, норми, що передбачають більшу міру відповідальності за вчинення діянь, передбачених цими статтями з використанням фізичного насильства, погрози застосування такого насильства, або використовуючи безпорадний стан особи.

Втім, будучи послідовними та підтримуючи тезу щодо необхідності додаткової кваліфікації при застосуванні насильства, що спричиняє ушкодження особі, здійснювати кваліфікацію ще й за додатковим складом кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи. При цьому, вважаємо за необхідне лише уточнити перелік «супутніх обставин», визначених у примітці ст. 152 КК України.

Саме тому, пропонуємо викласти примітку ст. 152 КК України в такій редакції: *«Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин, якими не можуть бути: відсутність фізичного насильства, погрози його застосування, погрози знищенням чи пошкодженням майна потерпілого чи третьої особи, погрози обмеженням прав або свобод потерпілого чи третьої особи, обману, шантажу, психічного примусу, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану».*

Переходячи до наступного важливого аспекту нашого дослідження, вважаємо за необхідне навести статистичні дані Офісу Генерального прокурора України за 2018-2022 рр. щодо кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. (Додаток Б).

Так, можна вказати на те, що за минулий, складний для України рік, спостерігалось незначне зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, що пояснюється, перш за все, загрозою зовнішнього ворога, постійною міграцією населення як в межах України, так і поза її межами. Для прикладу, в 2021 році було відкрито 930 кримінальних провадження у справах проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а у 2022 році цей показник склав – 623.

Якщо аналізувати вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за різними видами (Додаток В), то найбільшу цифру у всіх аналізованих роках становить – зґвалтування (332 – 2021 році і 250 – у 2022 році), а найменша кількість зареєстрованих кримінальних проваджень, і знову ж таки у всі роки, становить примушування до вступу в статевий зв'язок (7 випадків у 2021 році та 5 – у 2022 році, відповідно).

Утім, що стосується аналізу десяти місяців 2023 року, ця цифра сягає уже кількості 864 кримінальних справ, з яких майже половина (391) припадає на зґвалтування. Зауважимо, що такий показник вчинення кількості зґвалтувань є найбільшим за останні сім років в Україні, і це за неповний календарний рік. Крім того, це є показники лише офіційно зареєстрованих випадків вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а скільки випадків залишається незареєстрованими. Це можливо пояснити тим, що покарання не є надто суворими, а в умовах правового режиму воєнного стану [36],

потерпілі особи, першочерговою проблемою вважають – перемогу над зовнішнім ворогом.

Як визначено у ст. 67 КК України, обставиною, яка обтяжує покарання, – є «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Таким чином, суд враховуючи обстановку в якій вчиняється кримінальне правопорушення, може призначити найсуворіше покарання, що передбачено тією чи іншою санкцією статті КК України.

Маємо зазначити, що у 2022 році законодавцем було внесено зміни до КК України в частині доповнення деяких статей КК України кваліфікуючими обставинами – використання умов воєнного стану для вчинення кримінального правопорушення, а це, в свою чергу, збільшило верхню та нижню межу покарання.

Так, Законом України № 2117 були внесені зміни до ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України, з метою підвищення міри кримінальної відповідальності за вчинення вказаних майнових кримінальних правопорушень, котрі вчиняються в умовах правового режиму воєнного стану [218].

Цілком логічно, що ці зміни не стосуються такої суспільно небезпечної категорії кримінальних правопорушень як кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що визначені Розділом IV КК України.

Умови воєнного стану можуть в собі поєднувати одночасно декілька обставин, котрі значно підвищують ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, що вчиняються, серед яких особливу увагу необхідно приділити: масовому характеру; наявності багатьох потерпілих; поширення різноманітних форм співучасті; вчинення багатьох діянь з особливою жорстокістю; збіг уразливого стану окремої особи з вразливим станом цивільного населення в цілому; наявність особливих мотивів, які

пов'язані з національною нетерпимістю тощо. І їхнє поєднання, цілком очевидно, є більш суспільно небезпечним, ніж кожна ознака окремо [219, с. 41]. Адже, внаслідок повномасштабного вторгнення відбулося значне руйнування укладу всього населення України, змінилися економічні умови, соціальні ролі та взаємовідносини між людьми [220, с.355].

Майже кожного дня з'являються нові повідомлення та розкриваються жахливі обставини від громадян України, котрі перебувають на окупованих або деокупованих територіях щодо вчинення з особливою жорстокістю зґвалтувань, сексуального насильства, статевих зносин з неповнолітніми особами. Число таких звернень постійно зростає та потребує особливої уваги з боку законодавчих та правоохоронних органів. Так склалося, що під час військових дій на території України, сексуальне насильство стало одним із інструментів, використовуючи який намагаються показати силу, принизити, та показати національну нетерпимість. Сексуальне насильство застосовується для деморалізації мирного населення, залякування. А його наслідки можуть бути жорстокими і полягати у сильному фізичному та психічному впливі на жертв та інших свідків [221].

Так, в одному кримінальному провадженні було встановлено, що в березні 2022 року під час окупації одного із сіл Броварського району Київської області підозрюваний разом із невстановленим військовослужбовцем рф увірвався до приватного будинку. За його наказом всіх присутніх цивільних осіб, окрім однієї жінки, зачинили у підвалі. Після цього підозрюваний, погрожуючи потерпілій зброєю і фізичною розправою над нею та членами родини, змусив її повністю роздягнутися та зґвалтував. Через декілька днів підозрюваний разом із трьома невстановленими товаришами по службі зайшли до іншого будинку, де проживала ще одна потерпіла. Погрожуючи їй застосуванням зброї та вбивством, окупанти по черзі зґвалтували жінку. Військовослужбовцю збройних сил рф – радіо-телефоністу гаубичного артилерійського дивізіону 30-ї окремої

мотострілецької бригади 2-ї гвардійської загальновійськової армії Центрального військового округу заочно повідомлено про підозру у жорстокому поводженні з цивільним населенням за попередньою змовою групою осіб (ч. 1 ст. 28, ч. 1 ст. 32, ч. 1 ст. 438 КК України) [222].

Така попередня кваліфікація дій підозрюваних потребує суттєвого уточнення як з точки зору теоретичних основ кваліфікації кримінальних правопорушень, так і з урахуванням принципів кримінального права, зокрема, справедливості, точності та обґрунтованості.

Прикладом такого традиційного для української судової практики врахування фактичних обставин кримінального провадження є випадки зґвалтування, що поєднане із заподіянням умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, та зґвалтування, що було поєднано із умисним вбивством потерпілої особи в процесі вчинення кримінального правопорушення, чи одразу після нього. У обох випадках, за відсутності інших обтяжуючих обставин, дії винного кваліфікують за сукупністю кримінальних правопорушень – у першому випадку за ч. 2 ст. 121 (за ознакою «таке, що спричинило смерть потерпілого»); ч. 5 ст. 152 (за ознакою «тяжкі наслідки») КК України, у другому випадку – за п. 10 ч. 2 ст. 115; ч. 5 ст. 152 КК України (абз. 4 п. 11, абз. 2 п. 12 Постанови пленуму ВСУ від 30.05.2008 р. [106]).

У випадку зґвалтування, вчиненого окупантами, ст. 438 КК України не охоплює всі прояви кримінально протиправного діяння, не може врахувати конститутивні об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення й обтяжуючі обставини такі, як кількість співучасників, повторність вчинення зґвалтування, вік потерпілої особи, тяжкі наслідки зґвалтування. Кваліфікація дій винного лише за відповідною частиною ст. 152 КК України не вбачається повною через упущення ознак суб'єктивної сторони (специфічної мети та мотиву вчинення кримінального правопорушення), обстановки вчинення зґвалтування (під час ведення бойових дій, на окупованій території) та ознаки

суб'єкта кримінального правопорушення (військовослужбовець країни агресора).

Через високу суспільну небезпечність, поширеність згвалтування, що вчиняються військовослужбовцями країни-агресора, недосконалість та неточність формулювань положень диспозиції і санкції ч. 1 ст. 438 КК України, бланкетність норми, неможливість врахування обтяжуючих обставин, що є характерними для статевих кримінальних правопорушень тощо, вважаємо більш коректним у цій ситуації кваліфікувати дії винних за сукупністю кримінальних правопорушень, а саме – ч. 1 ст. 438 та відповідної частини ст. 152 КК України, що дозволить більш повно врахувати ступінь суспільної небезпечності вчиненого, обстановку, особу винного, мотив і мету вчинення кримінальних правопорушень, кількість потерпілих та їх вік, повторність, тяжкість наслідків. Хоча варто визнати, що наразі застосування такого підходу може створити проблему так званого «подвійного інкримінування», однак у цьому правовому контексті, до внесення відповідних змін до чинного КК України, зазначений підхід, на нашу думку, є оптимальним.

Водночас варто звернути увагу на те, що в розумінні КК України обтяжуючою обставиною буде вчинення кримінального правопорушення не у період дії воєнного стану, а вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного стану. До прикладу, у період повітряної тривоги, коли люди намагаються якомога швидше сховатись в укриття, а відповідні державні органи влади працюють у посиленому режимі, особа умисно використовує такий час для полегшення вчинення будь-якого виду правопорушення. У цій ситуації особа, заздалегідь знаючи про зайнятість пересічних людей та компетентних органів влади, користуючись обставинами, які зумовлені воєнним станом, можливою панікою людей, умисно вчиняє суспільно небезпечні дії. А тому, вчинення такого роду кримінальних правопорушень, за таких умов повинно трактуватися як

вчинення його з використанням умов воєнного стану та надавати право суду призначити суворіше покарання з урахуванням цієї обтяжуючої обставини. Водночас станом на сьогоднішній час у законодавстві України відсутня вироблена судова практика щодо застосування такої обтяжуючої обставини як вчинення кримінального правопорушення, з використанням умов воєнного стану для кваліфікації кримінальних правопорушень, зважаючи на те, що Україна, вперше після незалежності опинилася у повноцінній війні.

Таким чином, збройне вторгнення російської федерації, крім майнових та людських втрат, обумовлює ще й розповсюдження випадків вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. У зв'язку з чим, необхідним є посилення кримінальної відповідальності за вчинення вказаних діянь. Одним з таких варіантів, може бути формування та прийняття, за аналогією до згаданих в дослідженні нормативно-правових актів, Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за зґвалтування та сексуальне насильство». Саме ці два кримінальних правопорушення мають найбільше розповсюдження, як у мирний, так і у воєнний час.

Тому, враховуючи чутливість кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, та їхнє зростання в теперішній час, необхідним є внесення змін до: ч. 3 ст. 152 КК України, а саме викладення її в такій редакції *«Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи, чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років»*; ч. 3 ст. 153 КК України, а саме викладення її в такій редакції: *«Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи, чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років»*.

Висновки до Розділу 3

1. Визначено, що за кримінальним законодавством Республіки Польща, ФРН та Франції, Великої Британії та США, як і в Україні, кримінальна відповідальність, передбачена за зґвалтування (звичайне та з обтяжуючими обставинами), сексуальне насильство (проте, лише у Великій Британії та США дії сексуального характеру не пов'язані із проникненням у тіло особи, чітко відмежовані від зґвалтування, у решти аналізованих держав такі дії можуть співпадати зі зґвалтуванням); примушування до вступу в статевий зв'язок (як залежно від відносин влади-підпорядкування, так і без таких); сексуальні домагання та сексуальні переслідування (наразі українським законодавцем опрацьовується можливість встановлення адміністративної відповідальності за такі діяння); розбещення неповнолітніх, інцест, та інші. При цьому, фізичне та психічне насильство у всіх можливих його проявах в законодавстві Польщі, ФРН та Великої Британії – є складовою частиною більшості кримінально-карних діянь проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Важливим аспектом є те, що у випадках застосування фізичного або психічного насильства при вчиненні аналізованих кримінальних правопорушень, суди встановлюють більшу міру відповідальності за такі діяння. Адже завдання різного роду тілесних ушкоджень, або психічних травм, що застосовуються для подолання можливого або потенційного опору потерпілих при вчиненні статевих кримінальних правопорушень – є складовими частинами кваліфікованих, особливо кваліфікованих складів кримінальних статевих правопорушень, або обтяжуючими обставинами.

2. Аргументовано, що українське кримінальне законодавство у сфері застосування норм законодавства про кримінальну відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є

схожим до законодавства Великої Британії та США у підходах до розуміння добровільної згоди, що виключає можливість застосування фізичного та психічного насильства до потерпілої особи. При цьому, незважаючи на першочергову важливість доведення саме добровільності згоди на статеві зносини, в судовій практиці визначено, що способами вчинення таких кримінальних правопорушень залишаються фізичне насильство, погрози, примушування, обман, використання службової залежності тощо. Також, виходячи з характеру завданих ушкоджень при вчиненні того чи іншого кримінального статевого правопорушення, буде залежати й міра відповідальності для особи, яка вчиняє таке діяння.

3. З метою уточнення сутності добровільної згоди та супутніх обставин як важливих категорій, що впливають на кримінально-правову кваліфікацію зґвалтування та сексуального насильства, пропонується викласти примітку ст. 152 КК України в такій редакції: *«Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин, якими не можуть бути: фізичне насильство, погроза його застосування, погроза знищенням чи пошкодженням майна потерпілого чи третьої особи, погроза обмеженням прав або свобод потерпілого чи третьої особи, обману, шантажу, психічного примусу, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану.»*

4. Враховуючи чутливість кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та їхнє суттєве збільшення в теперішній час, необхідним є внесення змін до: ч. 3 ст. 152 КК України, а саме викладення її в такій редакції *«Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років»*; ч. 3 ст. 153 КК України, а саме викладення її в такій редакції: *«Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне*

насильство щодо неповнолітньої особи, чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років».

ВИСНОВКИ

Враховуючи мету та завдання дисертаційного дослідження, на основі повного та всебічного аналізу чинного законодавства та доктринальних праць науковців щодо насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, можна сформулювати низку обґрунтованих висновків та пропозицій.

1. Визначено, що поняттям насильства, як кримінально-правової категорії є – суспільно небезпечний та протиправний вплив на іншу особу, що має вираження в умисних фізичних та (або) психічних (інформаційних) діяннях та містить необхідний комплекс суб'єктивних ознак, а саме наявність мети, мотиву (мотивів) для вчинення такого діяння поза або всупереч волі людини, що впливає на свободу її волевиявлення або містить реальну загрозу для заподіяння фізичної чи психічної шкоди.

Аргументовано, що наявність у проєкті КК України поняття «насильство» є недосконалим та вкрай обмеженим у своєму трактуванні, що може в майбутньому негативно відобразитися на кримінально-правовій кваліфікації правопорушень з ознаками насильства, адже залишається поза увагою важлива складова – психічне насильство.

2. Виявлено, що насильство як кримінально-правова категорія характеризується такими об'єктивними ознаками як: 1) дією або бездіяльністю (проявляється переважно у неповідомленні важливої інформації потерпілій особі, незабезпеченні належних умов для членів своєї сім'ї чи осіб, що перебувають на утриманні у правопорушників, тобто невчинення дій, що стає наслідком певних порушень в психічному стані потерпілої особи); 2) суспільно небезпечними наслідками (при цьому слід враховувати, що такі наслідки не завжди будуть обов'язковими, проте слід зважати на їхню потенційну можливість настання в майбутньому);

3) причинний зв'язок між діяннями та наслідками (має місце лише за наявності наслідків, і в такому випадку важливо встановити причинний зв'язок між діянням і проміжним наслідком (безпосередній причинний зв'язок), та причинний зв'язок між діянням та похідним наслідком (опосередкований причинний зв'язок); 4) адресність, тобто насильство має вчинятися по відношенню до конкретного суб'єкта чи групи суб'єктів; 5) час, місце та обстановка (якщо розглядати примушування до вступу в статевий зв'язок, за ч. 2 ст. 154 КК України, то цілком логічно, що вказана в диспозиції «матеріальна або службова залежність» передбачає наявність особливого місця, де відбувалися або відбуваються робочі відносини між правопорушником та потерпілою особою).

3. З'ясовано, що суб'єктивними ознаками насильства як кримінально-правової категорії є: 1) вина (прямий або непрямий умисел); 2) мета, тобто уявне передбачення результату діяльності, що направляє і регулює людську діяльність, зміст якої залежить від об'єктивної дійсності та реальних можливостей суб'єкта, який вчиняє кримінальне правопорушення з ознаками насильства. Різновиди мети насильства можливо класифікувати за: а) критерієм орієнтованості; б) критерієм тривалості; 3) мотиви: якими можуть бути: помста, озлобленість, незадоволення, ревності, хуліганські, статеві та інші особисті спонукання.

4. Аргументовано, що фізичне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи залишається способом вчинення зґвалтування та сексуального насильства, незважаючи на заміну законодавцем обов'язкового способу на «добровільність згоди». При цьому, використання звороту «насильницькі дії сексуального характеру» в диспозиції ст. 153 КК України вказує на те, що фізичне насильство в цьому кримінальному правопорушенні виступає обов'язковим елементом, що необхідний для здійснення кримінально-правової кваліфікації такого діяння. А у випадку застосування фізичного

насильства при вчиненні зґвалтування має додатково кваліфікуватися за відповідною статтею Розділу II КК України (Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я), за виключенням завдання умисних тяжких тілесних ушкоджень, які охоплюються диспозицією ч. 5 ст. 152 КК України. Примушування до вступу в статевий зв'язок, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку розбещення неповнолітніх, домагання дитини для сексуальних цілей не передбачають необхідності доведення наявності застосування фізичного насильства. При цьому, застосовуючи фізичне насильство по відношенню до неповнолітніх осіб у процесі здійснення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 155, 156 та 156-1 КК України, таке насильство має додатково кваліфікуватися за відповідною статтею Розділу II КК України.

Фізичне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи застосовується задля подолання явного або потенційного опору потерпілої особи та може мати вираження у заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості, нанесення ударів, побоїв, мордувань, обмеження свободи пересування, введення в організм потерпілої особи наркотичних, психотропних речовин тощо.

5. Сформульовано критерії поділу фізичного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи відповідно до: 1) наявності опору (явне та потенційне); 2) потерпілих осіб (застосовується до повнолітньої особи, неповнолітньої особи, малолітньої особи, обмежено дієздатної особи, недієздатної особи); 3) наявності особливих зв'язків (застосовується до подружжя, до особи з якою перебуває у сімейних чи близьких відносинах, до особи зі службовим, професійним чи громадським обов'язком; 4) обов'язковості кваліфікації (впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння та є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 153 КК України); не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, проте завжди є способом

вчинення кримінального правопорушення (ст. 152 КК України); не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння (ст. 154, 155, 156, 156-1 КК України); 5) форми вираження (ляпаси, стусани, побої, обмеження свободи пересування, мордування, мучення).

6. З'ясовано, що психічне насильство застосовується у всіх кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у вигляді: 1) погроз (можуть поділятися: а) відповідно до суб'єктного складу; б) за характером вираження; в) за наслідками застосування); 2) примушування (може бути результативним та безрезультативним); 3) шантажу; 4) психічного тиску; 5) залякування тощо. Застосовується психічне насильство в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з метою подолання явного або потенційного опору.

7. Сформульовано критерії поділу психічного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи відповідно до: 1) мети (подолання наявного або потенційного (можливого) опору потерпілої особи; 2) наслідків (спричинило розлад здоров'я; не спричинило явного психічного розладу, проте змінило поведінкові процеси потерпілого; 3) суб'єктної спрямованості застосування (вчинене по відношенню до повнолітньої особи, малолітньої особи, неповнолітньої особи; 4) сприйняття потерпілою особою проявів психічного насильства (викликає почуття страху, викликає почуття протесту, гніву, обурення); 5) використання допоміжних засобів (вербально або вчиняється за допомогою сторонніх предметів, таких як, наприклад зброя).

8. З'ясовано, що фізичне та психічне насильство у всіх можливих його проявах в законодавстві Франції, Польщі, ФРН та Великої Британії є складовою частиною більшості кримінально-карних діянь проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. При цьому важливим аспектом є те, що у випадках застосування фізичного або психічного насильства при

вчиненні аналізованих кримінальних правопорушень, суди встановлюють більшу міру відповідальності за такі діяння. Адже завдання різного роду тілесних ушкоджень, або психічних травм, що застосовуються для подолання можливого або потенційного опору потерпілих при вчиненні статевих кримінальних правопорушень, є складовими частинами кваліфікованих, особливо кваліфікованих складів кримінальних статевих правопорушень, або обтяжуючими обставинами. Беручи до уваги досвід Великої Британії, можливою була б нормативна конкретизація в КК України кримінально-правового змісту обману, за прикладом тієї, що втілена в Законі Великої Британії «Про статеві злочини».

9. Враховуючи виявлені в межах аналізу практики застосування норм законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з ознаками насильства, прогалини та недоліки, що негативно впливають на кримінально-правову кваліфікацію судами таких правопорушень, запропоновано низку змін до Розділу IV КК України, а саме:

а) викласти ч. 1 ст. 154 КК України в такій редакції: *«Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою шляхом залякування, шантажу, погроз – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців»;*

б) викласти ч. 3 ст. 152 КК України, в такій редакції *«Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років»* та ч. 3 ст. 153 КК України в такій редакції: *«Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років»;*

в) викласти примітку ст. 152 КК України у такій редакції: *«Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин, якими не можуть бути: фізичне насильство, погроза його застосування, погроза знищенням чи пошкодженням майна потерпілого чи третьої особи, погроза обмеженням прав або свобод потерпілого чи третьої особи, обману, шантажу, психічного примусу, використання щодо особи її матеріальної чи службової залежності, безпорадного чи уразливого стану».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шувальська Л. Р. Суб'єкт насильницького злочину проти життя і здоров'я: психологічні та правові засади: монографія. Чернівці: Технодрук, 2015. 244 с.
2. Денисюк М. Поняття насильства у шкільному середовищі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 3 (35). С. 344–357
3. Арістотель. Політика. Книга п'ята. Київ, 2000. С. 129–164. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist06.htm>.
4. Кесседи Ф. Х. Арістотель и современность. *Вопросы философии*. 1979. № 3. С. 17.
5. Микитчик О. В. Злочин як соціальне явище: філософсько-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2002. С. 50.
6. Sh. Wolin Violence and Western / Political Traditions. In: «Violence: Causes and Solutions». N.-Y., 1970. 123 p. .
7. Oxford Universal English Dictionary / Prepared by W. Little et. al. Oxford: Oxford Univ. Press, 1990. Vol. X.
8. Graham H. D., Gurr T. R. The history of violence in America: historical and comparative perspectives. 1969.
9. Longman Dictionary of Contemporary English: New edition. Burnt Mill, Harlow: Longman, 1987. XXVI.
10. Webster's New World dictionary of American English / Ed.-in-chief V. Neufeldt. N.-Y.; Webster's New World, 1988.
11. Блага А.Б. Насильство як правова категорія. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 285–292.

12. Данильченко І. Р. Визначення насильства у кримінальному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 32. 2007. С. 155–160.
13. Cyberstalker Sentenced to 10 Years in Prison. Department of Justice. 2016. URL: <https://cutt.ly/vnSZ953>.
14. Кобринський Д. Ю. Філософсько-правове визначення насильства. *Проблеми філософії права*. 2006/2007. Т. 4/5. С. 212-224
15. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
16. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 290 с.
17. Хомич Т. М. Поняття насильства і примусу та їх співвідношення. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»* 2012. № 2(6). С. 1–17. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12ktmtys.pdf>.
18. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / укладачі: А. В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброта та ін. Київ, 2012. 246 с.
19. Дітріх О. Поняття та зміст психологічного насильства у кримінальному праві України: проблеми визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2007. Вип 2. С. 74–77.
20. Даниленко Д.О. Насильство як кримінально-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2021. Вип. 32. С. 39–44. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/17815>.

21. Хавронюк М. І. До питання про словник кримінально-правових термінів у Кримінальному кодексі України. *Часопис Київського університету права*. 2002. № 3.

22. Проект Кримінального кодексу України станом на 22.05.2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf>.

23. Дмитренко М.І. Попередження насильства в сім'ї: метод. рекомендації / М.І. Дмитренко, М. В. Тропінін, П. О. Власов. Дніпро: Юрид. ін-т МВС України, 2001. 50 с.

24. Циганчук, Т. В., Лях, Д. Д. Насильство над жінками в сімейних стосунках. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. (2). С. 65–69.

25. Джавадов Ф. М. Квалификация насильственных преступлений, совершенных с применением оружия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1985. 21 с.

26. Козич І. В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 22 с.

27. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Укр. енцикл., 1999. 68 с.

28. Назаров П. Н. К вопросу о насилии при грабеже и разбое. *Труды Киевской ВШ МООП СССР*. Киев, 1968. Вып. 1. С. 91.

29. Бачинін В.А. Філософія права. Харків: Консум, 2002. 368 с.

30. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 36 с.

31. Ігнатов О.М. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67–71.

32. Наконечна Л.А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 21 с.

33. Костенко О. М. Роль доктрини в кримінальному праві. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*: міжвуз. наук. студ. конф. (м. Косів, Івано-Франк. обл., 30 січ. – 2 лют. 2000 р.). Косів, 2000. Вип. 1. С. 26–28.

34. Костенко О. М. Концепція соціопатичної особистості в кримінології. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: збірн. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 берез. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 9–13.

35. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства: монографія. Харків: НікаНова, 2015. 472 с.

36. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

37. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця. монографія. Дніпро. Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

38. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист Міністерства освіти та науки України від 18.05.2018 р. № v5480729-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>.

39. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

40. Поштаренко О. В. Поняття та вчинення насильства щодо фізичної особи як об'єктивна сторона адміністративного правопорушення. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 72–77.

41. Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність *Форум права*. 2010. № 3. С. 144–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index. с. 147.

42. Хомич Т. М. Фізичне насильство як одна із форм вчинення насильства в сім'ї. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. № 2. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10ktmnvs.pdf>.

43. Приколотина Ю. Л. К вопросу о методологии криминологического исследования насилия. *Форум права*. 2007. № 1. С. 131–148. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/FP_index.htm_2007_1_25.pdf.

44. Агаджанян О. Ю. До питання латентності насильницьких злочинів. *Матеріали Всеукр. студ. наук. конф.* (Харків, 04. 11. 2016). 2016. Т. 1. С. 4.

45. Данченко К. М. Кримінально-правова політика держави у протидії проявам сексуального насильства в умовах збройного конфлікту на Сході України. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя* : зб. тез наук. доп. ; Всеукр. наук.-практ. конф. (заочна) (Київ, 18. 09. 2020); МВС України, ДНДІ. Київ : ВАІТЕ, 2020. С. 291–295.

46. Собко Г.М. Кримінально-правові та криминологічні основи протидії психічному насильству. дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.08. Київ, 2020. 791 с.

47. Пащенко Є. М. Криминологічна характеристика та запобігання насильницькій злочинності військовослужбовців. дис. ... д-ра філософії за сп-тю 081 Право. Харків, 2021. 224 с.

48. Вакулик О. Насильство як спосіб вчинення злочинів проти правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 274–278.

49. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. М.І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

50. Рішення Сакського міськрайонного суду Автономної Республіки Крим у Справі № 115/2573/13-ц від 12 липня 2013 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/32413423>.

51. Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2008. 251 с.

52. Панов Н. И. Понятие насильственного преступления по законодательству Украины. *Проблеми боротьби з насильницькою злочинністю*: збірник матер. наук.-практ. конф. / за ред. В. І. Борисова. Харків: ПФ Лествиця Марії, 2001. С. 44–48.

53. Щербініна І. Класифікація суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 3 (31) vol. 2. С. 282–288.

54. Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства*. Київ: Ін Юре, 2010. С. 258–266

55. Козич І.В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2012. 214 с.

56. Шалгунова С. А., Скок О. С., Шевченко Т. В. та ін. Кримінальне право (Загальна частина): навч. посіб. Херсон: Айлант, 2019. 296 с.

57. Шевченко Є. В. Злочини, які кваліфікуються за наслідками як самостійний вид одиничного злочину. *Проблеми законності*. 2000. № 44. С. 151–156.

58. Катеринчук К. В. Кримінально-правова охорона здоров'я особи: доктринальні, законодавчі та правозастосовні проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ; Ірпінь, 2019. 539 с. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Катеринчук.pdf>.

59. Шевченко Є. І. До питання про причинний зв'язок у злочинах з похідними наслідками. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 3(26). С. 198–204.

60. Парамонова О. С. Поняття та види насильницьких злочинів проти власності за Кримінальним Кодексом України. *Право і суспільство*. 2020. № 2 (Ч. 3). С. 58–64.

61. Довгань-Бочкова Н. В. Спірні питання, що стосуються фізичного насильства як способу вчинення злочину. *Форум права*. 2010. № 2. С. 129–137. URL: <http://www.nbuiv.gov.ua/ejournals/FP/2010-2/10dnvcvz.pdf>.

62. Мягков М. О. Насильство як спосіб перешкоджання здійснення виборчого права. *Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ*. 2005. Вип. 4. С. 82–88.

63. Комаринська Ю. Б. Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 235 с.

64. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

65. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии. 1968. 190 с.

66. Гедз М. В. Мета злочину за кримінальним правом України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 362–369.

67. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2010. 173 с.

68. Кримінальне право України. Альбом схем: навч. посіб. / за заг. ред. В. Я. Горбачевського. Київ: Атіка, 2003. 71 с.

69. Храмцов О. М. Насильство як категорія загальної частини вчення про обставини, що виключають злочинність діяння. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Вип. 27. С. 87–94.

70. Фоменко М. В. Кримінально-правове значення мотиву: аналіз наукової думки. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24).

С. 43–49. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2d72e17d-d58f-4ab0-ac0f-7d78cf71c397/content#:~:text=Мета%20статті%20–%20аналіз%20наукової%20думки,правопорушення%20має%20відповідне%20Юридичне%20значення.>

71. Семенишин М. О. Кримінально-правова характеристика агресивної корисливо-насильницької злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 267–273.

72. Ткачова О. В. Мотиви і мотивація вчинення умисних вбивств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 197–200. URL: http://sej.org.ua/5_2015/55.pd.

73. Панов М. І., Харитонов С. О., Гальцова В. В. Об'єкт кримінального правопорушення: сучасні трактування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Вип. 28. № 4. С. 262–269. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/ob-yekt-kriminalnogo-pravoporushennya-suchasni-traktuvannya>.

74. Варій М. Й. Загальна психологія: підручник для студ. психол. і педагог. сп-тей. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 968 с.

75. Психологічний словник / за ред. чл.-кор. АПН СРСР. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.

76. Кримінальне право України: заг. частина: підруч. / за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ: Правові джерела. 2002. 432 с.

77. Козирєв М. П. Мотивація в психологічній структурі злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. 1. С. 164–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_1_18.

78. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія. Київ: Атіка. 2002. 127 с.

79. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.

80. Pevko S., Romaniuk V., Perekopskyi S., Khan O., Shaituro O. Legality of restrictions on human rights and freedoms in a Covid-19 Pandemic: The experience of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol 11. № 53. P. 122–131 (WoS). DOI: 10.34069/AI/2022.53.05.12.

81. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

82. Холод О. П. Поняття, спільні ознаки та класифікація кримінальних правопорушень проти статевої свободи і статевої недоторканості особи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2009. № 3. С. 273–274.

83. Кримінальне право України (Особлива частина): підручник / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2011. 572 с.

84. Лисько Т. Д. Кримінально правова охорона статевої недоторканості особи: деякі проблемні аспекти. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84).

85. Сироїд Т.Л. Заборона катувань у міжнародному праві: поняття, сутність, характеристика складу злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 94. С. 123–135. URL: <http://apdp.in.ua/v94/15.pdf>.

86. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: наук.-практ. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дидоренка, 2011. 366 с.

87. Яременко М. Проблеми сучасного кримінального законодавства у сфері злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Підприємництво, госп-во і право*. 2020. № 11. С. 218–226.

88. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>.

89. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2005. 307 с.

90. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. URL: www.coe.int/web/stop-violence-against-women-ukraine.

91. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2319-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222319?an=1>.

92. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. порадник. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10293/porad-statevi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

93. Висновок Головного науково-експертного управління ВРУ до Проекту Закону про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: від 12.07.2016 № 4952 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4952&skl=10.

94. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ: Ваїте, 2019. 288 с.

95. M. C. v. Bulgaria, App. № 39272/98 (Eur. Ct. H.R. December 4, 2003). URL: https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/M.C.v.BULGARIA_en.asp.

96. Харитонова О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: наук.-практ. посібник. Харків: Права людини, 2018. 365 с. URL: https://www.academia.edu/67967432/Ключові_засади_гендерної_політики_в_кримінальному_праві_України_та_основні_напрями_реформ_щодо_протидії_насильству_стосовно_жінок_та_домашньому_насильству.

97. Таволжанська Ю. С. Згвалтування як різновид інших насильницьких дій у складі катування: Європейсько-правовий вимір. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 338–340.

98. Антонюк Н. Особливості застосування статей КК щодо згвалтування та сексуального насильства. 17.12.2020 р. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/188071-suddya-vs-rozповила-pro-osoblivosti-zastosuvannya-statey-kk-schodo-zgvaltuvannya-ta-seksualnogo-nasilstva>.

99. Юртаєва К. В. Системний аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, вчинені неповнолітніми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 35–47.

100. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області у Справі №607/25596/19 від 08.11.2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85540293>.

101. Вирок Маловисківського районного суду Кіровоградської області у Справі № 392/1080/23 від 19.10.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114681421>.

102. Чугуніков І. Згвалтування і сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок: проблеми розмежування. *Кримінальне право*. 2020. № 5. С. 280–287.

103. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 232 с.

URL:

<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/2297/dysertaciyalishchukno.pdf>.

104. Мартинишин Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2017. 220 с. URL:

http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3518/1/martynyshyn_d.pdf.

105. Борисов В. І. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (коментар до законодавства). *Форум права*. 2006. № 1. С. 4–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

106. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30.05.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text>.

107. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва у Справі № 752/6514/20 від 30.09.2020 р. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/91885429/>.

108. Вирок Жмеринського району Вінницької області у Справі № 1-кп/125/18/2022. від 23.06.2023 р. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/111738062>.

109. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

110. Дядічко В. І. Дискусійні аспекти регламентації поняття «сексуальне насильство» за кримінальним законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 475–477. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/115.pdf.

111. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Окремі питання кваліфікації злочинних дій у разі вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей (на прикладі ст. 153, ст. 156 Кримінального

кодексу України). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2020 № 44. С.139–142. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc44/31.pdf>.

112. Федоришин Г. М. Сексуальне насильство над дітьми як соціальна і психологічна проблема. *Молодий вчений.* 2017. № 8 (48). С. 186–190.

113. Маркін В. Секс за Кримінальним кодексом: нова редакція: Аналіз положень Закону України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII щодо внесення змін до розділу IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» Особливої частини КК України. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/seks-za-kriminalnim-kodeksom-nova-redakciya.html>.

114. Ухвала Любарського районного суду Житомирської області у Справі № 282/762/20 від 16 вересня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91559183>.

115. Денисовський М. Д., Томчук І. О., Яцкулич Х. Р. Проблемні аспекти кваліфікації сексуального насильства та примушування до вступу в статевий зв'язок за кримінальним законодавством України. *Strasbourg, République française Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée.* 2020. Volume 2. P. 109–111.

116. Плутицька К. М. Примушування до вступу в статевий зв'язок як насильницький злочин. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.* 2011. № 1. С. 228–232. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/ur_2011_1/228-232.pdf.

117. Косенко С. С. Захист неповнолітніх, потерпілих від статевих злочинів (на прикладі кримінального законодавства зарубіжних країн). *Право України.* 2003. № 2. С. 35–38.

118. Леган І. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Прикарпатський*

юридичний вісник. 2023. Випуск 2 (49). С. 105–108. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v2_2023/20.pdf.

119. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації: Закон України від 14.03.2018 р. № 2334-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19#Text>.

120. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: ратифіковано з заявами Законом № 4988-VI від 20.06.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.

121. Пояснювальна записка до Проекту Закону України Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації від 03.02.2015 № 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2334-19>.

122. Задоя К. П., Дудоров О. О. «Вік сексуальної згоди» у міжнародному праві, кримінально-правовій доктрині та кримінальному кодексі України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2019. № 1(85). С. 75–94. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.85.75-94>.

123. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» (реєстр. № 2016 від 3.03.2015) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53813.

124. Вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області у справі № 350/1688/19 від 21.05.2018 р. URL: <https://zakononline.com.ua/register/phone/activation>.

125. Вирок Білопільського районного суду Сумської області у справі № 573/426/22 від 15.06.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104782719>.

126. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / укладачі Р.В. Болдирєв, Т. Б. Лукінова, А. М. Шамота та ін. Київ, 2007. 1208 с.
127. Бандурка І. О. Кваліфікуючі ознаки злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Наше право*. 2007 № 4. С. 47–53.
128. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України: Курс лекцій. 2-е вид., виправ. та доп. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2006. 636 с.
129. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 496 с.
130. Розбещення та розпусні дії за ст. 156 КК України в координатах правової визначеності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С.120–145.
131. Вирок Київського районного суду міста Одеси у справі № 520/18222/19 від 20.11.2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85748324>.
132. Роз'яснення статті 23 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: <https://rm.coe.int/leaflet-on-article-23-of-the-lanzarote-convention-solicitation-of-chil/16809fc771>.
133. Храмцов О. М. Психічне насильство у кримінальному праві : поняття та ознаки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 34. С. 130–134.
134. Варій М. Й. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. URL: <https://kpdі.edu.ua/biblioteka/3/Загальна%20психологія%20Варій%20М.Й..pdf>.
135. Дітріх О. Поняття та зміст психічного насильства в кримінальному праві України: проблеми визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2007. Вип. 74–76. С. 77–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2007_74-76_22.

136. Матюшкова Т. П. Психічне насильство при вчиненні статевих злочинів: психологічні та криміналістичні аспекти встановлення факту його застосування. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1. С. 89–94 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2014_1_14.

137. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області у Справі № 718/2834/21 від 24.06.2022 р. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104912884>.

138. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області у Справі № 127/27386/19 від 28.05.2021 р. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/97251723>.

139. Вирок Фрунзівського районного суду Одеської області № 517/179/20 від 25.05.2020 р. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/89414089>.

140. Вирок Володимир-Волинського міського суду Волинської області, у Справі № 154/3405/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/93595921>.

141. Шмерецький Є. Є. Юридіко-психологічна характеристика зґвалтування. дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2018. 221 с.

142. Самощенко І. В. Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні проблеми). автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1997. 20 с.

143. Казміренко В. О. Психолого-юридична характеристика фізичного і психічного насильства в межах ст. 187 Кримінального кодексу України (розбір). Наука і практика. *Адвокат*. 2009. № 4 (103). С. 21–27.

144. Храмцов О. М. Погроза в кримінальному праві України (питання теорії та практики). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 39. С. 29–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2007_39_6.

145. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-е вид., перероб. та доп. Київ: Юридична думка. 2010. 377 с.

146. Кримінальна відповідальність за зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом: монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф. О.М. Джужи. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2012. 272 с.

147. Корчовий М. М. Погроза як спосіб застосування психічного насильства при зґвалтуванні. *Вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 3. С. 49.

148. Борисов В. І., Дорош Л. В. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (коментар до законодавства). *Форум права*. 2006. № 1. С.4–15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=EJ000026%2F2006%2F1#gsc.tab=0.

149. Плутицька К. М. Співвідношення понять "насильство", "примушування", "спонукання", "схиляння" в контексті ст. 154 КК України "Примушування до вступу в статевий зв'язок". *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 41(2). С. 130–132. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41\(2\)__32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41(2)__32).

150. Словник української мови в 11 т. URL: <http://sum.in.ua>.

151. Храмцов О. М. Кримінально-правова характеристика примусу та примушування. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 40. С. 156–165.

152. Ярмиш Н. М. Дія як ознака об'єктивної сторони злочину (проблеми психологічної характеристики). Харків: Основа, 1999. 84 с.

153. Арманов М. Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань: дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.08. Харків, 2009. 260 с.

154. Сийплові М. В. Примушення як спосіб вчинення кримінальних правопорушень у сфері охоронної діяльності. С. 163–165 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39115/1/Примушення%20як%20спосіб%20вчинення%20кримінальних.pdf>.

155. Денисовський М. Д., Томчук І. О., Яцкулич Х. Р. Проблемні аспекти кваліфікації сексуального насильства та примушування до вступу в статевий зв'язок за кримінальним законодавством України. *Tendances Scientifiques de la recherche Fondamentale et appliquée: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2).* (Страсбург, Франція, 30.10.2020 р.). URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/issue/view/30.10.2020/373>.

156. Брич Л. П. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за законодавством України: монографія. Львів, 2009. 84 с.

157. Брич Л. П. Деякі зауваження щодо роз'яснень Верховним Судом України положень КК про кримінальну відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Вісник Львівського університету.* 2008. Вип. 47. С. 164–173. URL: http://old.univer.km.ua/statti/brych_l.p._deyaki%20zauvazhennya%20shchodo%20roz_yasnen_%20verkhovnym%20sudom%20ukrayiny%20polozhen_%20kk%20pro%20kryminal_nu%20vidpovidal_nist_%20za%20zlochyny%20proty%20statevoy_i%20svobody%20ta%20stat.pdf.

158. Пясковський В. В. Насильство щодо неповнолітніх як соціальне явище. *Гендерні детермінанти вчинення насильства у сім'ї та правові основи протидії:* матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. 2018. С. 36–38.

159. Постанова Верховного суду України у Справі № 496/1215/18 від 15.10.2019 р.

160. Вирок Роздільнянського районного суду Одеської області у Справі № 511/1201/22 від 20.09.2022 р.

161. Великий тлумачний словник української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. 1728 с.

162. Авраменко С. М. Розслідування розбещення неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 242 с.

163. Філь І. О. Проблемні аспекти злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 6. С. 300–304. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/6/54.pdf>.

164. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області у Справі № 1-кп/243/99/2020 від 15.05.2020 р.

165. Козлюк Л. Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 21 с. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IT5eBLdv3b4J:www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DARD%26P21DBN%3DARD%26Z21ID%3D%26Image_file_name%3DDOC/2009/09klgszn.zip%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1+%&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.

166. Симоненко Н. О. Кримінальна відповідальність за грумінг. *Правова держава*. 2022. № 45. С. 58–65.

167. Ухвала Харківського апеляційного суду у справі № 635/8233/21 від 29.12.2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102499924>.

168. Ухвала Тернопільського апеляційного суду у справі №597/90/20 від 25.11.2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101513663>.

169. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80555840>.

170. Шемшученко Ю. С. Місія порівняльного правознавства. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*: зб. наук. праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка та ін. Львів, 2012. С. 25–29.

171. Берило О. Кримінальне законодавство зарубіжних країни про відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 181–182.

172. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 984_011 від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

173. Авдєєв О. О. Відмінності у підходах до кримінально-правової заборони побоїв та мордувань у законодавстві зарубіжних країн. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2 (27). С. 31–36. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea334018-f78b-4d31-9ff7-2a00967347aa/content>.

174. Наконечна Л. А. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складу яких є насильство. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 807. С. 148–153.

175. Короленко М. П. Кримінальна відповідальність за умисні вбивства за обтяжуючих обставин в Україні та інших державах. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 4. С. 57–59.

176. Лисько Т. Д., Кохтюк В. А. Характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. Вип. 97. С. 117–122.

177. Code pénal. URL: <https://codes.droit.org/PDF/Code%20pénal.pdf>.

178. Омецинська В. Ю. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини. дис. ... д-ра філос. за сп-тю 081 Право. Львів, 2019. 205 с.

179. Кримінальний кодекс Французької Республіки / за ред. В.Л. Менцинського; перекл. на укр. мову К. І. Мазуренко. Київ, 2017. 348 с.

180. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Проект Закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1599503>.

181. Par Nicolas Claich. Il aurait profité qu'elle soit ivre, un homme jugé pour viol à Caen. Oct 2023. URL: https://actu.fr/normandie/caen_14118/il-aurait-profite-quelle-soit-ivre-un-homme-juge-pour-viol-a-caen_60184220.html.

182. Condamnation pour harcèlement sexuel dans un collège du 93 : le recteur savait, il n'a rien fait. 30/09/2022. URL: <https://www.sudeducation93.org/condamnation-pour-harcelement-sexuel-dans-un-college-du-93-le-recteur-savait-il-na-rien-fait/>.

183. Яковенко Ю. Міжнародні стандарти та національний досвід європейських країн у протидії кримінально протиправним діям, пов'язаним із сексуальним насильством. *Новітні кримінально-правові дослідження: альманах наукових праць* / за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. Миколаїв: МПНУ "ОЮА", 2021. С. 247–252.

184. Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 26. Juli 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 203) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>.

185. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. *Наукові записки*

НаУКМА. Юридичні науки. 2019. Т. 3. С. 83–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2019_3_13.

186. BGH 6 StR 7/20 – Urteil vom 15. Juli 2020 (LG Bückeburg). URL: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/6/20/6-7-20.php>.

187. BGH 4 StR 678/19 – Beschluss vom 2. Juli 2020 (LG Halle). URL: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/4/19/4-678-19.php>.

188. BGH 4 StR 590/19 – Beschluss vom 25. Februar 2020 (LG Hagen). URL: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/4/19/4-590-19.php>.

189. Kodeks karny. USTAWA z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683>.

190. Губанова О. Особистість гвалтівника: щодо статі злочинця. *Право України.* 2007. № 6. С. 122–125.

191. Pospiszyl I. Razem przeciw przemocy. Warszawa: Zak, 1999. 240 s.

192. Лутчин В. І. Критерії класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки.* 2018. Т. 29 (68), № 6. С. 112–118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29\(68\)_6_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29(68)_6_22).

193. XII K 88/18 – wyrok z uzasadnieniem Sąd Okręgowy w Warszawie z 2018-11-09. URL: [https://orzeczenia.warszawa.so.gov.pl/content/\\$N/154505000003606_XII_K_000088_2018_Uz_2018-12-07_002](https://orzeczenia.warszawa.so.gov.pl/content/$N/154505000003606_XII_K_000088_2018_Uz_2018-12-07_002).

194. II K 133/14 – wyrok z uzasadnieniem Sąd Rejonowy w Świdnicy z 2015-02-12. URL: [https://orzeczenia.swidnica.sr.gov.pl/content/\\$N/155020150001006_II_K_000133_2014_Uz_2015-02-12_001](https://orzeczenia.swidnica.sr.gov.pl/content/$N/155020150001006_II_K_000133_2014_Uz_2015-02-12_001).

195. M. Budyn- Kulik, P. Kozłowska- Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, Kodeks karny. Praktyczny komentarz, Warszawa 2007, S. 384– 385.

196. Брух Х. Кримінальна відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок в законодавстві України та інших країн континентальної Європи: порівняльно-правові аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2014. Вип. 60. С. 248–255. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_60_33.

197. Sexual Offences Act 2003. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/part/1/crossheading/supplementary-and-general>.

198. Кримінальне право України і Англії: порівняльний аналіз (окремі питання Загальної частини): конспект лекцій для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 29 «Міжнародні відносини» сп-ті 293 «Міжнародне право» / уклад.: М. І. Панов, С. О. Харитонов, Ю.П. Дзюба та ін. 2-ге електрон. вид., перероб. та доп. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2021. 144 с.

199. Callie Marie Rennison. Criminal Victimization, 2000: Changes 1999-2000 with Trends 1993-2000. URL: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/cv00.pdf>.

200. Court hears of the impact of Southampton rape on young woman as her attacker is jailed. Southampton Crown Court. 09/2023. URL: <https://www.hampshire.police.uk/news/hampshire/news/news/2023/september-2023/court-hears-of-the-impact-of-southampton-rape-on-young-woman-as-her-attacker-is-jailed/>.

201. Case № 202300268 B4. Royal Courts of Justice Strand, London, WC2A 2LL. 07/08/2023. URL: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2023/08/Malkinson-v-the-King-070823-judgment2.pdf>.

202. Симоненко Н. О. Згвалтування: проблема кваліфікації. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 6. С.186–188. URL: http://lsej.org.ua/6_2020/48.pdf.

203. Kelly K. Bonnar-Kidd Sexual Offender Laws and Prevention of Sexual Violence or Recidivism. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2820068/>.

204. Title 18 – CRIMES AND CRIMINAL PROCEDURE. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>.

205. The Trafficking Victims Protection Act (TVPA) of 2000. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-106hr3244enr/pdf/BILLS-106hr3244enr.pdf>.

206. Мартинишин Г. Я. Міжнародно-правові стандарти та кримінальна відповідальність за посягання на статеву недоторканість в зарубіжних державах. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 11. С. 43–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2016_11_7.

207. Bowley G., Pérez-Peña R., Hurdle J. Bill Cosby’s Sexual Assault Case Ends in a Mistrial. Bowley G., Pérez-Peña R., Hurdle J. *The New York Times*. June 17, 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/06/17/arts/television/bill-cosby-trial-day-11.html>.

208. Дудоров О.О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ: Ваіте, 2022. 632 с.

209. State v. Snyder (1918) 41 Nev. 453. URL: <https://www.anylaw.com/case/state-v-snyder/nevada-supreme-court/12-30-1918/m7kxVWYBTITomsSBZYE3>.

210. Козаченко О. В., Адаменко К. А. Нові підходи до дефініції закону про кримінальну відповідальність у зв’язку з розширенням меж кримінально-правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2018. Вип. 33. С.122–125.

211. Мусиченко О.М. Вимоги до кримінального закону в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри: XIV міжнар. наук.-практ.*

конф. «Від громадянського суспільства – до правової держави»: збірник тез доповідей. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С. 265–268.

212. Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання. Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада : колективна монографія / за заг. ред О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 120–135.

213. Скоробогата Ю. С. Ознаки добровільної згоди в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Новітні кримінально-правові дослідження* / за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. Миколаїв : МПІ НУ "ОЮА", 2021. С. 224–229.

214. Фурса В. В. До питання реформування чинного кримінального законодавства України, яке спрямоване на захист неповнолітніх від сексуальних посягань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 149–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2019_1_31.

215. Нуджейдат Веам. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування зґвалтувань: дис. ... д-ра філос. за сп-тю 081 Право. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021. 228 с.

216. Панов Н. И. Оценочные понятия и их применение в уголовном праве. *Проблемы социалистической законности*. 1981. Вып. 7. С. 99–106.

217. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Реєстраційний № 4952. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=59648&pf35401=418392>.

218. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 07.03.2022 р. № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>.

219. Орбець К. М. Кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану: суспільна небезпечність та законодавче закріплення. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 11 (13). С. 240–246. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6374/13410-1?inline=1>.

220. Блага А. Б., Адащик А. С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 355–358. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/86.pdf.

221. Відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в умовах воєнного стану. *Безоплатна правнича допомога. Секція юридичні консультації*. 2022. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidpovidalnist-za-zlochyny-proty-statevoyi-svobody-ta-statevoyi-nedotorkanosti-osoby-v-umovah-voyennogo-stanu/>.

222. Згвалтування жінок під час окупації Київщини – повідомлено про підозру військовослужбовцю рф. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/zgvaltuvannya-zinok-pid-cas-okupaciyi-kiyivshhini-povidomleno-pro-pidozru-viiskovosluzbovcyu-rf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Публікації у фахових виданнях України:

1. Даниленко Д.О. Насильство як кримінально-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2021. Вип. 32. С. 39–44. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/17815>.

2. Даниленко Д. О. Теоретичні та практичні аспекти застосування поняття «насильство » в кримінальному правопорушенні, передбаченому статтею 153 КК України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2022. Вип. 33. С.100–106. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21591>.

3. Даниленко Д. О. Психічне насильство у кримінальному праві (поняття та ознаки). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2022. Вип. 34. С. 133–139. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21496>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Даниленко Д. О. Кримінальна відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за законодавством окремих зарубіжних країн: *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Харків, 28 листопада 2022 року). С. 95–98. URL: http://law.karazin.ua/resources/doks2021/mone/kriminal/ZBIRNYK_tez_konferent_siiia_kafedra_kpd_28-11-22.pdf.

5. Даниленко Д. О. Права людини та кримінальне насильство. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє*: тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 грудня 2021 року). С.263–265. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/danylenko/pdf.

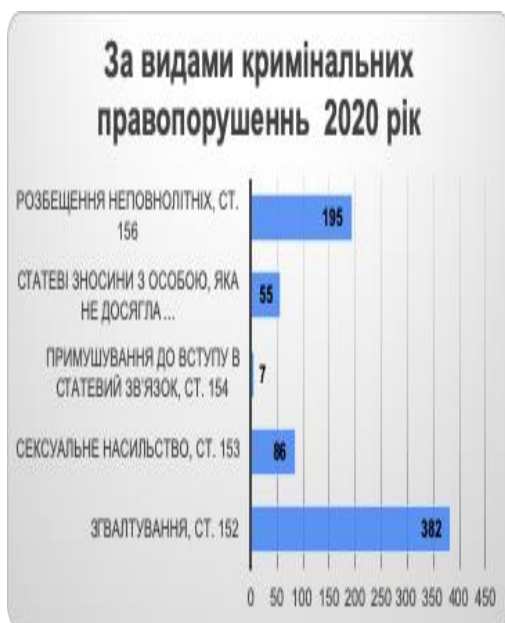
6. Даниленко Д. О. Щодо питання посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в період дії правового режиму воєнного стану. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С. 402–405. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8130/1/Цілі%20сталого%20розвитку%20в%20аспекті%20зміцнення%20національного%20та%20міжнародного%20правапорядку.%20.pdf>.

Додаток Б

**Кількість кримінальних правопорушень
проти статевої свободи та статевої
недоторканості особи за 2018-2022 роки**

Додаток В

Додаток Г**АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

«З А Т В Е Р Д Ж У Ю»

Декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

Віталій СЕРЬОГІН

«07» листопада 2023 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін Даниленка Д. О. на тему «Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» у освітній процес та навчально-методичну діяльність кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Комісія у складі:

- 1) в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін Рибалка Г.С.;
- 2) професора кафедри кримінально-правових дисциплін Шайтуро О. П.;
- 3) доцента кафедри кримінально-правових дисциплін Бондаренка О.О.,

склала цей акт про те, що основні результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Даниленка Дениса Олександровича, які викладені у його таких роботах:

1. Даниленко Д.О. Насильство як кримінально-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2021. Вип. 32. С. 39–44. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/17815>.

2. Даниленко Д. О. Теоретичні та практичні аспекти застосування поняття “насильство” в кримінальному правопорушенні, передбаченому статтею 153 КК України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2022. Вип. 33. С.100–106. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21591>.

3. Даниленко Д. О. Психічне насильство у кримінальному праві (поняття та ознаки). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Право».* 2022. Вип. 34. С. 133–139. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21496>.

4. Даниленко Д. О. Кримінальна відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за законодавством окремих зарубіжних країн: *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Харків, 28 листопада 2022 року). С. 95–98. URL: http://law.karazin.ua/resources/doks2021/mone/kriminal/ZBIRNYK_tez_konferent_siiia_kafedra_kpd_28-11-22.pdf.

5. Даниленко Д. О. Права людини та кримінальне насильство. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє*: тези доп. учасників ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 грудня 2021 року). С. 263–265. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/danylenko.

6. Даниленко Д. О. Щодо питання посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в період дії правового режиму воєнного стану. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С. 402–405. URL:

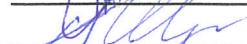
<https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8130/1/Цілі%20сталого%20розвитку%20в%20аспекті%20зміцнення%20національного%20та%20міжнародного%20правапорядку.%20.pdf>.

використовуються в освітньому процесі та навчально-методичній діяльності кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна під час викладання дисциплін «Кримінальне право України», «Застосування заходів кримінально-правового характеру», і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчальних та методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для удосконалення вже існуючих й розробки нових навчальних планів і програм до зазначених дисциплін.

На підставі викладеного, комісія констатує, що положення та висновки, сформульовані у зазначених вище наукових публікаціях, мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість і можуть бути використані у освітньому процесі та подальших наукових дослідженнях кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Члени комісії:

_____ (Гліб РИБАЛКО)

_____ (Ольга ШАЙТУРО)

_____ (Олексій БОНДАРЕНКО)

«07» листопада 2023 року

ЗАТВЕРДЖУЮ

Відповідальний секретар
Кримінологічної асоціації України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Олексій ЛИТВИНОВ

січня 2024 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідженням аспіранта Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Даниленка Дениса Олександровича за темою «Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, спеціалізація 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія у складі:

1) Яценка А. М. – доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України;

2) Кондратова Д. Ю. – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України;

3) Фіалки М. І. – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України

склала цей акт про те, що нею розглянуто основні результати дисертаційного дослідження Даниленка Дениса Олександровича, поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, спеціалізація 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, за

темою «Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

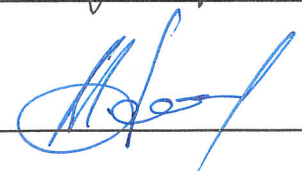
Висновки та пропозиції автора щодо розуміння природи, сутності насильства як кримінально-правової категорії, аналізу важливих суб'єктивних ознак насильства, а саме мети та мотивів, класифікаційних моделей психічного та фізичного насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, можуть бути використані при розробці рекомендацій, як у сфері правотворчості (зокрема, для подальшого удосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості), так і правозастосовній діяльності, для практичної реалізації норм і положень законодавства про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості з ознаками насильства.

Отже, комісія констатує, що отримані Даниленком Денисом Олександровичем результати дисертаційного дослідження мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, здатні сприяти підвищенню якості практики застосування кримінального законодавства та можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях Кримінологічної асоціації України.

Члени комісії:

_____ (Андрій ЯЩЕНКО)

_____ (Дмитро КОНДРАТОВ)

_____ (Михайло ФІАЛКА)

« 17 » січня _____ 2024 р.

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 14:28:25 26.04.2024

Назва файлу з підписом: Даниленко_дисертація.pdf.asice

Розмір файлу з підписом: 4.0 МБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Даниленко_дисертація.pdf

Розмір файлу без підпису: 5.0 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Даниленко Денис Олександрович

П.І.Б.: Даниленко Денис Олександрович

Країна: Україна

РНОКПП: 3520106392

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 14:28:12 26.04.2024

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 382367105294AF9704000000916C0D0092FE9301

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2024.04.15 13:00